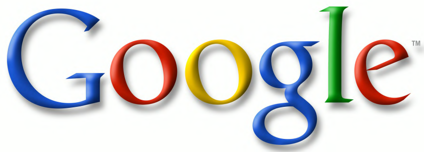

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

Štefan Moyses.

v Poprade 12.XII.45. [illegible]

Hurban, V. S.

STOROČNÁ PAMIATKA NARODENIA

ŠTEFANA MOYSESA,

biskupa baňsko-bystrického, Jeho veličenstva skutočného tajného radcu, doktora filosofie, predsedu Matice Slovenskej atď. atď.

1797—1897.

TURČIANSKY SV. MARTIN.
VYDANIE KNÍHKUPECKO-NAKLADATEĽSKÉHO SPOLKU.
1897.

[redacted]

v Poprade 12.XII.45.

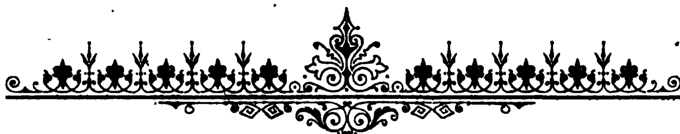
Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok v Turč. Sv. Martine.

I.

ŽIVOT ŠTEFANA MOYSESA.

Napísal

Svetozár Hurban Vajanský.

Náš slovenský národ patrí iste k národom obdarovaným, duchovnými silami hojne nadeleným. Všetka zášť, veková intriga, utlačovanie s hora, záujem, z unižovania nášho slovenského ľudu koristiť, snaha, vyhášaním jeho svetla svoje svetlo robiť vidným, umele skonstruované pauperisovanie, schválne zanedbávanie a bohzná aké ešte nástrahy nemohly zahlušiť chýr o jeho telesných i duchovných daroch. Ľud náš z nesmiešaného, čisto slavianskeho plemena, autochton a držiteľ pôdy, obyvateľ krajov hornatých a vrškovatých, náklonný k premýšľaniu i fantasovaniu, od vekov produkoval talenty vo všetkých oboroch ľudského vedenia a zamestnania.

Dôkazov tohoto skytá prehojne naša literatúra, žurnalistika i každodenný život a reálna zkúsenosť. No pri tomto všeobecne uznanom, potešiteľnom fakte, natíska sa druhý, veľmi smutný, ba priamo osudný... Z tých talentov a darov sám národ a ľud náš berie najmenej osohu. V dvoch smeroch vylieva sa voda živá z nášho slovenského plesa — nečudovať sa, že pleso nezveličuje sa, čudovať sa prichodí, že neúži sa, ba že celkom neobracia sa v hnilú kaluž, alebo vôbec že nevysychá. Len Božia milosť je tu udržovateľom a spásou!

Jedným splavom národ náš tratí obdarených synov svojich tak, že hrnú sa slúžiť iným, zabúdajúc na vlastný

národ, druhým žľabom uchádzajú, aby po boku najhorších nepriateľov pracovali na vyhubení slovenského národa. Možno predstaviť si hroznejší osud? A k týmto dvom hriešnym prúdom prichádza ešte tretí, arci nevinnejší, ale tiež boľavý a smutný.

Myslíme na tú ztratu, ktorá resultuje z dobrovoľného alebo i menej dobrovoľného odchádzania hotových už ľudí z lona národa slovenského. Porodila synka slovenská mať, slovenský otec potil sa za pluhom, aby mu dal výchovu, a keď už mal slúžiť svojim, odvial ho vietor ďaleko, ďaleko! Takito nevoľní vyhnanci, pravda, nerobia zle národu positívne, ba naopak, robia mu tam ďaleko česť a slávu — no veľmi platonickú. Pravda, srdce naše vrelo zabúcha, keď spomínajú nášho človeka ako svetlo vedy, ako dvíhateľa myšlienky, pracovníka vo svete duchovnom, bádateľa prírody, matematika, kriesiteľa súplemenného národa. Táto radosť je peknoduchá, nezištná, ale predsa spojená s trápnym vzdychom: kde by sme už mohli byť, keby ste doma zostali, najlepší synovia národa nášho!! Či už súdeno je národu nášmu, uspokojiť sa s nami, ľudmi strednými, a všetko, čo vyrástlo vyše lokťa prostrednosti, musí zúriť proti nemu, alebo zanechať ho a slúžiť cudzím, alebo aspoň pokrevným síce, ale ďalekým?

Táto, konečne, už neraz jasno vyslovená myšlienka ponúka sa do pera môjho, keď mám podať príležitostný, slabý nástin veľkej postavy prvého, čisto slovenského preláta, biskupa *Štefana Moysesa*. Po tieto dni minie sa stoletie od požehnaného okamihu, v ktorom uzrel svetlo sveta... V našej novšej historii je to veliké obdobie! Jemu dostalo sa údelom doháňať zameškania premnohých period a století... Ono videlo počiatky národnej i kultúrnej renaissance národa, pochovaného v rozvalinách stredoveku, nám tak strašne neprajného. Keď iné národy v ňom krystalisovaly sa, my ostali sme konglomerátom, massou bez organických členov, udržovanou iba istou kohäsiou... Posledné stoletie až zatriaslo nehybnou, zdravou ináč materiou, a umné oči videly, že to predsa nenie tak bezživotná »pigra massa«, ako zdalo

by sa, a že možno z nej vzkriesiť oheň životný, ako z kremeňa iskru... Ale nie bez ocele! Nie bez duchovných síl jednotlivcov, bez žertvy a práce jednotlivých mužov...

Moyses patrí k najväčším zjavom slovenského znovuzrodenia, trebárs osudom hore vyššie spomínaným zachytený, päťdesiattri roky vzdialený od národa svojho, na slavianskom juhu pracoval, myslel i trpel uprostred pobratimského národa horvatského. Až na sklonku života svojho, už starec, prácami presilený, navrátil sa k nám. Otvorená, silná činnosť jeho za slovenský národ počala sa vlastne až keď mu bolo už 63 roky! Premnohí vtedy už zakľučujú svoju činnú karriéru, a túžiac za mierom, oddávajú sa retrospektívnym dumám staroby.

Sviežosť ducha, mladý oheň, blesky velikého umu, radosť v činnosti, neunavnosť ruky, oduševnenie, spojené s rozvahou mužnou a silnou — venoval Moyses Horvatom práve v časy ich preporodenia a najbritkejšej borby s násilníckym maďarismom. A on bol najjasnejšou hlavou slovenskou, on mal erudíciu umovú i životnú tak veľkú, že ostatní naši znameniti činitelia bez odporu poddávali sa pod jeho krotké, ale určité velenie. Koľko zameškal a nevoľne utiahol ľudu svojmu tento Boží vybraník, čo zostal dlžen u nás, u svojho národa, tak súrno potrebujúceho práve hlavu tak jasnú, diplomatickú, postavu tak representatívnu a kvalifikáciu tak auktoritatívnu?! Veď ohňa bolo dosť u nás, i idei boly, i činnosť bola, bola hotovosť k obetiam, boly i talenty spisovateľské, politické, rečnícke, básnické, vedecké, bol enthusiasm i vozvýšenosť citov, vzlet umu i obrazotvornosti, túžba po činnosti; ale takej vysokej, len veľkým talentom a príležitosťou obcovať vo sférach nám neprístupných dosiahnuť sa dajúcej erudície nebolo u nikoho z našich ľudí... Jemný formou, hebký jako aksamít, bol a zostal čírym, čistým Slovákom bez podmienky, bez oslabujúceho odtienku alebo nejakého opportunného pribarvenia! Ani najradikálnejší Slovák nebol vlac Slovákom ako on. On bol celou, zakončenou, vykrystalisovanou, jednoliatou osobnosťou, a tá bola slovenská do posledného

nervu. Nič ho nehatilo v slovenstve: ani biskupstvo, ani tajné radcovstvo, ani konfessia, ani svet, ani výhľad na vyššie hodnosti, ani láska, ani nenávisť, ani neprajnosť osudov; nehatil ho v slovenstve úbohý stav ľudu, bezvýhľadnosť okázalej slávy, konečne ani dlhý čas, prežitý pod južným nebom! Vrátil sa tak intímnym, čujným i vrelým Slovákom, ako by nikdy nebola noha jeho opustila drahú, slzami a potom, a neskôr i mučeníckou krvou zmáčanú zem slovenskú. Moyses vedel vo svojej ideálne sostavenej osobnosti spojiť dve vlastnosti, ktoré vedno jestvujú len u ľudí najrozvitejších: olympickú dôstojnosť, arcikňazskú distinguovanosť s pravou, vrelou, povedome demokratickou láskou k ľudu a ná- národu nevzračnému, potlačenému, pohanenému. Pocítili to ľudia vždy a všade Ja pamätám sa z dôb chlapčenských, ak zmrazený, omámený, sladkým trpnutím chvel som sa v stoličnej dvorane sväto-martinskej, keď Moyses s predsedníckeho stolca krotko, ale s vysokou dôstojnosťou povedal slová »môj drahý národ slovenský«. Vo mne vzbudila sa i hrdosť, i láska a neohraničená oddanosť k tomuto mužovi neobyčajnému. (1864 dňa 3. aug.)

Postrádali sme ho v časoch veľmi dôležitých, keď koncom rokov dvadsiatych a počiatkom tridsiatych zem slovenská žížnila po talentoch a jasných hlavách... On bol už vtedy zralý muž: jak mnoho dôležitých diel bolo by sa mohlo zarodiť vtedy? Starší boli ustali, rozhostila sa duchovná púšť... Len jednoho muža bolo treba obživiť bernolákovskú zaspávajúcu éru... Boh nám ho dal — ale oddialil...

Krátky pobyt jeho doma, na slovenskej pôde, preplnený je intensívnou prácou a starosťou o slovenský národ. Jako muž vysokého, positívneho umu, nezapodieval sa nevyplniteľnými plánami, nestaval veterné, čo i krásne zámky, ale počal stavať od samej zeme, snášať kvádry k základom pre nádejnú budovu, solídnu a pevnú, vypočítanú na stoletia. Prirodzene, že musel myslieť o školstve, ako o základe národnej vzdelanosti. Muž pädagog, videl prázdnotu v tomto ohľade, i oddal sa

do ťažkej práce, školy zakladať, už založené reformovať, aby mohly byť nazvané školami slovenskými, a nie fabrikami zrady, bezcharakternosti a odrodilstva. »Na mládeži svet stojí,« citoval horvatskú poslovicu v liste na Kuzmányho od 8. mája 1865. (Slovenské Pohľady. 1897, č. 3., str. 185.)

Bystrým zrakom prehliadol hrdzavý stroj nášho celého života a prišiel k presvedčeniu, že národ nemôže čakať na resultáty nových alebo preobrazovaných škôl, ale musí sa mu podať vyššia aréna práce čím skôr, trebárs nebol ešte náležite pripravený. Národ musí mať ohnište, musí mať istú representáciu. Moyses z týchto ohľadov namáhal sa čím skôr utvoriť široko založený spolok literárny. Tento spolok mal okrem čisto vzdelanostných cieľov vozvýšiť, upevniť, do povedomia intelligentných kruhov vštepiť národnú spolupatričnosť a tú životodárnu myšlienku, že národ náš zákonne smie siahať po najvyššom ovocí kultúry a vzdelanosti. Len holá existencia ľudových máss, trebárs verne chrániaca prvú podmienku žitia, jazyk, ešte nenie národom. Treba tej masse dať vysoký cieľ, centrum, predstaviteľstvo. Podarilo sa! Založená bola Matica Slovenská. Prvý raz od vekov Slovák videl úspech! To bolo niečo, priamo omamujúceho. Čistý slovenský úspech bez kompromissov, dosiahnutý slovenskými ľuďmi, na ichž čele stála vysoká, svetlá postava vysokého cirkevného hodnostára!

Nie div, že Moyses zjavil sa nám všetkým ako Ján Krstiteľ, ako predchodca a zvestovateľ konečnej, už blízkej spásy. Všetko na ňom jasalo mocným apoštolstvom. Vysoká hodnosť a zriedkavá náklonnosť monarcha mohla len oprávňovať smelé výhľady a očakávaniam našim dodávať reálnosti, nádejam temer apodikticky istú postať.

Radosť bola nesmierna, i ona svádzala k prepínaniu: ale tu zase cítime nežnú, avšak pevnú ruku Moysesovu, ako zaťahuje kantár prismelej fantásii a nedovolí národnému oduševneniu vybočiť z dráhy. Jasnota umu jeho nebola ani minútu zakalená úspechom, radosťou a oduševnením, ačkoľvek ducha neuhášal, oduševnenie nehatil.

Z každého jeho slova pri shromaždeniach veje určité, silné slovenské presvedčenie, no jeho výraz a prispôsobenie k praktickému životu má pečať triezvosti, premyslenosti a životnej praktiky. Slováci po prvý raz mohli pozerať hodne do výšky a vídeť tam svojho rodáka, nielen po tele a krvi, ale svojho duchom, srdcom i umom. Pre ubitý a utlačený národ taký pohľad má niečo unášajúceho.

Bez predchodcu, žiaľ, aj bez následníka preletel behom krátkych 19 rokov ponad národ náš tento veliký, krásny, ideálny zjav! Ľudia hovoria, a či už len básnia, že občas zjavujú sa na oblohe veľké hviezdy, nik nevie, zkadiaľ vynorily sa, svieťa tuhým svetlom, zahanbujúc súsedky, a potom zmiznú a ztratia sa do svetov nevidomých a nevedomých...

Čas slovenského znovuzrodenia nebol chudobný na veľké talenty, na mužov theorie, myšlienky a na systematických pracovníkov i praktických činiteľov. No praktika, objímajúceho celý národ, organisátora celej národnej práce, stojacieho nad všetkými prenikajúcim umom, integerným charakterom, samostatným, vysokým postavením, společenskými stykami, — takého nebolo; lebo, ako každá veľká, pravdivá idea z počiatku volí si rybárov a celníkov za učedlníkov, tak i veľká a pravdivá myšlienka oživotvorenia polomrtvého národa slovenského vyšla z nižín a skromných príbytkov farských, učiteľských, alebo i z komôrky úbohého študenta.

V Moysesovi našla si slovenská myšlienka už muža mocného, jasného, vplyvného, ktorý mal za sebou školu illirského preporodenia a tuhých bojov za národnosť, ktorý jej mohol pomôcť na krýdla k vyšším letom. Bez predchodcu chytil sa do práce, veľkým a mocným pred oči postaviť tri milliony slovenského národa: ajhľa, tu jestvuje národ, o ktorý dosiaľ nestaral sa nikto, ale vy musíte sa starať, jestli nechcete hrešiť proti Bohu a ľuďom! Opravdivý Mojžiš, šiel viesť národ svoj z poroby, ale klesol, prv než by bol s výšiny uzrel zem zasľúbenú. Naopak, videl hromadiť sa čierne mrákavy.

Sto liet minulo, čo narodil sa nám Štefan Moyses,

a my v časoch súženia a odstrkovania, pod bremenom ťažkého prenasledovania, rozpomíname sa touto knižočkou na neho a jeho diela. Po sto rokoch takým mužom stavajú národy bronzové, nie papierové pomníky! Duch jeho spasený odpustí nám, že to urobiť nemôžme. On vie, že ani len lokeť zeme nejestvuje teraz na slovenskom kraji, ktorý by *smel* niesť ťarchu jeho mramorovej hermy, že niet mesta a dediny, ktorá by surovou premocou nebola hatená postaviť v chotári svojom pamätník Slovákovi, slovenskému mužovi, ba skoro smelosť patrí k tomu, aby i takáto bľadá rozpomienka, ako je prítomná, uzrela svetlo bieleho sveta.

No duch nezná hraníc a zákazov! Národe náš, postav velikému Štefanovi svojmu nerukodielny pomník v duši svojej, vyšší než Kriváň, trvácnejší než oceľ a bronza! Nezabúdaj na proroka svojho, aby oči tvoje videly spasenie! Tma a dusno okolo nás! Nech osvieti a osvieži nás rozpomienka na prvého priameho nástedníka apoštolských učiteľov Cyrilla a Methoda! Pomodli sa, národe, aby shliadol Hospodin s výšin na tvoje unίženie, a poslal ti vodcov a otcov, kráčajúcich v stopách velikého slovenského biskupa Štefana Moysesa!

I.

Štefan Moyses, vlastne ako ukazuje tu pripojený fototypicky reprodukovaný výťah matrikulárny, Mojžiš, narodil sa vo Veselom v Nitrianskej stolici dňa 24. oktobra 1797. Veselé leží v okrese Piešťanskom, má 127 domov a do 900 duší; okolo s pravej strany, pravda ďalej, luní sa Váh, s ľava tiahne sa stará hradská cesta, spojujúca dva obchodné punkty: Povážske Nové Mesto a Trnavu. Kraje nižného Považia sú úrodné, rovné, ako by pripravovaly cestovateľa na žírnu trnavskú rovinu a podunajské rovné, nesmierne plochy. Obývané sú ľudom čisto slovenským, jadrným, praktickým, bez výnimky roľníckym. Neďaleké Madunice pripomínajú nám druhého muža, jehož meno je nerozlučne spojené s novuzrodením slovenského národa, meno Jána Holého, ktorý tam

Dom vo Veselom, v ktorom narodil sa Štefan Moyses.

(Dľa fotografie P. Socháňa.)

Snímok z veselskej matriky pokrstených.

(Dľa fotografie P. Sochåňa.)

strávil veľkú časť požehnaného života svojho. Madunice a blízky háj Mlíč navštevovala jeho epická »Umka« a šeptala básnikovi báje hlbokej stariny.

Veselé je pamätné ešte aj tým, že tam u farára Jura Holčeka vydržiavalo sa valné shromaždenie »Hlavného spolku zakladateľov spolkov triezvosti« dňa 18. augusta 1847. Predsedal Štefan Závodník, hlavný horliteľ v tomto smere, prítomní boli medzi inými Ľudovít Štúr, Michal M. Hodža, Jozef M. Hurban, barón L. M. (?). Mal to byť spolok krajinský, zahrnujúci v sebe všetky národnosti a konfessie. Zápisníkom bol Eugen Gerometta. Výbor doplnil sa takto: Ctiboh Cochius z Jasenovej, Alois Šoltés z B. Štiavnice, Juraj Matúška z Istebného, Julius Plošic, August Škultéty z Tisovca a Tomáš Hromada z Hronca.

Štefan Mojžiš-Krajčo, roľník vo Veselom, vzal si roku 1796 za manželku Annu Masarovičovu, z majera baróna Mednianskeho. Domec, v ktorom mladí manželia bývali, dodnes volá sa »do Krajčov«. Stojí ešte, len do istého stupňa pokročil s vekom: dostal namiesto starej doškovej strechy škridlicovú, premenil sa vo fronte, no múry, ktoré videly kolísku Štefanovu, ešte vždy stoja, pravda, nápisom žiadnym nehlásajú, kto narodil sa na tomto, národu slovenskému tak vzácnom mieste. Bez stopy a mramoru čnejú miesta narodenia i smrti našich prorokov, tupo kráča okolo posvätných miest nevďačný, neupovedomelý vnuk. A potom divíme sa, že tak mŕtvo, nehistoricky, bezsledno prešumely stoletia nad národom naším?

Manželom požehnal Boh syna Štefana a dcérku. Deti skoro zostaly sirotami — otec zomrel, keď synovi bolo asi deväť mesiacov, matku ztratil Štefan v siedmom roku útleho života svojho. Sirôt zaujal sa Ondrej Jelenčík, tamejší kasnár Anatola Révaya. On i žena jeho Judita, bezdetný manželský pár, starali sa o ne ako o vlastné deti, chlapca dali na štúdie a dcérku vydali za akéhosi Mondoka. Z tohoto manželstva pošli traja synovia, z nichž jeden boł farárom pri Tekovskom Sv. Kríži, v Lovči.

Štefan, odbaviac miestnu školu, poslaný bol pestúnom svojím roku 1806 do Trnavy, najprv do najvyššej triedy hlavnej školy, potom na gymnásium. Trnavské školy maly v tie časy dobrý chýr. Už roku 1813 bol mladý Štefan s gymnásiumom hotový, a dľa želania manželky Ondreja Jelenčíka, Judity, osoby veľmi nábožnej, určený bol pre stav duchovný. Poneváč skončil gymnásium s vyznamenaním, bez ťažkostí prijali ho medzi klerikov arcibiskupstva ostrihomského.

V arcibiskupskom seminári trnavskom študoval za dva roky filosofiu; to boly vtedy prípravné štúdia pre zvláštne nadaných klerikov. Ztadiaľto dostal sa na ústredný seminár peštiansky roku 1815. Osemnásťročný mladoň do týchto čias nevedel okrem materinského jazyka žiaden živý jazyk, tým väčšie boly jeho vedomosti v latine a gréčtine. V Pešti, popri štúdiach theologických, oddal sa samočinne na učenie sa živých jazykov, nemeckého, francúzskeho a maďarského. Pri jeho ohromných schopnosťach, vernej pamäti a železnej pilnosti behom troch rokov osvojil si dôkladne spomenuté jazyky. Celý theologický kurs odbavil roku 1819 — no za kňaza nemohol byť ešte vysvätený, nemajúc kanonického veku. Či už vtedy bol precítnutý národne a či nie, akým nárazom zobudil sa v ňom národný cit, nemohli sme sa dočítať. Pravde podobné je, že prišiel k povedomiu sám, logikou myslenia a dobrotou srdca.

Na radu Imricha Perényiho, tehdajšieho vikára ostrihomskej kapituly, odobral sa čo skončený theolog do Sečanky, dediny hontianskej, s missiou, učiť a vychovávať synov tamejšieho zemana a kráľovského radcu Alexandra Lipthaya. Hlavnou úlohou mladého klerika bolo, zasvätiť zemanských synkov do tajností latinskej gramatiky a syntaxi.

Slávny primas Uhorska, arcibiskup Alexander Rudnay, ktorý povedal ono slávne: »Slavus sum, et si in cathedra Petri forem, Slavus ero« (Som Slovák, a čoby som pozdvihnutý bol na prestol Petra, zostanem Slovákom), založil r. 1820 takzvané presbyterium v Ostri-

home. Moyses, keď pripravil svojich chovancov do škôl, prijatý bol do presbyteriuma; v januári roku 1821 bol za kňaza vysvätený a ihneď poslaný slúžiť cirkvi čo kaplán. V Ostrihome vyznačil sa mladý kňaz čo výtečný kazateľ. Roku 1828 dňa 1. júna poslali ho do Pešti k chrámu sv. Jozefa, čo kazateľa slovenského. Koncom oktobra 1829 složil tento úrad, lebo jeho túžba niesla sa vyššie. Vzdor bremenu prísneho úradu, čo kaplán, pokračoval v štúdiach, zvlášte filosofických, tak že v mesiaci februári roku 1828 složil rigorosum na filosofickej fakulte peštianskej a stal sa doktorom filosofie.

Nezlomná snaha jeho učiť sa a učiť ponúkla ho uchádzať sa o uprázdnenú vtedy kathedru filosofie na kráľ. akademii v Záhrebe. To bol moment, ktorý ho vyrval ešte ďalej od lona národa nášho slovenského... Najvyšším výnosom kráľovským v septembri 1829 vymenovaný bol za professora filosofie na Záhrebskej akademii, kam odišiel už v decembri toho samého roku. Dňa 1. januára 1830 složil úradnú prísahu a hneď na druhý deň počal prednášať. Učiteľský tento úrad jeho trval za plných 17 rokov. Popri filosofii prednášal i jazyk grécky, v ktorom privátnou pilnosťou zdokonálil sa bol ešte počas svojho kaplánovania. Že zaoberal sa i so slaviančinou, toho dôkaz máme v rukách: veľký svázok vlastnoručných jeho illirských rukopisov, pojednávajúcich o rozmanitých kultúrno-politických themach, ale najviac o zdokonálení a ustálení jazyka horvatského, alebo, ako vtedy hovorili a písali, illirského. No že bol v spojení s ostatným slavianským svetom, dokazujú medziiným jeho listy (Slov. Pohľ. 1895, str. 498): jeden Martinovi Hamuljakovi, druhý Jánovi Kollárovi zo Záhrebu 23. februára 1831 písané. Posiela Kollárovi horvatské verše, prosí o Časopis musejný, teší sa novému podniku, to jest založeniu nádejného slovenského časopisu, ktorý projekt dávnejšie zaujímal Kollára i Hamuliaka. Moyses sľubuje vec podporovať, a odporúča Kollárovi obrátiť sa na Jozefa Kuševiča, referendára pri uhorskej kancellárii vo Viedňi, slávneho obrancu municipálnych práv Horvat-

ska[1]), ospievaného Pavlom Štoosom, veľkým buditeľom horvatským. (1808—1861.)

Nielen to, náš Moyses stal sa i bojovníkom za národný horvatský jazyk. V tie časy i u samých Horvatov bol on jazykom »barbarským«; zášť ich tak ďaleko išla, že bez milosrdenstva sami Horvati ničili starinné horvatské písemnosti a listiny, menovite glagolitické, aby »sotreli stopy barbarstva, aby nemuseli červenať sa hanbou pred cudzozemcom, jestli by spozoroval, že staré horvatské listiny písané boly nie vzletným latinským jazykom, ale horvatským, barbarským. Školy toho času viedly k naozajstnému barbarstvu«; tak žaluje sa na tieto časy Anton Mažuraníč.

Prvý muž, počavši prednášať po horvatsky v Záhrebe, bol Smodek, kollega Moysesov. Akademia, vlastne arcigymnásium, na ktorom učili, osnované bolo r. 1672, pozostávalo z 6 gymnasiálnych tried, dvoch speciálnych kursov pre filosofiu, jus a theologiu. Roku 1792 počali tam prednášať maďarčinu čo neobligátny predmet, horvatštinu neprednášali!! Neuveriteľné paradoxa, a predsa historicky verné. Tak neuveriteľné bude raz faktum, že na príklad v Turč. Sv. Martine je maďarčina naukosdelným jazykom, a slovenčine neučia!!

Smodek, známy Gajov, počal učiť horvatskému jazyku bezplatne; jeho lekcie boly preplnené žiakmi všetkých tried, ba i professori chodili na prednášky, čo hrozne hnevalo Maďarov a maďaronov, posielaných z Pešti, tak že protestovali silno. Ani mnohí professori nechceli trpeť túto »barbarskú novotu«. Tu povstal roku 1836 náš Moyses a veľkou rečou dokázal užitočnosť a význam prednášania horvatského jazyka. (Reč bola vytlačená pod záhlavím: »Oratio qua literariam juventutem ad R. Academiam Zagrabiensem sociumque Archigymnasium initio anno schol. 1836—37 comparentem Nomine J. Scholarum Directionis salutavit Stephanus Moyses. Zagrabiae«.) Tak Slovák bol medzi prvými, ktorí Hor-

[1]) »De municipalibus juribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae« (1830).

vatov presvedčovali o potrebe národného jazyka na školách i v literatúre! A keď Moysesa násilne odstránili od censury, o čom nižšie, druhý Slovák, Bohuslav Šulek, zaplnil jeho miesto a stal sa nielen borcom za národný jazyk, ale jeho prvým pestiteľom, obzvlášte vzhľadom na tvorenie vedeckých a praktických termínov.

Tu pripomenieme ešte, že Moyses s Babukičom vydal osobitným vydaním dielo Pavla Vitezoviča (1650—1715), tohoto predchodcu illirismu v sedemnástom století: »Odilenje Sigetsko«, a roku 1849 spolu s Hermanom Bužanom a Metellom Ožegovičom podpísal latinskú adressu vďaky Gajovi, za jeho statný boj za illirskú národnosť.

Moysesov sedemnásťročný pobyt v Horvatsku nebol časom pokoja, trebárs jeho povolanie nebolo práve bojovné. No ako dobrý Slavian, nemohol ostať ľahostajný, keď išlo o život národa. Maďari už na snemoch roku 1825—1827 silno žiadali, aby Horvati prijali maďarský jazyk za štátny namiesto latinského. Horvati bránili predbežne latinitu, a, div Boží, pomáhali im i slovenskí deputáti z Nitrianskej a Liptovskej stolice, ktorí na sneme tvrdili, že zameniť latinitu za maďarčinu je ešte predčasné, poneváč na Horniakoch, teda v kraji, menovanom »pars nobilior Hungariae«, jazyk maďarský je neznámy. Neskôr pretensie Maďarov sosilnily sa ramenito: oni počali násilno tisnúť maďarčinu do Horvatska. Týmto upozornili Horvatov, že nenie dosť brániť latinitu proti maďarčine, teda reč mrtvú proti živej, ale vlastný rodný živý jazyk zastať pred nápadom maďarisácie. I zavznel konečne jasný hlas grófa Janka Draškoviča, ktorý už positívne poukázal na práva rodného jazyka.

No Maďari išli ešte ďalej. Na sneme roku 1832—1836 previedli zákon, aby v Horvatsku všetky stredné a vyššie školy boly maďarisované, teda i záhrebská akademia, na ktorej prednášalo sa po latinsky. A tu počala sa opravdová borba za horvatštinu, tedy práve v tom čase, v ktorom Moyses učil na akademii. Boly to časy energického prebúdzania sa horvatského národa. Zjavili sa Gaj a Kukulievič, no sverepé nábehy maďari-

sátorské obnovily sa dvojnou silou. Maďari nasilu chceli voviesť maďarčinu do horvatských škôl, Horvati protivili sa mužne. Už zjavily sa u nich časopisy a zanedlho vyrástla, ako zo zeme, i štátoprávna opposícia. Záhrebský snem dal vyslancom svojim, grófovi Jánovi Draškovičovi, grófovi Jurajovi Oršičovi a Markovi Lentulajovi inštrukcie, silou ktorých mali žiadať oddelenie Horvatska od Uhorska, uvedenie horvatského jazyka do správy. Tak možno historicky dokázať, že Horvatov maďarisácia priviedla k rodnémn jazyku, prinútila opustiť »vzdelanú« latinu a chytiť sa do obrábania zanedbanej »živej starinv« vlastného národného jazyka.

Horvati vtedy ešte nemysleli na úplné nepriateľstvo: horvatský snem odhlasoval istú summu na národné maďarské divadlo v Pešti, ktorú maly složiť horvatské stolice a mestá! Oni len doma chceli mať pokoj. No Maďari išli neúprosno a konsekventne ďalej. Darmo Horvati poukazovali na svoje osobitné práva, na svoju neodvislosť. Len pomocou cisára Ferdinanda dosiahli, že maďarisácia nevtrhla ihneď tak rapidne do Horvatska, ako drala sa do národov v Uhorsku. Darmo varoval Széchényi pred násilnou maďarisáciou v svojej reči, povedanej dňa 24. novembra 1842 na valnom shromaždení maďarskej akademie! Vtedy už Kossuth bol pánom takzvanej verejnej mienky a hnal divokými článkami »Pesti Hirlapu« i fanatickými rečiami maďarisáciu i boj s nemaďarskými národami do najkrajnejších krajností. I povstala borba...

Borba viedla sa tuho, a práve v nej Štefan Moyses vymenovaný bol kráľom roku 1837 za censora záhrebskej tlače, novín i kníh. Ako muž pravdy a zástupca humáno národných snáh, nemohol Moyses potlačovať novú illirskú literatúru, hatiť obrodenie horvatské, trebárs všetko možné vynaložil, aby v horvatskej tlači neudaly sa privehementné nápady na Maďarov, a nejeden článok Gajov a Kukulieviča-Sakcinského bol temperovaný jeho dobroželateľnou, no rozvažitou censúrskou tuškou. On jednoducho dovolil, aby kruto napádaní Horvati maďarskou, menovite kossuthovskou tlačou, mohli sa brániť...

Ale práve to neľúbilo sa Maďarom a menovite kráľovskej námestnej rade, ktorej záhrebská censúra bola bezprostredne podriadená. Ona želala si censora, ktorý by Horvatom nedovolil brániť sa, zamknul im ústa, odobral jedinú zbraň, ktorou mohli a smeli odrážať divoké nápady peštianskej žurnalistiky, nápady a denunciácie nesčíselných brošúr, v ktorých Horvati jednostajne boli obviňovaní z panslavismu, z rusofilismu, ako na príklad stalo sa to v brošúre Vesselinyho *„Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében"*, kde autor positívne tvrdí, že medzi ruskými interessami a illirskými, českými, slovenskými intenciami niet žiadneho rozdielu. Divný pán!

Pri takomto búrení a dennom zraste revolucionárnej kossuthovskej strany, nenie divu, že Moyses bol vystavený ustavičným nápadom so strany peštianskych teroristov, ktorým poddávala sa i sama námestná rada, až konečne námestná rada dňa 3. januára 1843 Moysesa z censorského úradu suspendovala a pred najvyšším forumom jeho definitívne odstránenie navrhla.

Samo sebou rozumie sa, že tu sám Moyses nebol vinným v žiadnom ohľade. Maďari postavili na jeho miesto akéhosi Máčika, odrodeného Slováka, lebo je isté, že tento censor ani po horvatsky nevedel; bol divým maďarónom, a Horvati až teraz zvedeli, čo znamenala umná ruka Moysesova a jeho intelligentná, dobrodušná tuška. Máčik nepripúšťal pod tlač celé haldy spisov, tyranisoval noviny a časopisy. Slovo *„illirský"* a *„illirism"* bolo zakázano písať a tlačiť. Celé veľké diela zmizly do večnej tmy, keď Máčik uznal za dobré napísať na prvý hárok bez odôvodnenia: »ad typum non admittitur.«

Tak hľa, Slováci poslali horvatským bratom nielen samých dielnych ľudí, lež dali im i okúsiť, aké podlé ovocinky rodí slovenská pôda. No tých dobrých ľudí, od nás prišlých, je predsa viac; na Slovensku je to naopak: zradných ľudí je viac, než verných. V Horvatsku špatí vzduch renegátstvom jeden Máčik proti Jánovi Kollárovi, ktorý im vychoval Gaja, Kukulieviča, proti Haulikovi, ktorý obohatil ich národné a nábožen-

ské inštitúcie, proti Moysesovi, ktorý im vychoval národnú gardu, Šulekovi, ktorý im obohatil literatúru a urobil sám toľko vo vzdelanostnom ohľade, ako celá akademia...

Odstránenie Moysesa malo veľké politické následky. Ono podňalo ohnivého Ivana Kukulieviča-Sakcinského k činnosti. Suspendovanie Moysesa bola kvapka, ktorou kalich pretiekol.

Rozhorčený Kukulievič odhodlal sa k prvej horvatskej reči na sneme Trojjediného kráľovstva v Záhrebe dňa 12. mája 1843. Tým hodil rukavicu maďarstvujúcej vláde. »Viem,« hovoril, »že väčšina z nás nevie dobre hovoriť, ani písať a čítať vo svojom rodnom jazyku. Príčina je v tom, že užívame ho len v dome, ale nie pri verejných dielach, radšej lneme k nemeckému, talianskemu jazyku! Tak odcudzili sme sa od samých seba, oddelili sa od bratov našich, že mnohí neznajú, akej sú národnosti a ktoré národy patria k nám pôvodom i krvou! Pozrime sa na súsedov, žijúcich pod rakúskym žezlom, každý z nich, Nemec, Maďarín, Ital postavil jazyk svoj na prvé miesto, len my, krotkí a pokorní Slaviani, ktorých je v monarchii 17 millionov, len my, chabí Horvati a Slavonci, nesmiešaní s žiadnym iným národom, vo vlastnej otčine bojíme sa svojho jazyka, ako strašidla. My sme trochu Latináci, trochu Nemci, trochu Italci, trochu Maďari, trochu Slaviani, a vlastne sme ničím! My sme potomkovia tých predkov, ktorí za starých čias svoj jazyk tak ľúbili, že už v deviatom století vyznavači oboch vierovyznaní uviedli ho do cirkví a bohoslužby, a tým postavili ho na rovný uroveň s gréckym a latinským jazykom, ale doma ho ešte i nad staré jazyky cenili; my sme synovia matky Slávy, ktorá zaľudnila deťmi svojimi celý svet, a len preto leží uížená vo tme, lebo jazyk jej potomkov je uhnetený. Dokážme, že sme hodní sluť synami takej matere!«

Reč Kukulieviča udrela do živého. No také pomery boly, že nemohla byť v Záhrebe tlačená, ale prostredníctvom Moysesovým uzrela svetlo sveta v Belehrade, kde

druhý Slovák, Bohuslav Šulek, vydával za niektorý čas horvatský časopis »Branislav«.

Do búrnych časov padol teda pobyt Moysesov v Horvatsku. Jeho suspendovanie z censorského úradu ovšem malo rozhodný mravný vliv na národnú stranu, jeho stálo kanoniu, ku ktorej bol už navrhnutý. Pravda, on si nevšímal preterovania, ktoré mu donieslo tým väčšiu úctu u všetkých poctivých ľudí horvatských.

Náš Slovák stal sa miláčkom horvatského národa. Sám Ante Kukulievič-Sakcinsky, otec už spomenutého Ivana, bývalý poslanec horvatský do peštianskej magnátskej tabule roku 1832, od roku 1836 hlavný náčelník výučby v Horvatsku, vzdor peštianskemu anathematu, sveril Moysesovi prodirektorát akademie... Námestná rada v Pešti nechcela o tom nič počuť, ale starý Ante mal toľko moci a vplyvu, že Moyses za dva roky pokojne úradoval, vzdor všetkým protestom z Pešti.

Druhý protektor a ctiteľ Moysesov bol znamenitý záštitník illirismu a vôbec národného hnutia horvatského, biskup Georg Haulik, rodom Slovák, práve tak, ako sám Moyses. Haulik patrí k najužitočnejším, najčinnejším a najobetivejším horvatským patriotom, ktorý venoval duchovným, humanitným i národným cieľom veliké summy (150.000 zl. len na opateru milosrdných sestier). On zobúdzal v klerikoch národného ducha a primal ich učiť sa slavianskym jazykom, menovite ruskému, navštevoval sám ich deklamatorské večierky. Štedro podporoval literatúru i umožnil značnou peňažnou obeťou založenie horvatského národného divadla.

Podivná suďba, že po tretí raz stretáme sa so Slovákom, opisujúc bežne dobu horvatského znovuzrodenia, známeho pod menom illirismu. Georg Haulik narodil sa v Trnave dňa 20. apríla 1788. Študoval v Trnave, Ostrihome a vo Viedni; roku 1811 stal sa kňazom, 1814 konsistoriálnym notárom, 1820 tajomníkom primasovým, 1824 assesorom Ostrihomskej stolice, 1825 kanonikom ostrihomským. Roku 1830 vymenovaný bol radcom pri uhorskom námestníctve a rok na to radcom pri dvornej kancellárii. V cirkevnej hodnosti stal sa roku 1832 veľ-

prépoštom a roku 1837 biskupom záhrebským a kráľ. tajným radcom. Zvláštna sudba sviedla dovedna týchto dvoch Slovákov! Tak ako starši slovenský rodák v Záhrebe Haulik, pod rameno chytil Moysesa, tak Moyses stal sa neskôr prostredníkom povýšenia svojho protektora za arcibiskupa, o čom bude nižšie reč. Haulik je veľmi úctyhodný zjav v historii juho-slavianskeho pohybu, ktorým bol pravda tak zachvátený, že na svoje rodisko úplne zabudol. Aspoň v našom slovenskom živote niet žiadnej stopy; možno podarí sa iným, mne nepodarilo sa najsť iného potyku, ako jeho známosť s Moysesom a Štúrom v Prešporku, s posledným počas snemu 1847—1848. No už to je zvláštnym zjavom, videť preláta Haulika v skromnej aule záhrebských klerikov, z ktorých jeden pred ním deklamuje Puškinovu báseň »Klevietnikam Rossie« v pôvodine, a keď roku 1841 Ján Kollár navštívil Záhreb, v semináriume víta ho jeden žiak českou rečou!

Georg Haulik vyznačil sa potom neskôr roku 1848 dňa 4 februára, keď v magnátskej tabuli pozdvihol hlas svoj za Horvatov. »Každý národ,« riekol smelý Slovák veľkým pánom, »má rád svoju národnosť a pracuje na jej rozkvete! Dajte pokoj národnému citu, nevyzývajte odpor teraz, keď každý národ ujíma sa svojej národnosti a za jazyk svoj horlí. Proti odtrhnutiu stolíc Požegskej, Sriemskej a Verovitickej od Horvatska protestujem. Nedrážte národ s maďarčinou, ktorú tam ani učitelia nevedia!« Toľko ku charakteristike tohoto priateľa nášho Moysesa.

Haulik postavil sa už roku 1842 i politicky otvorene na stranu Illirov proti Maďarom pod vedením turopoľského grófa Antona Josipoviča. Títo Turopoľci boli najsilnejšou oporou Maďarov v Horvatsku. Ačkoľvek číri Horvati, základom svojho zemianstva, podobne ako na našich zemianskych dedinách, smýšľali po maďarónsky, a poneváč mali 570 hlasov, často rozhodovali v Záhrebskej župe. (Tak 9. decembra 1843 vyvolali veľkú smutu v Záhrebe, i krv tiekla; Turopoľci zabili jednoho národného voliča a mnohých ranili. Nebezpečné roz-

broje vyvolali títo ohlúpení a sfanatisovaní ľudia roku 1845 V Záhrebe volili stoličné úrady. Turopoľci nahrnuli sa, nie bez peštianskej agitácie, do Záhrebu, aby pomohli zvíťaziť na županský úrad maďarónovi Jozefovi Žuvičovi nad národným kandidátom Benkom Lentulajom. Turopoľci začali strieľať do illirskej strany, 29. júla, zastrelili do smrti šestnástich, medzi nimiž boli i ľudia znamenití, a poranili veľmi mnohých! To boly napred padajúce tiene z roku 1848!!) Biskup Haulik bol vydal dňa 1. mája 1842 obežník k duchovenstvu, aby podporovalo kandidatúru veľkého župana Nikolaja Zdenčaja, stojacieho na strane illirskej. Pred voľbou i pri voľbe udaly sa neporiadky, no vyvolený bol Zdenčaj. Maďaróni zúrili, a ako vždy, keď ich po prstoch klepnú, kričali za policiou a pomocou do Pešti. Následkom toho vyslali z Pešti do Záhrebu cisárskeho komissára Jozefa Šiškoviča, ktorý previedol vyšetrovanie. Haulik, zastupujúci bána, bol tohoto úradu zbavený a jeho miesto zaujal Haller, hlavný vinník suspendovania Moysesovho.

Haulik ani teraz neopustil rodáka svojho: ačkoľvek Moyses ešte vždy patril do arcibiskupstva ostrihomského, biskup Haulik navrhol ho hneď roku 1842 za kanonika kapituly začesanskej, sídliacej vo Varaždíne. No námestná rada uhorská protivila sa tomuto povýšeniu, otálala, až konečne Haulikovo odporúčanie vrátila nazad pod tou zámienkou, že poneváč Moyses je suspendovaný hodnostár (censor) a vec jeho nenie ukončená, žiadne povýšenie miesta mať nemôže. Vec, pravda, tým nebola prekazená, len oddialená; prešla všetky možné fóra, až roku 1846 Moysesa na najvyššom mieste vzhľadom na jeho censorskú činnosť za nevinného vyhlásili... Mal byť teda nazad uvedený do censorského úradu: no tento medzi časom prešiel zpod kompetencie námestnej rady a pridelený bol bánovi.

Na Moysesa čakala ešte i druhá nástraha: starého čestného Antona Kukuljeviča naliehaním námestnej rady roku 1844 odstránili z úradu najvyššieho riaditeľa školského, a tým bol i Moyses vydaný intrigám početných nepriateľov peštianskych a budínskych. Námestná rada

a jej študijné povereníctvo navrhlo odstrániť ho z úradu prorektora i professora akademie. Aby sa mohol lepšie brániť, Moyses žiadal za prepustenie zpod ostrihomskej arcibiskupskej diecese a prestúpil do biskupstva záhrebského. Boj trval do roku 1847, v ktorom Moyses, zvíťaziv nad intrigou, vymenovaný bol Jeho Veličenstvom za kanonika kapituly záhrebskej. Dňa 19. oktobra 1847 inštallovaný za kanonika, v najbližšom kapitulskom konsistoriume vyvolený bol za vyslanca na uhorský snem, svolaný na 7. novembera 1847 do Prešporku. Ta odobral sa s horvatskou delegáciou, pamätnou i pre našu bližšiu historiu časov predmeruôsmych. A tak zase sblížil sa osudom hnaný ku korennej vlasti svojej, ku hraniciam jemu tak milej národnosti slovenskej.

Asnáď nebude zbytočné pár slovami zmieniť sa o pomeroch, ktoré panovaly u nás na Slovensku a vôbec v krajine koncom roku 1847, keď Moyses náš s horvatskou delegáciou zjavil sa v neveľkom tereme krajinského domu v Prešporku, aby na sneme, svolanom na 7. november, zastupoval záhrebskú kapitolu a spolu i všetky záujmy horvatského národa.

Bezsporno, nad krajinou vial už silno nový, nebývalý duch. Hlavné známky nového prúdu boly dve: túžba po *občianskej svobode*, spojená s ústavným osvobodením Uhorska zpod priveľkej opeky Viedne, za druhé túžba *národne znovuzrodiť sa,* prelomiť voľnú cestu nacionalismu, zatarasenú latinismom i čiastočne germanismom úradným.

Historickou lžou je, že by sa zobudená časť slovenského národa bola postavila proti tomuto prúdu v princípe. Každý mi uzná, že jeden z hlavných bodov v programme občianskej emancipácie bol: zničenie urbáru. Slováci ústami svojich mysliacich ľudí už roku 1845 dali výraz emancipačným snahám Pred snemom, dňa 8. oktobra, v »Národných Slovenských Novinách« Ľudovít Štúr počal písať cyklus článkov: „*Naše nádeje a žiadosti k nastávajúcemu snemu*". A s čím počína opisovať nádeje svoje a registrovať svoje žiadosti? Kladie čo prvý punkt: 1) »Urbárska služobnosť na našom

pospolitom ľude ležiaca«. »Spravedlivosť,« píše v 255. čísle spomenutých novín, »každému, tedy i ľudu, ktorý u nás dosiaľ všetko robil, málo užil, a táto spravedlivosť sa mu prislúži, keď sa na budúcom sneme vysloví všeobecné a večité vykúpenie ľudu z urbárskej poddannosti, a síce spôsobom od samej krajiny podujatým, najľahším, obecnému ľudu na najmenšiu ťarchu byť majúcim.«

Podobne Štúr a celá slovenská národná strana bez výnimky horlila za urovnoprávnenie miest, ktoré boly odstrčené a dohromady nemaly toľko práva, ako malá skupenina zemianstva, žiadala primerané odanenie všetkých občanov. Toto posledné takto odôvodňuje sa v spomínanom článku (Sl. N. N., číslo 228): »Čo sa neplatenia dane od zemianskych statkov týka, už sme vyrátali, že zemianstvo s duchovenstvom poltreťa raza viac statkov vládze, ako ľud obecný, a predsa na tomto všetka ťarcha krajinských daní leží, a zemianstvo nič neplatí.« Ďalej želá si Štúr zrušiť prednosť zemanov, že len ono krajinské úrady zastávať smelo. A tak môžeme ísť radom a presvedčiť sa, že slovenský patriot a politik hlboko nazrel do občianskych neshôd a bied, že svobodu ľudu žiadal už vtedy, keď sa Kossuthovi ešte o emancipácii urbárskych poddaných ani nesnívalo, ba keď ešte hlásal, že poddanstvo je fatum, osud, od ňehož niet vysvobodenia. Práve toho roku arcikniežа Štefan, námestník kráľov, cestoval po Uhorsku a navštívil niektoré slovenské stolice. Všade našiel čistý patriotismus, všade bol vítaný čo námestník uhorského kráľa... Na Slovensku pálili prvé dereše a vôbec neboli cudzí ničomu, čo súviselo s opravdovou svobodou či už občianskou a či štátoprávnou uhorskou.

I druhá známka nového prúdu, zobudenie národné, živo zasiahla do slovenského života. Pravda, Slováci pod národnosťou nemohli inú rozumeť, len slovenskú. Historia povedomého zobúdzania slovenskej národnosti počína sa koncom osemnásteho stoletia. Budenie išlo pomaly, až tuhý nacionalistický náraz maďarský pohol i Slovákov k rýchlejšiemu tempu a oni počali tiež ná-

rodne cítiť, pravda, po slovensky. O tomto jasne a krotko vyslovil sa Štúr ešte dňa 14. sept. 1847 v článku *„Panslavism a naša krajina“*: »A už keď komu, teda národom europejským spolu aj s Maďarmi náramne na tom záležať musí, aby sa Slovania stali osvietenými a svobodnými... Tento punkt pre vlasť našu je veľmi velikej váhy... Ale povedzme pravdu, liberalismus maďarský, ktorý dľa slov svojich zachytil sa osvetu a svobodu Uhorska dobývať, trpel dosiaľ na jednej velikej rane, ktorá ho v samom princípe zničovala, pred svetom do posmechu a u Slovanov do podozrenia a nenávisti uvádzala, a táto rana bola, že on osvetu a svobodu, za ktoré vraj bojuje, *chcel mať výlučne len pre národ maďarský*, bol teda liberalismom na najväčšom stupni egoistickým a tyranským... My chceme byť doma, uvidíme, či nás Maďari jako domácich privítajú — a či nás i ďalej čo cudzích považovať budú. Považovať nás za cudzích budú, jestli i ďalej nám reč svoju natískať, do škôl naších ju uvádzať, z kostolov naších reč našu vyobcúvať, zo spoločenského, občianskeho života ju vytvárať, nám nadávať, každé naše najmenšie hnutie prenasledovať, lásku k národu nášmu odsudzovať, priateľov národa nášho od všetkého odstrkovať a nám i to najšľachetnejšie zabraňovať budú. To na predok im hovoríme, a to je najmocnejšie naše presvedčenie, to je duch a vôľa veku nášho, že nás s národnosťou našou neutlačia...«

V slovách týchto je zahrnuté všetko, čo Slováci želali si a čoho si neželali. Vidno z nich, že klebeta o ich retrográdnom nastrojení nemá najmenšieho základu. A obviňovanie v zpiatočníctve, tmárstve, pečovičstve, kamarillstve, antiliberalisme, to bola hlavná zbraň proti ľuďom, ktorí na shromaždení liptovsko-sväto-mikulášskom dňa 10. mája 1848 do resolúcie pred kráľa, snem a palatína predostreť sa majúcej, v punkte 9. napísali: »Právo voličstva a voliteľnosti nemá byť určované Rádom a Stavmi, ale duchom rovnoprávnosti, tak aby každý, zločinom a výstupkami nezašpinený *občan a obyvateľ uhorský, dvadsať rokov majúci, voliť a*

vyvoleným byť mohol." Teda žiadali všeobecné hlasovacie právo v tom najširšom smysle. To sa dnes považuje za summum veľkodušnej svobodomyseľnosti a demokratismu, a o tom sa liberálnemu Kossuthovi ani nesnívalo. Ale naozaj, Uhorsko nebolo ani vtedy, nenie ani dnes kultúrnou krajinou, ale čo týka sa perfídneho macchiavellismu a lživej zkazenosti, prevyšuje vysokokultúrne republiky italské v dobe renaissančnej! Týchto idealistických, ba až utopistických ľudí išli vešať preto, že svoje si žiadali! Ale, pravda, pre toho, kto mal hlad po cudzom, obrana svojho nebola po chuti. S prebúdzaním slovenského národného citu rástol i maďaromanský furor, ktorý chcel razom pohltiť nemaďarské národnosti za cenu »občianskych svobôd«, ktoré vraj maďarský národ všetkým daroval. Nepomysleli, že ztrata národnosti je million ráz bôľnejšia, než ztrata občianskej svobody. Občiansku svobodu utratenú môže prinavrátiť jeden šťastný okamih, jedno rozrúcanie bastilly — ale ztratu národnosti nenavráti ani hrdinstvo, ani obeť, ani more krve; raz ztratená, nevydobyje sa nikdy.

Náklonnosť dvoru, priazeň arcikňaza Štefana[1]), dňa 12. novembra 1847 zvoleného za palatína, renegátsky prúd nielen na Hornom Uhorsku, ale i v Horvatsku, maďarská prísaha palatínova, plášť liberalismu, do ktorého vedeli sa zaodieť Maďari, výlučne arrogujúc si túto novú tógu — to všetko zdalo sa oprávňovať ich nielen k absolútnemu neváženiu si nemaďarských obyvateľov zeme, ale k určitému pokusu pomaďarčiť celú krajinu, nevynímajúc ani zeme horvatsko-slavonské. Toto ukázalo sa dosť skoro na novom sneme. Dňa 11. decembra predložený bol návrh o uhorskom štátnom občianstve, ktorého 3. § znel: »K dosiahnutiu práva občianskeho žiada sa... b) aby občan maďarskú reč znal.« Keď proti tomu Metel Ože-

---

[1]) Táto priazeň k Maďarom skoro ukázala sa. Cestu svoju okružnú začal od Jásberíňu; na parádnom obede, usporiadanom hlavným kapitánom, pil z Lehelovej trúby, prijal od čikóšov bič, pastiersku palicu, kulač, mešec na dohán a barana. Toto všímanie si národných maďarských predmetov veľmi rozohnilo a oduševnilo Maďarov.

govič menom Horvatska protestoval, odsekol mu Kossuth doslovne: „*Pod uhorskou korunou uznávam len jeden národ, a tak Horvati nemajú čo protestovať.*“ Keď už tak odvetili Horvatom, ľahko si predstaviť, čo zamýšľali so Slovákmi, ktorí nemali za sebou samostatné štátne právo, ako Horvati, ani takých obrancov, ako Ožegovič, Moyses, Haulik — ale naopak, takých divých renegátov, ako bol vtedajší vyslanec trenčiansky, Kubica, ktorý dňa 18. decembra v 27. zasedaní snemu povedal, že na rozkaz vysielateľov svojich nevidí ešte maďarčinu dosť poistenú; »že ačkoľvek neprináleží *medzi tých šťastných obyvateľov vlasti*, *ktorí v národnej reči spolu aj svoju reč materinskú majú,* predsa neverí, že by ústava rozkvitať mohla, kým sa maďarská reč vo všetkých pomeroch pospolitého života dokonále nerozšíri.« Teda uznávajúc, že materinská jeho reč je slovenská, za národnú považuje maďarskú, akoby mať jeho, po slovensky hovoriaca a jeho hovoriť učiaca, neprináležala k národu slovenskému! Za šťastných synov vyhlasuje rodených Maďarov, seba teda za nešťastníka, že ho sladká mater učila po slovensky, že ho porodila ako Slováka! V pravde, tu váži priepasť odrodilskej podlosti a nízkosti charakteru, že príde zaplakať nad úbohým národom, ktorý na tele svojom vyplekal takých ľudí! Prichodí zaplakať nad matkou a jej životom, jej prsiami, na ktorých odkojila dieťa, verejnou pohanou urážajúce materinské jej bôle pred celou krajinou! Reč svoju tento renegát zakončil návrhom, aby všetky úrady, súdy atď. len maďarsky úradovaly, aby kráľovských princov maďarsky vychovávali, aby všetci úradníci v Horvatsku vedeli po maďarsky, aby len Maďari mohli byť dôstojníkmi pri armáde v Uhrách. Už vtedy Olgyay, vyslanec prešporský, žiadal, aby obradné knihy pravoslávnej cirkve do maďarčiny preložili, a len po maďarsky dovoleno bolo Bohu slúžiť.

Takáto dusná atmosféra panovala hneď na počiatku snemu, do ktorého zavital Štefan Moyses, a s ním po duchu príbuzný Ľudovít Štúr, ako vyslanec mesta Zvolena, vyvolený na zvolenskom mestskom dome dňa

30. oktobra 1847. Poznamenávame, že okrem terroru, ktorý panoval dnu, bol ešte druhý terror: ulice, opanovanej jurátami a patvaristami, ktorí boli hlavnou gardou Kossutha, a ktorí svojím krikom v snemovni, serenádami, prípadne mačacinami tamvon, opanovali mesto i snem. Štúr vystúpil prvý raz s rečou, zastávajúc práva miest, a hovoril tak dôrazne, že Kossuth celý rozjarený vystúpil proti nemu s filippikou, plnou advokátskych bombastov, a končil tým, aby sa mestám práva a hlasy nedaly! Hľa, aký zjav: z retrogradstva upodozrievaný Slovák zastáva práva miest, a liberál Kossuth ich potlačuje, vysloviac medziiným tú »liberálnu« zásadu, že »stav ľudu poddanského je osud!«

Neviem a nikde najsť nemôžem, ako mal sa Moyses k tejto borbe skromného vyslanca Zvolena s celým snemom, a či vôbec oboznámil sa osobne so Štúrom. Ale pri velikej vnímavosti a čulosti Štúrovej nedá sa myslieť, že by nebol hľadel prísť do stykov s Moysesom, keď, ako známo, s Horvatmi udržoval bratské styky. Pravda, Horvati a s nimi i zástupca záhrebskej kapituly nemohli hovoriť o tých otázkach, ktoré práve Štúr na sneme posudzoval. Horvati pri veľkej debatte o maďarčine bránili len svoje Trojjediné kráľovstvo, a sám Oževič pri návrhu, aby maďarčina bola podmienkou pri udeľovaní uhorského občianstva, dňa 11. decembra riekol: »Žiadam, aby známosť reči maďarskej len na hranice Uhorska obmedzená bola,« a tým zadal národné práva nemaďarských národov v hraniciach vlastného Uhorska. Politická chyba to nebola, no bola istá chladnosť k prirodzeným spojencom, Slavianom uhorským. Lenže vtedy Horvati ešte nemohli vedieť, ako ďaleko poženie Kossuth panmaďarskú politiku, a ešte vždy kochali sa nádejou obrániť nielen svoje municipálne práva a horvatský jazyk, ale i autonomiu Trojjediného kráľovstva.

Podobne ani Moyses neohlásil sa za Štúra. Prvý raz vystúpil Moyses dňa 7. januára 1848, ovšem tiež pri debatte o maďarčine, a tak prostredne na pomoc jedinému čestnému obrancovi národných práv vo vlastnom Uhorsku, Ľudovítovi Štúrovi.

Kossuth i teraz zúril svojím ultramaďarismom. Hneď na počiatku XIV. zasedania vystúpil s positívnym návrhom, aby jediným jazykom výučby bola maďarčina. Horvatom a Slovincom udeľuje šesťročnú lehotu od dnes, v ktorej ešte budú smieť úradovať a učiť sa — po latinsky (milosť!). Protestuje proti výrazu »pripojené čiastky« (partes adnexae), ktorý je len hračkou. Prímorie nenie nič iného, než maďarská zem. No dovoľuje, že aby sa maďarské pečate predbežne nemusely užívať v stoliciach: Záhrebskej, Krížovskej a Varaždínskej. Odvetil mu Metel Ožegovič, protestujúc, aby sa Slavonsko menovalo »stoliciami« maďarskými, protestuje, že Prímorie malo by sa odtrhnúť od Horvatska. Na slová, že »Horvatskej nieto«, lebo jej časť stonie pod Turkom a Slavoniou sa nazýva, poznamenáva, že pod Slavoniou vyrozumievaly sa často i Horvatsko i Dalmácia.

Tu ohlásil sa Anton Josipovič, gróf turopoľský, vulgo »turopoľským komešom« zvaný. Tento pán v Horvatsku hral úlohu Kossuthovho hastroša, a bol jediným typom horvatského renegáta a maďaróna, ktorý kričal, že je on »horvatský Maďar«, práve tak, ako u nás máme také hermafroditské potvory, ktoré menujú sa »totajkú magyarok«. On osvojil si ako papagaj známy a často opätovaný výrok Kossuthov: »Kde sú tie vaše municipálne práva? Ja neznám, kde leží horvatské kráľovstvo, znám len horvatské stolice, ktoré patria nám Maďarom, patria pod korunu!« Tak i teraz vystúpil proti Ožegovičovi v duchu svojho pána. »Ľutujem, že Horvatsko nenie zastúpené,« hovoril turopoľský komeš, »teraz by bola príležitosť sjednotiť ho cele s Uhorskom.« I počal známe remeslo všetkých renegátov: denunciáciu: »V Horvatsku sú dve stránky, jedna konservatívno-illirská, a druhá maďarsko-horvatská. Prvá chváli sa, že chce národnosť zachrániť, ale nie horvatskú, veď hľa, sama menuje sa illirskou, teda ešte i meno zahodila. Pri strane opravdu horvatskej bojuje maďarsko-horvatská, ktorá chce sa sjednotiť s Maďarmi a ostať pod uhorskou korunou. Vodcovia illirskej strany nemajú náklonnosti k národnosti horvatskej, tak na príklad v jednom klá-

štore, ktorý je pod dozorom záhrebskej kapituly, silno illirskej, vyučujú deti po nemecky; druhý náčelník je cudzinec, ani po horvatsky nezná; tretí bol Horvat, ale stal sa Illirom. Vláda potlačuje maďarsko-horvatskú stranu.« Ako vidno, cele ako u nás, len treba postaviť namiesto slova »illirsky« slovo »panslávsky«. Zrada a zpreneverenie má všade tie samé zbrane.

Rečou Josipovičovou bol napadnutý biskup Haulik a kapitula. Moyses vstal a svojím tichým spôsobom bránil biskupa Haulika proti nápadom a denunciáciam turopoľského grófa. Kroky biskupa sú vysoko nad kritikou pána grófa: záhrebský biskup nosí na srdci výchovu mládeže; on nielen slovom stará sa o vzdelávanie mládeže, ale aj skutkom, keď na výchovu horvatskej mládeže obetoval vyše stotisíc zlatých. Pravda je, že predbežne prijal Nemky za učiteľky, lebo dosiaľ kvalifikovaných Horvatiek nieto, a deti nemôžu čakať, až tiež biskupom založený ústav hotové už kandidátky vypusti. Na túto dôkladnú, miernu, ale pritom pre grófa turopoľského zahanbujúcu odpoveď nič iného nevedeli, len zase s maďarčinou šermovať. »Mal Maďarky pozvať!« kričal torňanský vyslanec Zsarnay, a Josipovič ešte raz tvrdil, že on nenie Slovan, ale že je horvatský Maďar.

Rozumnými dôvodami bojovať proti týmto strešteným ľuďom bolo nemožné. I Štúr uznával bezvýslednosť snemovania svojho, no aby uspokojil svedomie svoje, odhodlal sa ešte zostať tak dlho, pokým to len možné bolo bez nebezpečenstva života.

Moyses, ako odbavil horvatského renegáta dňa 7. januára, tak výborne zavrátil slovenského odrodilca, trenčianskeho vyslanca Kubicu, dňa 10. januára. Tento krátky pán vôbec rozrečnil sa a, ako obyčajne každá lakajská príroda, bol kossuthovskejším, ako sám Kossuth, ačkoľvek to bola ťažká úloha. Zamiešal sa i do horvatskej otázky. Išlo v XXXII. zasedaní o to, či vzhľadom na uvedenie maďarčiny má sa urobiť výnimka so stoliciami Záhrebskou, Križovskou a Varaždínskou. Ožegovič veľkou rečou zastával právo národnej reči v Horvatsku a protestoval proti všetkým jazykovým násilenstvám

v kráľovstve, zastával právo horvatské na Prímorie a Rieku.

Náš Kubica, s materinským jazykom slovenským, ale národnosťou maďarskou, počal horliť za Kossuthov návrh, ba ešte i za jazyk taliansky v Prímorí! (Renegátovi je milšia trebárs harkabúzština, len nie reč materinská.) Na dôvody horvatských vyslancov, dokazujúcich horvatské právo na horvatsko-slavonské territoria, pán Kubica múdre poznamenal, že slavonské stolice pripojené boly k Horvatsku len k vôli celosti krajiny uhorskej. Čo týka sa mena, je za to, aby pripojilo sa pomenovanie »krajina horvatská«! K vyslancom horvatským tú prosbu vyslovuje, aby so svojimi nárokami nevystupovali v mene Horvatska tam, kde sa ho to netýka, a *aby mali na zreteli, že Horvati sú tá šťastná haluz slavianskeho pňa, ktorá si ústavu a svobodu zadržala pomocou Maďarov. O tom môžu presvedčiť sa, keď pozrú na dolno-dunajské kraje.* Rozumel Slavianov pod tureckým jarmom.

Toto slovensko-maďarónske haraburdenie pohlo mlčanlivého Moysesa ozvať sa. Jeho urážala trenčiansko-maďarónska neznalosť renegáta o historickej sudbe slavonských stolíc. Preto mu prísne odvetil, *že je nepravda*, že by roku 1722 bolo žiadalo sa pripojenie slavonských stolíc k Uhorsku, lebo vtedy len o tých čiastkach bola reč, ktoré za Sávou Francúzi boli zaujali, a ktoré do roku 1723 pod nemeckým zákonom stály. Na poznámku Kubicovu, že by Horvati boli jedinou haluzou slavianskou, ktorá svoju ústavu zachránila, poznamenáva: nie Maďari zachránili horvatskú svobodu, veď i dnes na ňu siahajú, rušiac historické práva národnosti horvatskej. Námahy horvatského národa i dnes ta idú, aby si zachránil ústavu, *ale na základe národného horvatského jazyka.*

Tu už Moyses i pred krajinou smelo vystúpil ako odhodlaný národovec, čo v tie časy bolo už dielom veľmi nebezpečným. Reč Moysesova, ktorou znosil slovenského renegáta, mohla Štúra len upevniť v úmysle, spustiť svoju večne pamätnú reč, už nielen za občianske a politické práva miest a urbariálnych poddaných, ale

za národné, jazykové práva národa slovenského. Stalo sa to dňa 15. januára na XV. krajinskom zasedaní snemu, bezprostredne po treťom vystúpení Štefana Moysesa na uhorskom sneme.

Reč išla ešte vždy o maďarčine, ktorá stala sa v celom ústavnom a snemovom živote kardinálnou otázkou, okolo ktorej sa všetko krútilo, lebo s ňou bolo spojené panstvo kotterie nad národami, spojenými pod korunou sväto-štefanskou.[1]) Ožegovič v skvelej reči bránil národný jazyk proti natískaniu maďarčiny, ktorej dostalo sa zadosťučinenia, že práve dnes znela z úst kráľa a s výšiny trónu. Prečo majú teda Maďari iných sácať do smútku, keď sami plávajú v radosťach. Svobody a práva pripojených kráľovství sú zabezpečené kardinálnymi zákonami vlasti, a vždy boly respektované. A teraz chcú, aby sme my Horvati po maďarsky dopisovali s vládou a uhorskými vrchnosťami. Tu je cieľ, zničiť národnosť horvatskú práve vtedy, keď národ si jazyk svoj uvádza do života. *Od národa maďarského, ktorý tak horlí za svoju národnosť, dá sa očakávať, že bude jednat dľa toho: „mne tak, jako tebe“ (quod uni justum, alteri aequum), a bude si vedieť šetriť horlenie Slovanov a Horvatov za ich národnú reč.*

Po reči turopoľského grófa, urgujúceho uvedenie

---

[1]) Kotteria je jediný pravý výraz, lebo by bolo obrazením maďarského národa, svalovať naň celú vinu! Maďarismus, maďarčina, boly len vlajky, pod ktorými plavili sa dobrodruhovia všetkých národov, medzi nimi i Židi, ktorí už vtedy prepínali v šovinisme maďarskom, vzdor tomu, že ich Maďari, zakiaľ len mohli, odkopávali. Tak na pr. vyslanec vesprímsky, Sebestyén, nechcel pripustiť Židov do krajiny, veď sa i tak úžasne množia. V Pápe bolo roku 1784 len 84 Židov, a dnes (1847) je ich vyše 6000. Károlyi, peštiansky vyslanec, hrozí sa, že je v Pešti už 16.000 Židov, a že najviac z úžery žijú. Szemere ich bránil, ale len preto, že sa *„maďarskej národnosti horlive zaujímajú“* No Domokoš 21. januára 1848 priamo povedal: »Od stvorenia sveta nestal sa žiaden väčší zločin, pri ktorom by Židia neboli mali hlavnú účasť.« S nimi vedeli si rady iba farao a ruský cár. Židovský boh je zlato. Keď Rím zaujal Jerusalem, rímsky básnik Enius povedal: »O utinam nunquam Judaea subacta fuisset«, lebo videl, čo doniesli podmanení Židia do Ríma.« No Židia vzdor tomu držali sa za attily maďarské.

maďarčiny do Horvatska, »lebo,« vraj, »tam panujú neporiadky,« vystúpil Štefan Moyses.

On zastával náhľady predstaviteľa pripojených krajín, Ožegoviča, a myslí, že na základe 2. 1844 Stavy a Rady ani rozdiel robiť nebudú medzi tým, čo sa strany pripojených kráľovství spoločne ustanovilo, ani že nebudú pochybovať o ich právach. Na tie ničím nepodopreté náhľady, že by sa pripojené krajiny odvolávaly len na nehodnoverné dielo a záväzky Tomáša Spalatského, Moyses poznamenáva, že spojené krajiny v úžitku práv svojich boly, ba že tie práva i sami Maďari bránili. Pripojené kráľovstvá maly municipálnu postať v správe, v súdoch, vo financiach, daniach ešte prv, než sa k Uhorsku pripojily. Táto samostatnosť a autonomnosť bola prízvukovaná nielen v časoch mieru, ale i vo vojne. Tak Ištvánfy, opisujúci bitku babočiansku, hovorí takto: *„A tak grófovi Zrinskemu, že je náčelníkom Illirie, dľa starej obyčaje vojenskej, patrí právo i povinnosť prvé pluky do vojny viesť.“* Rečník žiada, aby sa jednej čiastke svätej koruny nekládly prekážky, *keď chce kráčať k hlavnému cieľu ľudstva.*

»Ciele ľudstva!« ak ďaleké ony boly rozfanatisovanej, panovitej čeliadke, ktorá pod Kossuthovým vodcovstvom každým dňom opanúvala snem.

Bezprostredne za Moysesovou rečou vystúpil Štúr so svojou, pre vtedajšie pomery krkolomne nebezpečnou rečou, dostatočne známou slovenským čitateľom. Bola to prvá, ačkoľvek nevyzývavá obrana slovenskej národnosti, pred verejným forumom ústne prednesená. Štúr bránil materinskú reč v ústach školských detí, teda právo tak prirodzené, že je vlastne smiešno ho brániť! Áno, smiešno medzi ľudmi, prístupnými rozumu a citu ľudskému. No obojeho nebolo na uhorskom sneme roku 1847—48 voči národom nemaďarským. Štúr potom ešte dva razy vystúpil verejne na sneme, raz dňa 6. marca v 69. okr. zasedaní na obranu urbarialistov, na ktorých leží 21,000.000 zl. ťarcha, druhý a ostatný raz na prahu katastrofy, dňa 13. marca v 74. zasedaní na obranu miest... Moysesova i jeho úloha bola u konca! Deň

14. marca pretrhol ich parlamentárnu činnosť. Kossuth v 75. zasedaní zvestoval pád Metternicha. Snem vyvolil a poslal zvláštne vyslanstvo do Viedne, ktoré dňa 18. marca vrátilo sa s »hotovou poukázkou na revolúciu«.

II.

Ku charakteristike pohybov roku 1848 hovorí Johannes Scherr: »Duobus litigantibus tertius gaudet«, hlási staré príslovie. Medzitým čo dvaja čestní obrovia, monarchismus a demokratismus, na smrť a na život statočne jeden proti druhému bojovali, pidimužík konstitucionalismus stál na strane a smial sa škodoradostne. Keď už títo junáci krvácali z tisíc rán a smrteľne unavení ležali na bitevnom poli, prišiel milý chabý konstitucionalismus, aby *oboch vyraboval.*"

Áno, tak povstal hermafrodit, ktorý menuje sa ústavnosť, pred nímž nás núťa kľakať ako pred modlou a obetovať mu krvavé obete. Obojetný, bezcharakterný, lže, že iba v ňom je šťastie národov. Pred monarchismom raz plazí sa, raz vyjednáva s ním menom demokracie, aby bol i vlk sytý i baran celý. Túto obojetnosť, a s ňou spojenú faloš, národy ešte dosť silno obanujú. No maďarský konstitucionalismus okrem bied a nesrovnalostí, už v koliske mu vštepených, chorel ešte na jednu strašnú chorobu, na skutočnú paralysis. Na výlučný maďarismus. Maďarismus, personifikovaný v Kossuthovi, rečnil menom svobody a samourčenia, opätoval francúzske frásy o rovnosti a bratstve, o ústavnosti a práve, o svobode a samostatnosti, štátnosti a neodvislosti, ale len pre 5,500.000 Maďarov, medzitým čo v krajine dľa vtedajšej štatistiky bolo 1,500 006 Nemcov, 6,155.600 Slavianov a do 2,000.000 Rumunov. Teda obyvateľstvo v »krajine Maďarov« bolo vo veľkej väčšine nemaďarské, ale tomu ani len kosť nehodili, keď Maďari jedli tučnú pečienku. Kossuth temer po komediantsky drážil Slavianov. »Tento namyslený človek,« píše Scherr, »bol Maďar v najvyššej potencii, alebo lepšie rečeno (súc rodom Slovák), hral sa na superlatívneho Maďara, a

drapiroval svoj maďarismus kosmopolitickým frásovitým závojom. Nemci dali sa oklamať, ale Slaviani prehliadli cez frásovitý závoj a videli na miesto svobody len železno-egoistický maďarismus.«

Pravda týchto slov nedá sa ničím podvrátiť. Ukázalo sa, že *priamo ideálny konstitucionalismus,* ktorý je vložený do zákonov, povstalých v mesiaci februári a marci roku 1848 na prešporskom sneme, ani na vlások neustúpi najzvrhlejšej tyrannii a najdivšej demagogii vzhľadom na popieranie ľudských práv, na otročenie národov. Vzdor idealismu zákonov z roku 1848 (svoboda tlače, zodpovednosť ministeriuma, snem, zrušenie »Rádov a Stavov«, volebné právo, všeobecné daňovanie, zrušenie urbáru, roboty, dežmy, panských súdov, desatiny a aviticity, svoboda učenia, rovnoprávnosť náboženstva atď.), Kossuth odpovedal deputácii Juhoslavianov menom maďarského ministeriuma, že uznanie rovnoprávnosti ich jazyka nemá miesta, *„lebo v obvode uhorského štátu jestvuje officiellne len jedna národnosť, národnosť maďarská, a vláda že bude vedieť silou potlačiť opovážlivosť každého kmena, ktorý chcel by si arrogovať národné práva."* Ako zrejme vidno, je to už nie politika, ale — paralysis. Tak hovorí minister menom celého ministerstva k národom, a len jedna vlastnosť reči jeho je dobrá, že prezrádza tajnosť všetkých maďarských štátnikov a tým osvetľuje situáciu. Dnes, napriek nemravným floskulám deákovského zákona z roku 1868 o rovnoprávnosti, platia v živote brutálne, ale otvorené slová Kossuthove.

Týmto krátkym odbočujúcim úvodom chcem len označiť tú atmosféru v Prešporku, v ktorej ďalej dýchať nebolo možné ani Moysesovi s horvatskou delegáciou, ani osamelému Štúrovi, a ospravedlniť ich odchod z Prešporku pred zakončením snemu. Horvati nahliadli, že s všemohúcim Kossuthom a jemu otrocky oddaným snemom žiaden kompromiss nenie možný, a Štúr bol každú minútu v nebezpečenstve, bez osohu a potreby zahlušeným byť na ulici fokošom opilého a do besnoty sfanatisovaného juráta.

Fanatismus v Prešporku zrástol, keď deputácia snemu, vyslaná do Viedne, vrátila sa s triumfom do Prešporku dňa 18. marca. Kossuth s balkona hostinca »U zeleného stromu« rečnil masse, shromaždenej na promenáde. On zvestoval pád absolutismu, narodenie rakúskej ústavy a dar, prinesený z Viedne — ministerstvo pod predsedníctvom gr. Lud. Batthyányiho...

Moyses vrátil sa cez Viedeň do Záhrebu, Štúr šiel do Viedne a Prahy pracovať za svojich.

Keď Moyses vrátil sa do Záhrebu, tam už dul cele iný vietor, než v krotké časy, keď horvatská delegácia domáhala sa koncom roku 1847 a počiatkom 1848 brániť historické a jazykové práva Horvatov menom uhorského patriotismu v nádeji na modus vivendi. Maďari išli do takých výstredností, že keď na Slovensku počali so štatáriumom, *splnomocniac slovenských nájpodlejších renegátov a politických Hurónov šibenice stavať, vešať, väzenia plniť,* súčasne išli Horvatsko historicky i národne znivočiť. Ukázalo sa, že všetky reči marcovské i predmarcovské o liberalisme, rovnosti, svobode boly iba cafrangy, požičané z módneho magazína Europy, ale pod nimi bol holý egoistický, hrabivý a tyranský maďarismus; nahý murín obliekol si frak a chcel, aby svet myslel, že je civilisovane oblečeným švihákom.

Sám ultra-šovinistický Michal Horváth uznáva (Magyarország függetlenségi harczának története 1871, str. 110), že »maďarský národ medzi búrkami minulého roku obrazil tú slušnosť (méltányosság), ktorú mal mať oproti horvatskému národu, akožto slabšiemu.« Maďari že preto prestúpili hranice slušnosti, lebo ich vo Viedni hatili vo vývine maďarskej národnosti. Lenže už nebola reč o »slušnosti«, ale o práve a spravedlnosti. V Záhrebe utvoril sa pod rukovodstvom Gaja »národný odbor« na obranu horvatskej národnosti, tento svolal shromaždenie, na ktoré boli povolaní zástupci zo Slavonie a Dalmácie. Shromaždenie bolo 25. marca. Shromaždenie vykričalo Jozefa Jelačiča za bána, poslalo do Viedne vyslanstvo, majúce na čele Haulika, Moysesa a Gaja, ktoré malo vykonať potvrdenie bána, privtelenie horvatských zemí

(Dalmácie a Vojenskej hranice) k Horvatsku a osamostatnenie Horvatska od Uhorska so zvláštnym snemom. Sriaďujúci snem mal byť svolaný na 1. mája do Záhrebu. Okrem toho vyslanstvo malo žiadať zodpovedné ministerstvo, uvedenie horvatského jazyka do správy, súdov a škôl, universitu v Záhrebe, svobodu tlače, každý rok snem, raz v Záhrebe, druhý raz v Osieku a tretí raz v Zadre alebo Rieke.

Kossuth všetko toto vykričal za vzburu niektorých ctibažných revoltantov. No veci dostaly seriósny obrat, keď kráľ ešte pred príchodom vyslanej horvatskej deputácie Jelačiča vymenoval dňa 23. marca za bána Horvatska a Slavonie, bez vedomia ministra-predsedu Batthyányiho. Maďarské ministerstvo natiahlo druhé struny: hovorilo o bratstve, o úplnom vyrovnaní ohľadom na národnosť, a pozvalo bána Jelačiča, aby ustanovil sa do Pešti do 10. mája. Ale už bolo neskoro. Jelačič mal v rukách celú štátnu a vojenskú moc, sľubom peštianskym neveril a opieral sa o Viedeň, ktorá sa bola naľakala kossuthovského radikalismu, vždy jasnejšie ukazujúceho vôľu prejsť k absolútnej samostatnosti štátnej. Horvatské vyslanstvo, prijaté kráľom dňa 31. marca, prinieslo nazad radostné zprávy. Cisár a kráľ Ferdinand v prípise na biskupa Haulika od 2. apríla sľubuje vyslanstvu »horvatskú národnosť a municipálne práva vždy hájiť a brániť, všetko, čo s prísahou kráľovskou srovnáva sa povoliť, spravedlivé prosby a žiadosti vyplniť, snem svolať.« Len strany času svolania snemu kráľ odkazuje vyslanstvo na dvorného a námestníckeho kancellára Szögyéniho. Dňa 5. apríla prišiel do Viedne i bán Jelačič. Viedeň vrela slovanským živlom, lebo vtedy boly tam vyslanstvá Poliakov i Čechov a viac Slovákov. Gaja študenti nosili na rukách, a to i nemeckí.

Ako veci premenily sa, keď dňa 12. apríla Ferdinand zakľúčal prešporský snem v prítomnosti arcikniežaťa Franca Jozefa, potom keď zákonom z roku 1848 udelil sankciu, nepatrí do rámu tohoto pojednania. Moyses sám na nasledujúcich búrnych dejoch ako kňaz nebral vynikajúcu účasť, no nová éra pod Jelačičom nenechala

ho pri pokoji a tichom pädagogickom účinkovaní. Jelačič osnoval takzvanú »Banátsku radu«, ktorá mala päť sekcií a spravovala všetky záležitosti Horvatska a Slavonska : predsedom jednej vymenoval Štefana Moysesa vzdor tomu, že Moyses vzpieral sa prijať tak zodpovedné miesto; a skutočne mal ťažké položenie; ale Jelačič vedel, aká veľká organisačná sila väzí v tomto jemu tak milom Slovákovi. Nie dosť na tom, záhrebský biskup Haulik ku štátnej ťarche privalil mu ešte novú, keď ho vymenoval dňa 1. oktobra za rektora seminára a spolu direktora fondu deficientov.

Takým činom náš verný, ľud svoj milujúci prelát neprišiel do priameho styku s udalosťami, ktoré odohrávaly sa v r. 1848/49 na Slovensku. Keď Hurban v júli 1848 prišiel do Záhrebu hľadať bratskú pomoc u Horvatov pre Slovensko a činnosť slovenských, národ svoj brániacich patriotov, Moyses mu bol po ruke a uviedol ho do kruhov politických dejateľov, umožnil mu pamätnú reč na horvatskom sneme, ktorou ohnivý vodca slovenský tak oduševnil Horvatov, že uzavreli Maďarom položiť medzi podmienkami vyrovnania a mieru, aby väzeniami mučení Slováci boli pustení na svobodu, a celý slovenský národ stal sa účastným tých samých národných práv, ktoré požívajú Maďari. Snem uzavrel sostaviť príhlas k Slovákom. Hurban 20. augusta ťažko ochorel, Moyses dal ho previezť do svojho bytu a liečiť svojim domácim lekárom, tak že 26. augusta mohol uzdravený cestovať ďalej do Slavonie a do Karlovca k Srbom.

»Inter arma silent Musae«, a to samé platí nielen o Músach, ale i o ľuďoch, povolaných v časoch mieru dávať umom svojím najšľachetnejšie impulsy národu svojmu. Nie každému človeku dané je rútiť sa do huriavku náruživostí, do borby muž proti mužovi; v krvavých časoch, ktoré nasledovaly po zavraždení kráľovského komissára grófa Lamberga na peštianskom reťazovom moste dňa 28. septembra, v surmii vojenských horvatských i uhorských, sem-tam vlniacich sa bojov, tratí sa nám stopa nášho Moysesa. S istou pravdepodobnosťou môžme predpokladať, že nesúčastniac sa

už dľa povolania svojho bezprostredne na surových dejoch, pri udalosťach, kde hovorily delá a pušky, pozorne sprevádzal beh časov a v duši pretrpel všetky biedy, ktoré valily sa na jeho vlastný, i na pobratimský národ horvatský.

Ešte pred katastrofou od 13. augusta 1849, ktorá pri Világoši urobila konec prelievaniu krve, bán Jelačič vyslal do Viedne osem dôverníkov a dal im za vodcu Štefana Moysesa, aby tam v blízkosti trónu pracovali za vec horvatskú. Boly to časy absolútnej neistoty, a práve preto je dobrým svedectvom pre ostrý zrak Jelačičov, že v oči novým, neistým pomerom na čelo tak dôležitého vyslanstva postavil Moysesa. Moyses šiel počiatkom augusta do Viedne a pracoval nepretržite, aby vernosť Horvatov v časoch najnebezpečnejších dokázaná a krvou spečatená neostala bez zákonných následkov... Možno povedať, vtedy stál Moyses na najdôležitejšej stráži národa horvatského. Neskôr prišiel za horvatskými dôverníkami i sám Jelačič do Viedne, keď už složením zbraní u Világoša jeho pacifičná úloha na Dolnej zemi sama sebou prestala. S príchodom Jelačiča do Viedne čisto politická činnosť Moysesova nebola už potrebná — on hodil sa na cirkevnú.

Starým želaním Horvatska bolo, aby dostalo arcibiskupskú stolicu, a tak i v tomto ohľade dokumentovalo svoju samostatnosť. Horvatské snemy od viac sto rokov túto záležitosť pretriasaly, poslanstvá vysielaly. Posledne roku 1845 Stavy a Rady Horvatska, Slavonie a Dalmácie zvláštnou reprăsentáciou prosily o uskutočnenie tejto starej túžby, a pred samý prestol predniesly svoje želania — no odpor Pešti vždy zmaril ich námahy. Vec zaspala v búrkach nasledujúcich rokov.

Moyses, pilno sliediac za politickými udalosťami a spoliehajúc sa na služby, preukázané Horvatmi dynastii, keď bol osvobodený od politických starostí prítomnosťou bánovou, polozabudnutú reprăsentáciu z roku 1845 na svetlo vytiahol a všetko možné podujal, aby ona bola do povahy vzatá. Tu mu poslúžil jeho takt, spojený s konsekventnosťou a vytrvalosťou. Moyses podával,

bánom podporovaný, na vrchnosti, ba i k samému trónu nepočetné prosby, remonstrácie, adressy a informácie v tejto záležitosti, ktorej storočnú historiu v Záhrebe dôkladne preštudoval. Každý akt, týkajúci sa diela nádejného záhrebského arcibiskupstva, pochádza z pera Moysesovho. Po desaťmesačnom pobyte vo Viedni, Moyses dňa 9. júna 1850 odcestoval domov do Záhrebu, nevediac, aký výsledok bude mať jeho temer celoročná námaha. K veľkej radosti, okolo 15. augusta, vyšlo vo Viedni najvyššie rozhodnutie, ktorým sa biskupstvo záhrebské na arcibiskupstvo povyšuje. Prvým arcibiskupom stal sa Georg Haulik, nie bez ingerencie Moysesovej, ktorému Jelačič bezhranične dôveroval. Tak, hľa, stalo sa, že Moyses mohol odmeniť sa svojmu veľkodušnému záštitníkovi v časoch ťažkých, ba tak osudných, že mohly zraziť Moysesa s krásne započatej dráhy.

V auguste toho samého roku uzrelo vo Viedni ešte jedno pre nás vážne rozhodnutie: vláda uzavrela Moysesa vymenovať za biskupa baňsko-bystrického... No Moyses nebol na také niečo pripravený. Muž najvýš svedomitý a umný, razom uhádol, že s touto cirkevnou hodnosťou navalia sa naňho ťarchy, o ichž povahe nebolo u neho pochybnosti. Celý mesiac po obdržaní prvej zprávy o svojom biskupstve, váhal a zdráhal sa prijať ponúkanú mu hodnosť. On vedel, že to nebude pohodlná sedes episcopalis, vedel, že príde zo známych pomerov horvatských do neznámych uhorských, a že nebude v stave ani tam zatajiť svoje presvedčenie. Medzitým dňa 30. augusta 1850 bol Jeho veličenstvom Francom Jozefom vymenovaný za biskupa baňsko-bystrického. Možno predstaviť si tú radosť v národe slovenskom, keď táto zpráva počiatkom septembra doletela na naše kraje. Moyses pokorne prijal novú ťarchu. Cestoval zo Záhrebu do Viedne, a dňa 19. septembra složil prísahu do rúk Jeho veličenstva.

No razom nemohol odtrhnúť sa od svojich záhrebských povinností. Ako riaditeľ jednej z banátskych sekcií, mal ešte mnoho nedokončených svojich diel. A tak zostal v Záhrebe až do 15. marca 1851. Dňa 23. marca

opustil Horvatsko, ktoré mu bolo za 21 rokov a 3 mesiace druhou vlasťou, a kde zanechal mnoho sto priateľov a tisíce ctiteľov svojich. Ale čo zanechal najcennejšieho, to boly celé plejády učedlníkov, ktorí behom 17-ročného jeho professorovania vyšli z ústavov záhrebských. Kto len bežne obzrel sa po Horvatsku, menovite po jeho duchovenstvu, stopy Moysesovho účinkovania musel zbadať. Pravda, väčšina jeho žiakov už nežije, ale žijú nesmazateľné znaky jeho ducha opravdu slavianskeho. »Die Stätte, die ein guter Mensch betrat, ist eingeweiht; nach hundert Jahren klingt sein Wort und seine That dem Enkel wieder.« Katolícke duchovenstvo horvatské vyznamenáva sa vzdelanosťou, svobodným pohľadom na deje politické i kultúrne, vrúcim patriotismom a osvieteným slavianskym smýšľaním. Mal som šťastie navštíviť jednoho z horvatských kňazov, idúc zo Segedína okľukou na Starú Pazovú. Nezabudnem srdečné prijatie, bratský cit a lásku, ktorú som, cele neznámy, zakúsil v jeho dome... Mňa ovialo niečo rodného, intímneho, svojského, tak že zabudol som, že som u Dunaja, neďaleko malebných opevnení srbského Belehradu, teda hodne ďaleko od môjho Slovenska. Až neskôr napadlo mi, že v Horvatsku, vzdor všetkým nerestam denným, ďaleko ešte nevyhynul duch Haulikov, Moysesov, a že ešte žije a mohutne vplýva na duchov svetlá duchovná postava Jozefa Strossmayera. No slovenské trojhvezdie na horvatskom nebi svieti sa ešte dnes, a môže každého Slováka naplniť hrdosťou. Moyses, Šulek a Haulik vryli mená svoje na mramorovú dosku horvatskej politickej, cirkevnej i kultúrnej historie. Možno, Horvati neobyčajné služby slovenských mužov vďačne uznali, ešte i v piesni z oných renaissančných čias: »Korak, korak za korakom, Hrvat Srbin za Slovákom!« Moyses zanechal im ešte i osobnú, zato milú pamiatku po sebe: on preložil do horvatského jazyka pieseň nášho Tomášika: »Hej Slováci«, a síce tak podarene, že prijala sa všeobecne, a ešte dodnes spieva sa jeho text. Okrem toho, jestli dobre pamätám sa, dľa slov môjho otca, i pieseň, majúca refrain: »Hajde kosci, hajdovamo

damo pokosimo«, pochádza z pera Moysesovho. A ešte jedno: u nás ide nezaručený chýr, že Moyses, ako censor, umožnil vydanie Kollárovej »Slávy dcéry« v Pešti, vyžiadajúc si jej censurovanie. Istoty v tom neviem sa dočítať.

Moyses dňa 25. mája bol vysvätený za biskupa arcibiskupom ostrihomským a primasom Uhorska, Scitovským, dňa 23. júla roku 1851 zaujal slávnostne biskupský prestol baňsko-bystrický.

S týmto sme na konci jeho prác a snáh, venovaných pobratimskému národu horvatskému, a započína sa cele nové, pre nás národne dôležitejšie, ba priamo epochu v živote národnom tvoriace obdobie jeho bohumilého života. Moyses riadením Božím bol prinavrátený národu svojmu bez toho, že by bol sám namáhal sa započať novú dráhu života. No on poslúchol pokynutiu s hora a nezľakol sa nezvyknutej práce, trebárs sa už počalo večeriť a trebárs mal jasné pochopy o tom, čo mu predstojí. Jedno vedel iste, že z hotových, ustálených, a nie bez jeho osobnej zásluhy a verného pričinenia mnohosľubne vyvinujúcich sa pomerov horvatských, prejde do neistoty, do pomerov rozháraných, na stráž ohroženú, oppugnovanú a k národu menej zabezpečenému a rozvitému. Ale to bol jeho národ! To ho tešilo a dvíhalo, nadchlo ho k novej práci organisácie a tvorenia. Pravda, nazad mohol obzreť sa s uspokojením a radosťou — a to ho sílilo voči novej práci i borbe. Pravda, vítali ho milliony s triumfom a radosťou, no čakala ho i zášť a nepriazeň, ktorú bolo treba odzbrojiť láskou i energiou.

III.

Historia baňsko-bystrického biskupstva je veľmi krátka. Myšlienka, utvoriť z ohromnej diecese ostrihomskej viac stolíc biskupských, pochádza ešte od primasa Petra Pázmánya, ktorý chcel vykrojiť štyri biskupstvá. No na náradu kráľovského kancellára zmenil plán tak, že išiel založiť štyri kláštory jesuitské, jeden z nich v Baňskej Bystrici, a dve nové biskupstvá, spišské a

rožňavské. Smrť prekazila previesť, čo zamýšľal. R. 1647 povstal v Baňskej Bystrici iba kláštor.

Až Mária Terezia s privolením pápeža Pia VI. položila základy trom novým biskupským stoliciam. Na b.-bystrickú vymenovaný bol gróf Franc Berchtoldt, prépošt prešporskej kapituly, a síce dňa 1. januára 1776. Pod ním stavala sa i residencia v Baňskej Bystrici, i letné sídlo biskupov v Tekovskom Sv. Kríži. On sám ešte býval v Baňskej Bystrici v privátnom dome Bohušovskom, než bola residencia vystavená. Po jeho smrti (14. apríla 1793) za sedem rokov riadil biskupstvo kapitulský vikár Martin Mateovič a oddal správu novému biskupovi Gabrielovi Zerdahelymu 16. augusta 1800. Zerdahely založil baňsko-bystrické seminárium roku 1807, skutok, ktorý sa blahorodne vynáša nad ostatným úradovaním jeho predchodcov i následníkov, až po Moysesa. Po jeho smrti v Sv. Kríži 5. oktobra 1813 vdovstvovala diecesa za šesť rokov pod vikárstvom Franca Valičeka. Roku 1819 bol biskupom Anton Makay, a keď ho roku 1824 povolali do Vesprímu, zaujal jeho miesto Jozef Belanský. Tento zachránil gymnásium, ktoré chcelo námestníctvo zrušiť, udávajúc, že je ono priveľkou ťarchou pre fond náboženský. Zomrel v Sv. Kríži 4. januára 1843. Pod sedis vacanciou spravoval diela kapitulský vikár Jur Budatinský, až po júl 1845, v ktorom bol za biskupa vymenovaný Jozef Rudňanský. Slovák od koreňa, ale bez povedomia, oddal sa roku 1848 novým prúdom politickým v smysle kossúthovsko-šovinistickom. Ako známo, v Pešti nové ministerstvo zamýšľalo *„regulovať pomer cirkve k štátu“* a cieľom toho svolať do Pešti *„národnú synodu“*, ktorá mala pod hore udaným kepienkom »regulovania« pomáhať na nohy maďarismu [1]). Rudňanský dal sa strhnúť a pozval do Baňskej Bystrice celý klerus i dištrikty skrze predstaviteľov na deň 5. a 6. septembra, kde mali sa radiť

---

[1]) Tento kepienok obnovili v naše časy takzvanými cirkevnopolitickými zákonami«. Teda konsekventnosť ťažko je upreť maďarisačným snahám.

o predbežných prípravách na zamýšľanú synodu. Čo stalo sa na tejto schôdzke, nevieme, dosť na tom, keď ešte k tomu všetkému Rudňanský odbával slávnostné služby Božie s politickou vraj intenciou, zrejmo namerenou proti Viedni, a toto dozvedeli sa na patričnom mieste, povolaný bol Rudňanský 21. sept. ad audiendum verbum regium do Viedne, kde bol i podržaný. Dňa 14. marca 1850 vzdal sa biskupstva a zomrel 14. novembra 1859 v Prešporku. Budatinský v tomto interregnume po druhý raz riadil diecesu čo vikár baňsko-bystrickej kapituly. Vtedy bol už starcom skoro 80-ročným.

Smutný bol pohľad na biskupiu, i tak nebohatú, keď Moyses prišiel prejímať svoj ťažký úrad. Pod svetsky politisujúcim a maďarónsky smýšľajúcim Rudňanským už išlo všetko dolu vodou, residencia baňsko-bystrická pustla, v Svätom Kríži hospodárstvo upádalo a a hynulo. Samo sebou rozumie sa, že rok 1848 nebol priaznivý prácam organisačným, ku ktorým ostatne nebolo ani chuti, ani vôle. Vôbec vtedy neboly časy na sriadený život, keď nikto nevedel dnes, čo bude zajtra, odhliadnuc od ekonomickej krísy, zapríčinenej banknotovou pressou Ludvika Kossutha. Pod staručkým Budatínskym pustnutie išlo ešte rýchlejšie, tak že Moyses v júli roku 1851 našiel už vlastne len ruiny, na ničhž bolo treba biskupstvo znovu organisovať, ba ako vyslovil-sa jeden jeho biograf, *znovu založiť.* Nielen že devastovaný biskupský majetok nedonášal dôchodky, potrebné k arcikňazskej representácii, ba ani k najsúrnejším episkopálnym potrebnosťam a povinnosťam, ale i v duchovnom ohľade zapustená bola diecesa, natresnutá práve odohravšími sa krajinskými udalosťami, tak že slávnostný rečník F. B. pri storočnom jubileume baňsko-bystrického biskupstva (dňa 29. oktobra 1876) nasledujúcimi slovami označil stav, do ktorého prišiel Moyses: „*Wenn je, so war bestimmt damals eine schwierige Zeitepoche, als Stephan Moyses am 21. Juli (?) 1851 sein bischöfliches Amt angetreten hat. Wo wechselseitiges Misstrauen, abstossende Spannung und Befangenheit sich kundgab,* da wusste er durch sein anziehendes, offenes Wesen,

Liebe und Vertrauen erweckend, auf Beruhigung der Gemüther einzuwirken[1]). (Po slovensky: Jestli kedy, teda vtedy bola ťažká epocha, keď Štefan Moyses dňa 21. júla 1851 nastúpil svoj biskupský úrad. Kde bola vzájomná nedôvera, odpudzujúce protivenstvo a chúlostivosť, on vedel svojím príťažlivým, otvoreným chovaním sa lásku a dôveru vzbudiť, a tak vplývať na upokojenie mysli.)

Treba dobre považiť, že rečník F. B., na tvrdo varený maďarón, lebo vo svojej kázni hneď na počiatku považuje sa za potomka Arpádových hôrd, a to v kázni, povedanej u prítomnosti svojho biskupa Arnolda Stummera (s »nomme de la guerre: Ipolyi«), najväčšieho maďarónskeho šovinistu medzi uhorskými biskupmi, iste nebol naladený posthúmne chvály strúhať Moysesovi. Predsa i ten uznal ťažkosť celého položenia, do ktorého vstúpiť odhodlal sa Moyses, pravda nie ľahko, ale po týždňoch ťažkého premýšľania. Treba rozumeť i týmto chválam kanclového rečníka F. B. v bystrickom dóme: ony sú neúprimné, ba priamo mravne zvrhlé. Škoda kancla! Pod „*wechselseitiges Misstrauen*" (vzájomná nedôvera) má sa rozumeť bezcharakterná, maďarónska zášť proti mužovi, o ktorom vedelo sa, že je človek národný. Slovo »wechselseitig« (vzájomná) je priama profanácia tak vysokého charakteru, ako bol Moyses, lebo on veru nemal „*Misstrauen*" proti svojej pastve, proti 93 farám čisto slovenským, 13 farám nemeckým a štyrom slovensko-nemeckým svojej diecese! Ani oni, tie ovečky jeho, nemali »Misstrauen« proti mužovi, ktorého najviac že neznali, ale o ktorom len dobré počuť mohli. »Misstrauen« bolo len u haraburdákov, odrodilcov abderitských, polokretenských najsolských panákov, ktorým zavadzal čestný človek. Zavadzal takzvaným »Curialistom«. členom tajného spolku »Curia« v Baňskej Bystrici, o čom neskôr bude reč.

Ďalej „*abstossende Spannung*" neznamená nič iného,

[1]) Predigt zur Feier des hundertjährigen Bestandes des Bisthums Neusohl in der Neusohler Domkirche am 29. October 1876. Von F. B. gehalten. Neusohl. 1876.

než otrocký kompliment pánu biskupovi Stummerovi, pod nímž pravda, nebol žiadny »Spannung« medzi atheistickým liberalismom a cirkvou katolíckou, lebo on sám bol liberálny až... (nedopovedám z úcty k Moysesovi, ktorého náhodným a nehodným biografom stal som sa)... do nemožnosti. A *„Befangenheit“* (chúlostivosť) bola, ale len u ľudí, ktorí báli sa o existenciu v čistom vozduchu, tak ako chvostnatý červ, žijúci vo výkaloch, bojí sa metly, čistiacej kloaky.

My nepovažujeme kázeň p. F. B. za emanáciu nejakého vysokého ducha, je ona biedna a špatne chudobná, ale predsa je *veľkým aktom v historii nášho národa.* Pri storočnom trvaní biskupstva, teda v čase pomerne krátkom, Boh udelil diecesi bystrickej fenomenálneho muža, hlásiaceho sa nie na storočnú, ale na tisícletnú pamäť, muža, stojacieho čo duchovný koloss uprostred postáv tak obyčajného rozmeru, ako Rudňanský a Stummer, slávnostný rečník storočného jubilea biskupstva traktuje ho zarovno s nejakým Zerdalyim, Makayom, alebo dokonca s Rudňanským a Stummerom. To je taká pečať hanby, pribitá na čelo tej celej spoločnosti, že ju nezahladí pokanie nového storočia biskupstva!!

Moyses, muž dľa umu, temperamentu a šťastia oprávnený siahať na to najvyššie, dokázal i pri prevzatí svojho biskupského úradu neobyčajnú skromnosť a životnú múdrosť, bez najmenšieho zadania svojho presvedčenia. V tomto ohľade je opravdu veľkým mužom. Lebo treba znať, že v čas jeho povolania na vysoký stolec, intriga, ktorá i jeho prenasledovala celý život, bola pokorená, zmakosená, a ako zdalo sa i ľuďom veľmi umným, znemožnená na dlhé časy, jestli nie navždy. Ale Moyses ani jedným slovom neprezradil, žeby bol vtiahol do svojej residencie ako víťaz. Opravdový Slavian! Predstavte si, že by pod podobnými podmienkami, po pokorenej, zmakosenej veci slovenskej, vtiahol bol do moci a slávy maďarón. Nieto tých frás v akademickom slovníku maďarskej akademie, ani na stepiach privoľnej Dolnej zeme, ktoré by neboly zvučaly do uší pokorených nešťastníkov. Zkúsili sme to v naše dni, keď cudzí su-

verén, opojený všakovým pestrým pohostinstvom, spustil niekoľko lže-historických anekdôt a hyper-rapsodických bombastov!! Veď miery nebolo chvastu!!

Moyses pri svojom nastolení shromaždenému duchovenstvu diecesi baňsko-bystrickej povedal formellne i vecne znamenitú latinskú reč, vyznamenávajúcu sa predovšetkým duchom cirkevným, ďalekú všetkého, v tie časy strašnou disharmoniou odznievajúceho politikasterského patriosmu. Ku svojej pastve profánnej obrátil sa s pastierskym listom, tlačeným u Macholda.[1])

Pastiersky list Moysesov držaný je v duchu čisto apoštolsko-evanjelickom, a má za osu, okolo ktorej otáča sa, výpoveď Kristovu u Matúša, kap. 6. (v pravopise a preklade samého listu): »Protož nepečujte a nemluvte: čo budeme jesti, čo budeme piti, aneb čím se odívati budeme; hledajte »najprvé« kralovství Boží, a Spravedlnosť jeho, a to všecko bude vám pridáno.« Prízvukuje slovo »najprvé«, lebo »Kristove slová jsú daleko od toho, aby nás snáď od roboty a práce odhovýral. Ba práce jest velice potrebná, né jen proto, že se s ní jak tělesné, tak i duchovné síly člověka rozviňujú... ale i z tej pričiny, že se nám pracovitosť zretelne od Boha prikazuje: »V potu tvári chleb svůj jísti budeš,« a Pavel apoštol zretedlne pravil: »Kdo nechce pracovati, aby také ani nejedl«. Dle těch výše uvedených slov Spasitele našeho máme *„najprvé“* hledati »kráľovství Boží« — z čehož vysvitá: že *„potom“* i o časné potreby života pečovati máme.«

Toto thema rozvíja ďalej, odporúčajúc spokojnosť, »lebo né ve skvostných palácech, než chatrných chalupách najvíce spokojní, t. j. najvíce šťastliví lidé bývajú.« Hovorí o nešťastiach, zdanlive nezavinených, a skutočne a zrejme zavinených, ale že člověk veriaci »nimi zrídka prekvapen, a zajistě nikdy sklíčen a celkem zrazen nebýva.«

---

[1]) Pastýrský list od Štěpána Moysesa z Boží a apoštolské milosti Biskupa bystrického, v čas nastúpení svého na prestol biskupský, k lidu kresťansko-katolickému svého biskupstva poslaný v Juliusi roku Páně 1851. V B. Bistrici. Tlačou Filipa Macholda 1851.

Prichodí i k veciam časovým, pravda, s veľkou, pastierskou obozretnosťou. Poukážuc na veľký pokrok techniky v živote národov, ktorá človeku i živly podrobila, čo napomáha sice všeobecný dobrobyt, a *mohlo* by slúžiť ku šťastiu národov, ale vidíme, že vlastne dobrobyt nezmáha sa. »To dokazuje očividně klátící se stav terajšej společnosti lidskej.« A tu prichádza bližšie k veciam aktuellným: »Štěstí nerozlučné je od spokojnosti. Táto nemůže se sprátelíti s tou, která jest našemu věku vlastná, nestálostí, áno zúfanlivou odvážností, skrze kterú ledajakému podvodníkovi, jenž v urputném haněni vrchností, některé *pravdyprázdné výpovědě o svobodě lidu,* o moci a svrchovanosti národu, o štěstí pospolitého lidu tlachati se naučil, podarí se lid pobúriti... ačkoľvek nám to zkúsenosti dokázaly, že takovíto lživí proroci majetek a krev zvedeného lidu za podnože svého vlastného zveličení a oslávení nesvědomitě naduživajú... Darmo by sme tu príčinu truchlivých úkazů v nedokonalosti a chybách správ občanských hledali; kdežto z jednej strany i pri *najrozličnejších správach občanských národové predce mnoho dobrého zažili:* z jiné strany ale bídy a hrůzy najnovších nepokojův se pod všelikými občanskými správami zjevujú.« Nie vo forme správy je chyba, dedukuje ďalej, ale v tom, že »ľudia nehľadajú »najprvé« kráľovstvo Božie a Spravedlnosť jeho«. Na konci volá k svojim veriacim, že bývajú uprostred „*bratov*", ktorí neprislúchajú do našeho ovčinca. „*Usilujte sa, premilé dítky, skrz účinlivú kresťanskú lásku príchod bohumilého dne Smírení uskoriti.*"

Tento vysoko krásny passus upomína nás na ideálno vzletné snahy Moysesove už v prvé roky jeho biskupstva. Prvé číslo ním protegovaného »Cyrilla a Methoda«, vyšlé dňa 10. januára 1852, prináša zprávu o dvoch Moysesových kázňach, nemeckej a slovenskej, na Sylvestra 1851. Hurban v »Slovenských Pohľadoch« (diel III., č. 4. od 28. januára 1852) o tom píše: »Predmet slovenskej kázne bol: o potrebe pokania a túženia po veciach nepominuteľných. Predmet, vyznačujúci sa i novotou i poesiou nábožnou. Priali by sme si *od muža*

tak bystroumného, tak zkúseného, tak bohatý náhľad na svet a život majúceho, ako pán biskup Moyses, v celom obsahu kázne tie čítať. Lebo kázeň môže byť dokonalá len po velikých výjavoch a zkúsenosťach, v živote rečníka, ako v diamante zvečnelých. Cieľ »Cyrilla a Methoda« je sjednotenie cirkve kresťanskej, na rozličné strany rozpadnutej. To je jedna z najvznešenejších úloh, ktoré Slavianstvo má uskutočniť. Pri menách Cyrilla a Methoda jedno cíti každý upovedomelý slaviansky kresťan: že od tých apoštolov prijal národ jeho pred tisíc rokami kresťanstvo. Kto na jednotu cirkevnú v Slavianstve mysli, nemôže nemyslieť i na apoštolov prvých. Šťastne teda pracuj, »Cyrill a Method« slovenský, blaho tebe, ak donesieš čo len jeden kameň ku kostolu jednoty cirkevnej vo velikom Slovanstve!« Hľa, tak schádzajú sa dva póly!!

List Moysesov dojíma človeka svojou prostotou, jasnotou a čisto apoštolským duchom. Vydaný bol po slovensky a po nemecky, cele v duchu muža spravedlivého a opravdového, majúceho v svojej duchovnej opatere okrem Slovákov ešte i niekoľko tisíc Nemcov. Po maďarsky ho vydať bolo by komediantstvom, poneváč v diecesi baňsko-bystrickej Maďarov nebolo a ani dnes ich niet. Jaký to rozdiel — vtedy a dnes!!

Nad slovenčinou Moysesovou netreba sa pozastavovať. On prišiel zo Záhrebu chladný a neorientovaný v jazykových otázkach. Všetky boje a otázky o slovenčine boly mu ďaleké a on len akademicky hľadel na vec. Dobre poznamenáva Jozef Škultéty v Slov. Pohľadoch [1]), že keď Moyses prišiel na Slovensko, otázka spisovného jazyka ešte nebola v praxi a živote rozhodnutá, vzdor

[1]) »Listy tlačíme verne, pravopisom originálu. Moyses, tak zdá sa, nebol prísnym prívržencom Bernolákovej školy, ale klonil sa v 30. rokoch k češtine ... nemal príležitosti rozhodne postaviť sa k jednomu alebo druhému z prúdov, ktoré vtedy borily sa v literatúre slovenskej ... Literárny náš jazyk, založený na strednej slovenčine, len v druhej polovici šesťdesiatych rokov auktoritou Matice Slovenskej prišiel k všeobecnej platnosti.« (Slov. Pohľady, XVII., roč. 1897, soš. 1., str. 51.) Tak i bolo; Moyses aj ďalej naklonený bol československčine.

prešporskému kompaktátu, ako to vidno vo všetkých vydaniach toho času, ba ešte i neskôr (Viktorinova »Concordia«). To bola otvorená otázka, do ktorej Moyses len pozorne siahal, necítiac sa byť oprávneným rozhodovať, ačkoľvek niet žiadnej pochybnosti, že *on akademicky bol za jeden spisovný jazyk československý*. Dokazuje to nielen jeho »Pastiersky list«, v ktorom usiluje sa písať takým jazykom, ale svedčí o tom i Michal Chrástek (Sokol I, 1862, str. 76): »Štefan Moyses napomáhal vzdelanie v sladkej našej materinskej reči slovenskej. Že však ale nepodporoval zaraz aj úmysle niektorých výtečníkov našich, zvláštnu od českej rozdielnu pre národ náš slovenský literatúru utvoriť a založiť sa vynasnažujúcich, nikto sa na tom ani najmenej nezastaví, keďováži, že on vo všetkých nárečiach slovanských zbehlý, veľmi dobre zná, jako sa u iných národov, ku pr. nemeckého, francúzskeho, italského atď. o mnoho väčších a viacej podnárečných rozdielností, nežli je ona, medzi nami Slováky a Čechy sa nachádzajúca, veľmi dobre dá srovnať s jednotou reči literárnej. Bol tedy literatúre československej zvláštne naklonený.« To dokazujú i prvé ročníky »Cyrilla a Methoda« [1]). Pádny dôkaz, že konfessionálne rozdiely nehraly pri jazykovej otázke vážnu rollu. No Moyses, vidiac život z blízka, pripojil sa cele k novému prúdu. Konečne vec bola na bielom dni, s češtinou, akou je písaný jeho »Pastiersky list« (a tak písalo sa i v »Cyrillo-Methode«, pokiaľ bol pod jeho vplyvom, a inde), nebolo by poslúženo Čechom, ani jednote literárneho jazyka, ani slovenčine. S osnovaním Matice otázka jazyková bola rozhodnutá. [2])

[1]) »Cyrill a Method« síce pod Chrástekom počal vychodiť po slovensky, až neskôr Moyses zakäroval do »staroslovenčiny«, začo bol indirektne napadnutý — Palárikom. Za dlhší čas panovala preto medzi nimi chladnosť. K smiereniu podal sám Moyses ruku.

[2]) Otázka táto je verne a cele dôkladne osvietená Jaroslavom Vlčkom. »Dejiny literatúry slovenskej«. Napísal Jaroslav Vlček. V Turč. Sv. Martine. 1890, str. 162—164 a ďalej str. 180. Pri návrate od centrálnej slovenčiny k takzvanej »staroslovenčine« išli za Moysesom, nitrianskym biskupom Paluďaym, Jozefom Kozáčkom i Holček, Závodník, Rešetka, Plošic, Viktorin, Chrástek, dr. Radlinský, Palárik a Hattala, teda celý štáb slovenskej literatúry, okrem Geromettu.

Sosústrednenosť a logickosť Moysesovho bytu javí sa nielen v prvých jeho verejných proslovoch, ale i v tom, ako počal prakticky pracovať. Najprv treba sriadiť dom svoj! On teda nerozbehol sa razom za svojimi vysokými cieľami, ale hľadel pod nohy svoje, na pôdu, ktorá ho mala držať v borbe. A tak počal s riadením svojej residencie a diecesy, ako už bolo podotknuto, prevzatej v tom najchaotickejšom neporiadku. Moyses, usadiac sa v letnej residencii biskupskej, Svätom Kríži, oddal sa hospodárstvu a zariadeniu neveľkých biskupských majetkov, restauroval residenciu, vystavil majer, hospodárske stavy, počal pestovať ovocinárstvo — to všetko bez toho, že by bol priniesol nejaký investičný kapitál zo Záhrebu, kde v pohnutých rokoch a pri jeho vidnej činnosti skromný groš, ktorý si v tichšie doby usporil, ta šiel čo obeť pre veci verejné. Ostatne, keď sme pri jeho hospodárstve, musíme mať na zreteli, že hmotné postavenie jeho nikdy nebolo skvelé, vzdor tomu, že bol biskupom. Samo biskupstvo patrí k najmenej nadaným hmotnými prostriedkami. On sám nehľadal sinekúry, nebral dvojaký alebo trojaký plat, a výdavky jeho boly nepomerne veľké. Preto je svätou pravdou, čo píše Karlovi Kuzmánymu dňa 29. marca 1865: »Jestli by pán Maťašovič do Viedne zaskočiť chcel, a útrat k tomu bez iných pomoci nemal, hotový bych bol na vyzvanie Dôstojnosti Vašej s 40 zlatými prispeť; *čím súcit môj dostatočne bych dokázal, lebo ver veľmi som chudobný.*“ (Slov. Pohľady XVII, 1897, soš, 3., str. 183.) Tak stály jeho veci v tomto ohľade, a je nevyhnutno mať o tom jasný pochop, lebo to všetko neobyčajne zjasňuje a vyzdvihuje jeho osobu, a tým vzrastá všetko to, čo urobil. Pri veľkých prostriedkoch očakávame zákonne i veľké účinky. Kto ale z mála robí veľké veci, hoden je dvojnej slávy.

Z čias jeho prvých arcipastierskych rokov nemáme temer žiadnych dát; už z toho vidno, že staval predbežne u seba doma. Pravda, vtedajšie slovenské vydania boly skromné. Čulé »Slovenské Národnie Noviny« zamĺkly v huriavku revolučného roku (s 292. číslom, 9. júna

1848), spolu i s »Pohľadmi« Hurbanovými. Vládne »Slovenské Noviny«, ktoré počaly vychádzať vo Viedni od 13. júla 1849, ačkoľvek čulo redigované Danielom Lichardom a Andrejom Radlinským, a potom r. 1851 namiesto Radlinského Jonášom Záborským, »Katolícke Noviny pre obecný ľud«, vydávané roku 1850 Šimonom Klempom v Pešti, obnovené »Pohľady« málo vedia nám udať o Moysesovi.

Pravda, bol to vlastne tupý, zamĺkly čas. Nádeje, ktoré niektorí patrioti stavali na základe viedeňskej vláde milej »staroslovenčiny« a prenesenia literárneho centra do Viedne, oklamaly ich úplne. Vôbec Viedeň bola focus slovenského sklamania na celej čiare. Bolo mŕtvo. Iba nepatrný kaplán katolícky počal s neuveriteľnou smelosťou posielať pomerne hlasné výkriky do slovenského sveta. Bol to Ján Palárik, kaplán vo Windschachte pri Štiavnici. On založil dňa 14. marca 1850 časopis »Cyrill a Method«, tlačený v Štiavnici, a počal písať tak rezko, že to vzbudilo pravý úžas, spojený s radosťou u všetkých osvietených Slovákov. Palárik bol muž širokej koncepcie a veľkých plánov, a pritom eruptívny a radikálny, pravda, v šľachetnom smysle. Jeho reformné návrhy cirkevné privolaly mu na hrdlo konsistoriálny súd ostrihomský. Kaplána preložili do Štiavnice, neskôr do Pešti, čím »Cyrill a Method« prestal vychádzať (9. júla 1851).

Tento časopis znovu vzkriesil Moyses, a tým počína sa jeho literárne mecenášstvo a zjavná ingerencia do širších slovenských záležitostí. Redaktorom znovu zrodeného »Cyrilla a Methoda« bol na počiatku Michal Chrástek, neskôr sekretár biskupov, jeho zaslúžený biograf, muž veľmi pilný, ktorému medziiným ďakujeme, že Riegrov »Naučný Slovník« opatril cennými článkami a dátami slovenskými. »Cyrill a Method« vplyvom Moysesovým písaný bol »staroslovenčinou«. Moyses vydal na jeho znovuupravenie 3000 zlatých striebra — summu to veľkú ohľadom na vtedajšie pomery a na biskupskú kassu. Päť rokov trvalo Moysesovo podporovanie tohoto časopisu, ktorý zažil neskôr rozličné osudy, a vychádzal 15 rokov, pravda už slovenčinou.

Moyses obrátil pozornosť svoju na školy, pravda, predbežne na tie, ktoré boly v jeho diecesi, a tak predovšetkým na seminár a katolícke podgymnásium baňskobystrické. Jeho pričinením bohaté mesto uzavrelo vystaviť pre gymnásium slušnú budovu, a náboženský fond povolil utvoriť z podgymnásia celé vyššie gymnásium. Moyses k tomuto cieľu na vlastné útraty poslal dvoch mladých mužov na universitu, aby tam zadovážili si professorské diplomy. Ale, ako už sme spomenuli, diela Moysesove majú pečať prísnej logickosti, nezastal pri školách odborno-theologických a humanitných, ale išiel veci na koreň: staral sa založiť učiteľskú präparandiu. Aby primal k tomuto kroku mesto, sám oddal do mestskej kassy k tomuto cieľu 1000 zl. Na jeho neustále urgencie u magistrátu učiteľská präparandia [1]) bola otvorená v školskom roku 1856—1857 pod riaditeľstvom Egryho. Vediac to, že národná intelligencia môže obrodiť sa len z chudoby, z ľudu, Moyses podujal pri katolíckych ústavoch niečo nebývalého: založil pri gymnásiume alumneum, prístupné i pre präparandistov. Tu javí sa vypuklo jeho láska k ľudu! Gymnásium, slúžiace iba synkom bystrických patriciov, úradníkov a okolitých zemanov, nemalo pravého smyslu pre jeho ďaleko siahajúce plány. Otvoriť jeho brány pre ľud nebolo možné bez hmotných obľahčení. Toto alumneum bolo tou pravou bránou pre opravdu ľudové elementy, a je skutočne kultúrnym skutkom, ktorý len ten zaznávať môže, kto nepozná uhorské pomery, zvlášte na našich slovenských stranách.

Konečne, školy i druhí zakladali! Ale starosť o ne mala ešte jednu veľmi ťažkú stránku: previesť, aby tie školy boly naozaj kultúrnymi inštitúciami pre náš slo-

---

[1]) Žiaci tejto výbornej präparandie roku 1858 dňa 4. augusta zavďačili sa Moysesovi spievanou a potom vytlačenou hymnou: »Hymna Jeho Osvícenosti, nejdůstojnějšímu pánu biskupovi baňskobystřickému Š. M. od žáků c. k. praeparandie b. b. věnovaná a zpívaná dne 4. srpna 1858. V B. Bystřici, tiskem Philippa Machold 1858. V tejto versifikácii, dobre myslenej, dosť podarený je passus: »Obhajce on pravdy statný, zástupce *svých* nepodvratný, záštit skytá rodině!«

venský národ, aby v nich jazyk národa zaujal svoje zákonné, prirodzené miesto. To bola obrovská úloha, ku ktorej bolo potrebno mnoho energie a obozretnosti, pri tom politickom vozduchu, ktorý počal panovať hneď po potlačení revolúcie z roku 1848 a 1849. Pravda, protislovenský prúd razom nevybuchol strmým tokom, ale so dňa na deň prichádzal sľub za sľubom do zabudnutia, úsluhy, urobené v časoch osudných, odmeňované boly (okrem niektorých osobných »milostí«) rozohnatím národných ľudí po všetkých kútoch krajiny, postavením vyznamenavších sa mužov pod policajný dozor, vôbec, išlo to »po austrijsky«.

No Moyses, ktorého plány išly, reformovať v slovenskom smysle všetky gymnásia, nachádzajúce sa na území slovenčiny, a čo mu i sľúbené bolo na patričnom mieste [1]), dosiahol dosť veľký úspech aspoň v bańsko-bystrickej diecesi. Präparandia bola čisto slovenská, seminár latinsko-slovenský a na gymnásiume prednášaly sa predmety po slovensky, nemecky a maďarsky.

Gymnásium baňsko-bystrické bolo útočišťom a spasiteľným miestom pre vydedených a opustených, a to ešte i potom, keď všetky sľuby s výše boly nezadržané a experimentom nebolo konca, keď potmehúdstvo všantročilo do sboru professorského ľudí, nezodpovedajúcich nielen intenciam biskupa, ale ani nariadeniam samej vlády, o čom nižšie bude dokumentami podopretá reč. Dlho ešte pod lúčami sväto-krížskej hviezdy bolo ono opravdu kultúrnou inštitúciou. Nedarmo Moysesova hlavná

---

[1]) List na Jozefa Kozáčka od 13. marca 1863: »Gottlob, die Zustände unseres armen Volkes fangen an sich heiterer zu gestallten . . . Die Stadt ist zwar noch immer die Beute von Vorurtheilen und unendlichen Leidenschaften, aber das Gymnasium, und im Allgemeinen die Schulen — ausgenommen die unter dem schwachen Wachtler vegetierende Hauptschule — lassen Nichts zu wünschen übrig. Čulen ist dort gerade am rechten Platz. Zwar habe ich die stattgefundene Reform nicht nur für das Neusohler Gymnasium angestrebt. *Ja in Wien sowohl als auch in Ofen hatte man mir förmlich versprochen, sämmtliche in slavischen Gegenden befindlichen Anstalten gleichmässig zu reformiren.* **Der Erfolg entspricht der Zusage nicht.**“

starosť kružila sa okolo výchovy! On stál nad ňou ako anjel strážca, a keď i podzemné machinácie sotieraly jeho cirkule: predsa na katolíckom gymnásiume baňsko-bystrickom dalo sa ešte dýchať slovenskému mladíkovi. Tam boli ešte mužovia, pod ktorými necítil sa mlaďoch v ergastulume, ale znal, že nad ním bdie istá ochraňujúca moc. Vôbec, možno povedať, vzdor tichému geniu Moysesovmu, ktorý len zďaleka trônil nad Baňskou Bystricou »obeťou predsudkov a nekonečnej náruživosti«, ako vyslovil sa, všetko tam dýchalo Mojžišom... Pod vaním tohoto ducha i pisateľ týchto riadkov dokončil gymnasiálny kurs v Baňskej Bystrici, jedinej to škole, ktorá ešte vtedy mohla mu poskytnúť útulok. Z gymnásia tohoto v niekoľko rokoch vyšlo mnoho ľudí, ktorí potom stáli a stoja v službe národa. Z professorov, ktorí účinkovali v duchu Moysesovom, pripomínam: Martina Čulena, riaditeľa a opravdivého otca mládeže, ktorého ona milovala a súčasne rešpektovala. Pädagog ex asse, vedel spojiť prísnosť s láskavosťou. Čulen mal ohromný fascinujúci vplyv na študujúcu mládež. Oproti svojim bol prísny až po tvrdosť, pravda miernenú dobrodeniami. Karol Černý vyznamenával sa neobyčajnou vedou klassickou, v národnom ohľade bol viac než trpný, jeho brat Emil zaplatil svoju vernosť disponibilitou. Milý žiakom bol Floro Červen, literárne činný Ferdinand Mráz, peknoduchý, no národne chladný Loos, rodák necpalský, no na každý pád muž vzletný a neobyčajný. Slovenská časť známeho slovensko-maďarsko-nemeckého slovníka Laufferovského je jeho dielom. Katechetom bol Cebecauer. Maďarónstvo zastupoval renegát Klamarik a Nemček Szakmáry. Všetko berúc dohromady, katolícke gymnásium baňsko-bystrické, vzdor všetkým nástrahám, protivenstvám, klamom a neposluchom, vzdor premeneným intenciam tam hore, bude zaujímať čestné miesto v nepísanej ešte historii slovenskej vzdelanosti i slovenského utrpenia, vďaka tej šťastnej minúte, ktorá priviedla Štefana Moysesa na biskupský prestol baňsko-bystrický.

Gymnásium baňsko-bystrické bolo vôbec jeho rado-

sťou i najbôľnejšou starosťou, lebo nielen že bolo dôležité, ale stalo sa centrom všetkých nápadov pomaly zmáhajúcej sa intrigy. Ešte roku 1862, v ktorom, ako nižej vysvitne, omnoho väčšie, vážnejšie, širšie starosti naňho naliehaly, píše Karlovi Kuzmánymu: »ačpráve ja aj iné utiskovanie Slovenska napomenúť chcem (t. j námestníkovi Pálffymu), predsa ale hlavný zreteľ na bystrické gymnásium mať chcem, ktorého bezpríkladná neporiadnosť ovšem žalobu k zrelosti privádza a ktorého vážnosť ovšem prvé miesto medzi národnými záujmami biskupstva môjho zaujíma.«

V čom záležala tá bezpríkladná neporiadnosť? To treba bližšie vysvetliť. Nielen že Moyses dostal vzhľadom na verejnú výučbu positívne sľuby (o ktorých hovorí ešte i roku 1863 v liste na Kozáčka; vidz korrespondenciu), ale viedeňské ministerstvo (gr. Thun) vydalo návrh o ústrojnosti gymnásií a reálok, ktoré dal barón Karol Geringer, dočasný náčelník c. k. námestníctva, i do slovenčiny preložiť skrze dr. Andreja Radlinského roku 1851 [1]). V úvode píše Radlinský: »V návrhu tomto hlavný zreteľ obracia sa na opravdové všestranné vzdelanie vedecké mládeže *na základe rovnoprávnosti národností*, ríšskou ústavou od 4. marca 1849 vyslovenej a na jej mravné a náboženské vychovanie«. A sám návrh hlása: »ktorákoľvek reč zemská môže byť naukosdelnou na gymnásiume. *Ktorá sa má zvoliť za takú, to určí národnosť obyvateľstva, ktoré na tom gymnásiume podiel berie.* V súkromných gymnásiach určí naukosdelnú reč zakladateľ« To bola vôľa vlády a smer jej vyučovacieho systému. Ale »neporiadnosť bezpríkladná«, ako vyslovuje sa Moyses, veľmi skoro vtrhla do baňsko-bystrického gymnásia, ktoré dľa vôle vlády nemohlo byť inakšie, než gymnásium s vyučovacou rečou slovenskou, a nanajvýš, berúc ohľad na niektorých pseudo-nemcov b.-bystrických a turčianskych

---

[1]) »Stručný výtah z návrhu ústrojnosti gymnasií a věcníc čili reálek v Rakúském mocnářstvě v tomto slovenském překlade sestavil Dr. Ondřej Radlinský. V Budíně. 1851. Str. 6.

handerbulcov z Vríckeho, ktorí ostatne za celé decennia na gymnásiume deti nemali, po istý malý stupeň nemeckou. Ale nielen to; vzdor tomu, že uhorská dvorná kancellária dvoma nariadeniami naložila uhorskému miestodržiteľstvu, aby pri katolíckych gymnásiach všetky spravedlivé nároky nemaďarských národností dľa možnosti uspokojilo, direkcie gymnásií a menovite direkcia baňsko-bystrického gymnásia dostala od námestnej rady intimát, ktorý jej rozkazoval pravú protivu, ba skoro vysvitlo, že ona otvorených maďarónov proteguje, im väčšie platy vymeriava, a ľudí národných odstrkuje.

Tak dostali sa na baňsko-bystrické gymnásium behom času ľudia, ktorí ani slovenského slova nevedeli (Galambos, pravý Maďar, ináč človek statočný), Klamarik, ktorý slovensky vedieť nechcel, a Nemec Szakmáry, ktorý skutočne nevedel. No všetky tieto nástrahy ešte nebraly valne gymnásiumu charakter dobrej školy, ačkoľvek ona, zákonne berúc jednojazyčná, pretvorená bola pomaly na trojjazyčnú. Slovenčina predsa len bola keď nie prvotriednym, teda aspoň rovnoprávnym vyučovacím jazykom. No i takýto stav nedal pokoj vrahom slovenského národa, menovite Antonovi Radvanskému, o ktorom píše tichý dušou a mierny vo výrazoch Moyses Kuzmánymu (Slov. Pohľady, XVII, sošit 1., str. 57): »Snáď Hospodin milosrdne vzhládne na žrtvu našu a vysvobodí konečne ľud náš z poroby dlhovekej — Hlä, už jedon z *najúhlavnejších trýzniteľov rodu našeho — a, ohava, i svojeho — Radvánský svrhnut s hodnosti vrchnožupanskej*. Blízky čas ukázať musí zámery terajšej vlády ohľadom na čisto slovenskú župu. Uvidíme tedy: či bude čert lepší než diabol?« Tieto riadky pridávajú novú črtu k charakteru Moysesovmu: on teda nielen krotkosťou, ale i svätým hnevom vedel narábať... Silný výraz jeho, pravda viac než oprávnený, platil veľkému zlodejovi na národe našom, Radvanskému, ktorého jeho slovenské, miestami peknoduché verše nehatily zúriť bestiálne proti národu slovenskému, a speciálne proti slovenskému gymnásiumu baňsko-bystrickému. So svitom takzvaného vyrovnania tento znovu do úradu nadžupan-

ského uvedený intrigant zadával potmehúdske údery tvorbe velikého organisátora Moysesa, previedol najprv oddialenie Čulena z Baňskej Bystrice do Levoče (promoveatur ut amoveatur) na počiatku februára 1867, a potom rozohnanie všetkých slovensky smýšľajúcich professorov do všetkých štyroch uhlov nebeských „*Ohava*“ triumfovala súčasne s triumfom maďarismu, ktorého smutné panstvo znášame dodnes.

Ešte horší osud, aspoň tragickejší, zasiahol učiteľskú präparandiu, túto srdcu Moysesovmu tak milú novotvorbu, na ktorú toľko práce a peňazí venoval... Nestačil zavreť svoje jasné oči, a už jej nebolo, akt vandalismu, ktorý sa u nás menej spomína než zničenie našich gymnásií a suspendovanie Matice, ale ktorý čo do divokosti a nemilosrdného barbarismu v ničom neustupuje oným kultúrožrútskym brutalitám. A keď sme tak, nútení logickým chodom samých diel, prehrešili sa proti letopočtovému poriadku a zabehli napred do smutných časov, v ktorých Moysesove veľké a ďaleko siahajúce veľčiny staly sa obeťou rozličných »oháv«, pripomenieme ešte jednu jeho krásnu ideu, ktorej uskutočnenie nedožil, ale ktorá po smrti jeho naozaj bola »zohavená«. Moyses staral sa o výchovu nielen mužskej, no i ženskej mládeže Jeho plán bol založiť katolícky vychovávací ústav pre dievčence. Potreba takého inštitútu bola naliehavá voči absolútnej biede v tomto ohľade, a menovite voči svetárskej, na plané, povrchné titernosti založenej výchove privátnych »Erziehungsanstaltov« a všakových »inštitútov«, vyrátaných na oberanie úbohých rodičov. Moyses k tomuto cieľu začal zakladať fond, ktorý, najviac jeho štedrotou, dosiahol výšky 30.000 zl. No odumrel fond, a odumrel menovite jeho určenie a tendenciu nábožensko-mravnú a národnú. Smejúci sa dedič použil Moysesove mozole na pravú protivu... na ústav maďarisačný...

Zo všetkého vidno, jak veľké pädagogické ciele mal pred sebou tento opravdový Boží vybraník... a s akými strašnými, zväčšiny nízkymi a podlými intrigami bolo sa mu boriť. A keď považime ešte k tomu jeho borbu

za širšie, všenárodné ciele, tak čisté ako to belasé nebo za krásneho júnového rána, či treba sa nám diviť nad horkými slovami jeho: »Keď pomyslím na príbehy posledného trojročia, hnusí sa mi nielen všaká politika, *než i celá ľudská spoločnosť*. Najračej by som sa do nejakej jeskine utúlil. Keď si položím otázku: kam to všetko vedie? a pri tom rozvážim si to všeobecné viklanie, podkopávanie a podmývanie základov: také príšery sa mi predstavujú, že mi je nevdojak oči od nich odvrátiť. V chaosu tom len jedno zretedlne vidím: že totiž to konečné, trojnásobné *beda* — jestli ho milosrdenstvo božie zázračným spôsobom neodvráti — nebude nezaslúženo. V takom stave pokušovania sa cítim: mimo sakristie ani slámky viac krížom nepreložiť. Lež tomu sa protiví svedomie!«

Uvádzam tieto významné slová už tu, ako dôkaz, že i silní duchovia nie sú immunní od pokušenia pri pomeroch, v akých žiť musí človek, majúci cit pre verejné dobro, pre pokrok, pre život svojho národa. Hodiť všetko ta a utiahnuť sa do svojej »sakristie« neraz vznáša sa poctivému človeku nad hlavou ubolenou ako cieľ »hodný želania« dľa Shakespeara. Ale veľkí ľudia nedajú sa zahnať do »sakristie«, čo by ich i vlastní ľudia kamenovali... Nedal sa vohnať do nečinnosti ani Moyses... Roniac horké slzy, znechutený nezdarmi, doštvaný neprestajnou intrigou a klebetou, ktorá ho dľa jeho slov na vysokom mieste omaľovala »ako treštenca, rabulistu, človeka mladými treštenci zaslepeného a zvedeného«, znovu vzpriamil svoju krásnu postavu a šiel prosto, zalomiac hlavu, do nevďačného a ako sám dobre šípil, bezvýsledného boja... On svojou vierou zachránil nás, svojou neprekonateľnou, železnou vierou na pravdu a zákonnosť slovenskej národnej veci.

Prebehnúc takto krátko hlavné jeho pädagogické a školské námahy, prv, než prejdem k jeho politicko-národnej missii, k jeho kultúrno-vzdelanostnému, epochálnemu vystúpeniu na neobrobenom, nevďačnom úhore slovenskom, ačkoľvek málo povolaný, k vôli úplnosti prehovorím o jeho čisto cirkevnom zjave. Moyses bol

kňazom katolíckym v najprísnejšom smysle slova, biskupom apoštolským, povedomým hodnosti svojej, prehĺbeným kresťanom a vyznavačom Krista, bezúhonným vo svojom kňazskom i arcikňazskom postavení, tak že v tomto ohľade pri zúrivom nepriateľstve, ktoré ho okružovalo v Horvatsku, a ešte viac na Slovensku, ani len klebeta neopovážila sa priblížiť k nemu, a on bez najmenšej otázky v tichosti a pokore vyšiel so všetkými predstavenými, či tam alebo tu, s láskou a otcovskou milosťou so svojimi podriadenými a k obediencii povinnými. Vyšiel i s javnými nepriateľmi národnej myšlienky slovenskej, ktorá mu po záujmoch jeho cirkve najviac na srdci ležala. Zúrivých pritiahol dobrotou a dobrodeniami, nedôverujúcich protekciou a jemným napomínaním, tak že počas jeho biskupstva celá diecésa temer pritiahnutá bola k našej veci. Mnohých obrátil a presvedčil, iných k miernosti priviedol, ale všetci citili, že majú nad sebou dobrotivého biskupa a láskavého predstaveného. Pravda, jeho dobrotu vedeli i využiť, a mnohý zradca máčal s ním chlieb v jeho mise, nejeden líškal sa mu, aby potom donášal chýry vrahom jeho. No, žiadna svätá večera nezaobíde sa bez Judáša!

Už sama láska jeho k slovenskému národu, u neho tak bezprostredná a vrelá, naladila ho k opravdu čistému, zhovievavému, všetky trpkosti mierniacemu pomeru k Slovákom a Slavianom iného vierovyznania. Nezadajúc svoje, *nehonosiac sa prehnanou toleranciou*, ktorá i tak vždy je znakom chladnosti k svojmu a ktorú žiaden priamy, čestný muž nežiada, Moyses bol všetkým milý taký, aký bol a aký byť musel, keď raz ho Boh postavil na strážne miesto cirkve katolíckej. Ostatne, takzvaná tolerancia v tom smysle, ako ju berú povrchne, vždy smrdí čertom nihilismu. Ja môžem byť dobrý v dobrom, ale prehnane tolerantným, na pr. vzhľadom na môj národ voči urputnej renegácii, byť nemôžem. A stará zkúsená vec je, že kto je stály vo svojom, nebýva zlý k bližným. Len tá stálosť nesmie byť absolútne odsudzujúcou, lebo konečný súd nad ľuďmi podržal si sám Boh trojjediný, vďaka jemu samému, jeden a ten samý pre všetkých nás.

I v tomto ohľade biskup Moyses sial semeno dobré na všetkých svojich cestách, pri všetkých príležitosťach, spájajúcich ho s milými rodákmi slovenskými. Ako vylieva sladkosť i horkosť srdca svojho pred Kuzmányom, akou láskou chová sa veliký muž tento k Hurbanovi, bez najmenšej úštrby svojho cirkevného charakteru! Jasný príklad! Sviet!!

IV.

Politicko-národné druhé obrodenie datuje sa od slovenského národného shromaždenia v Turčianskom Sv. Martine v dňoch 6—7. júna roku 1861. Nebolo ono »deus ex machina«, ale logicky prísnou konsekvenciou slovenských námah od konca minulého stoletia, ktoré námahy potom pravý genij slovenského národa, Ján Hollý, apostrofuje svojím *„ešte Slováci žijú, a budú žiť večne so slávou"*. Ja bych dľa svojho skromného vkusu, ale neskromne hlbokého presvedčenia, posledné slovo Hollého hexametru písal s veľkým S. A keď už dozrely veci a Slováci našli si formu svojho nového obrodenia, výraz svojho túženia v programme, uverejnenom v prvom čísle novozaloženého časopisu *„Pešťbudínskych Vedomostí"*, ktoré vyšlo dňa 19. marca 1861, čímže počali? Zase odvolaním sa na to: »ešte Slováci žijú« v počiatočnej výpovedi programmu: *„kto dal život, ten dal právo žiť"*. (Pešťb. Ved., roč. I., č. 1.)

Život bol daný s výše, ale *právo žiť* bolo strašne napadnuté po veľmi krátkej dobe, v ktorej vo Viedni ukazovali sa prajnými slovenskému národu. Každým rokom slábla dobroprajnosť a nepriatelia slovenskej národnosti počínali si smelšie. Ešte i pod tuhým absolutismom a stavom výnimečným takzvaná »germanisácia« Uhorska bola v sile len na našich slovenských stranách. Na maďarských jej vlastne ani nebolo. Posledný nábeh pomôcť Slovákom bolo vydanie cirkevného patentu pre evanjelickú cirkev augsb. vyznania od 1. septembra 1859 s ministeriálnym nariadením od 2. septembra 1859. Osnovatelia tohoto štátneho aktu, založeného prísne na 76. zák.

článku z r. 1791 (medzi nimi bol i Kuzmány) chceli naozaj vymaniť cirkev a dať jej svobodnú, duchu cirkevnému zodpovedajúcu ústrojnosť, zamedziť zemiansku svevoľu, ktorá pod titulom autonomie robila z cirkve nečistú maďarónsku šalandu, z chrámov príležitosťou konventov politické kluby, ktorých panovití aristokratickí členovia horiace cigarky kládli na oltáre v chrámoch, prijdúc do konventu. Toto bolo priamo proti záujmom kyrioarchie, proti absolútnej moci panákov, v živote necirkevných, smilných a nemravných, nad ľudom cirkevným a dobrým, preto povstala surmia, zvírená Zsedényim (Pfannenschmiedtom) a Mádaym, pred ňouž vo Viedni ***hanebne zreterovali,*** a tých, čo stáli na zákonnom stanovisku, vydali protivníkom. (Hodžu, Podhradského a mnohých.)

Štefan Daxner je tej, základne odôvodnenej, mienky, že tento dobre myslený a správne osnovaný patent nebol už na čase po cisárskom manifeste dto 2. júla 1859, nímž oslabená bola moc absolutistická, a patent aj úradnou tlačou verejne vyhlasovaný za protizákonný. Patent bol tu, ale exekúcie nebolo... Uvádzajte si ho sami, dobresmýšľajúci farári, nad nimiž už visel meč maďarónskej moci a policie! Budete vydaní ľubovôli a tyrannii. Preto Daxner dobre poznamenáva, že nebolo u vlády ani seriósnej vôle, ani konsekvencie, a patent vydaný bol *„na základe opportunity, t. j. snahy, okamžite koristiť z okolností, čo hneď obetovaním svojich najvernejších prívržencov, ak tým dal sa docieliť nejaký úspech.“* A tieto Daxnerove slová platia od toho času pre všetky záležitosti medzi Viedňou a slovenským národom. Vyslovil to neskôr po celom rade ohromných sklamaní i sám Moyses dľa hodnoverného svedka slovami: *„Vo Viedni je hlavným hýbadlom celej politiky strach.“* Kto vie tam na patričnom mieste nahnať dostatočnú porciu strachu, ten je pánom.

Upustenie od prevedenia patentu pod gubernátorstvom Benedeka, človeka hlúpeho, ktorého zinformoval proti patentu Anton Radvanský, odmenenie jeho protivníkov (Zsedényi stal sa vicekancellárom a hofrátom)

bola prvá koncessia viedeňskej vlády. Za tou nasledoval cisársky diplom od 20. oktobra 1860, ktorým nazad uviedli konštitúciu, uhorská kancellária obnovila námestníctvo, stolice sa dľa uhorských zákonov sriadily... Dľa všetkého zdalo sa, že tu čas, v ktorom pre neleniveho kynie príležitosť prísť k právu svojmu. Oktobrový diplom bol i od mnohých našich uvítaný čo akt osvobodzujúci zpod dvanásťročného bachovského režimu. Dosť skoro ukázalo sa, že Slováci prišli s ním z dažďa pod odkvap. Už po jednoročnom trvaní jeho ukázalo sa, že vláda nemecká nás síce pustila zpod dereša nemeckého absolutismu, ale nás vydala do rúk maďarského a maďarónskeho konštitucionálneho bašovstva. (»Pešťbudínske Vedomosti» roč. I, 1. novembra číslo 66.) No na Slovensku bolo všetko mŕtvo a ticho, ačkoľvek v tom tichu pracovala jedna hlava, mysliaca za celý národ. To bol Štefan Marko Daxner, ktorý pilne pracoval na diplomatickom akte. V jari roku 1861 razom prišiel do Turč. Sv. Martina Samko Štefanovič a navrhol, možno v porozumení s Daxnerom, aby Martin vyzval národ k nejakému slávnostnému osvedčeniu. V Martine veci porozumeli a išli k skutku. Tam boli čulí mladí mužovia, ktorí vedeli si získať za krátky čas vplyv v meste a strhnúť k činu i tak od rokov 1848—1849 osvietené chrabré meštianstvo: Pavel Mudroň, Ambroz Pivko, Samuel Šipka, Jozef Horvát, Ján Kohút, Ján Šimko, Ján Kunaj, Samko Šimko, Ondrej Švehla, Sam. Ďarmek, Ján Belička, Martin Gallo, Daniel Tomka, Pavel Švehla atď.

Slováci teda pohli sa a išli hlásiť sa k právu svojmu... Mesto Turčiansky Sv. Martin na iniciatívu Štefanovičovu na shromaždení meštianstva dňa 9. mája 1861 uzavrelo vyzvať »všetkých národovcov slovenských v Uhrách« k slávnostnému shromaždeniu do Turčianskeho Svätého Martina na deň 6. júna 1861, »ku porade a usporiadaniu žiadostí Slovákov na základe svornosti všetkých národností v Uhorsku a na základe jednoty celého Uhorska«. Podpísaný bol rychtár Andrej Kossa a mnoho mešťanov. Svolávatelia sotva vedeli, aký opravdu veliký dosah bude mať ich skromné, 10. mája 1861 datované po-

zvanie, prázdne všetkých frás a bombastov. O uskutočnenie shromaždenia mal veľkú zásluhu *Ján Jesenský*, vtedy slúžny, čo mu Daxner vďačne priznal. »Pešťbudínske Vedomosti« behom mája rozvily žurnalistickú agitáciu za shromaždenie. Na celom Slovensku počali ľudia hýbať sa, všetko oživalo a kriesilo sa, všetky túžby a očakávania obrátené boly k nepatrnému mestečku malej stolice Turčianskej, nad ňouž zaskvela sa zlatá hviezda slovenskej myšlienky... Nastalo veľké putovanie ľudí, zaujatých za národ do Martina, púť, ktorá zostane historickou. Shromaždenie bolo veľké, imposantné, a vyznamenávalo sa poriadkom, parlamentarismom, duchaplnosťou reči, vzletom myšlienok i vrelosťou citov a posvätným oduševnením! Bol to sviatok sbratrenia, upomínajúci na najkrajšie scény v živote národa, keď ešte politika nepokazila a neochladila národného geniusa a on vyráža sa v celej sile a bezprostrednosti.

Pod predsedníctvom Jána Francisciho, notárstvom Vil. Pauliny-Tótha, Sam. Štefanoviča, Jur. Slottu, bratov blížencov Mudroňovcov konstituovalo sa pod svätomartinskými lipami „*Slovenské národné shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine*“. Predmet: Určenie obsahu žiadostí národa slovenského k dosiahnutiu a zabezpečeniu rovnoprávnosti národnej a jeho národného života.

Daxner rozvinul programm, vložený v „*Memorandume*“, ktorého hlavné body boly: 1) Aby osobnosť národa slovenského a vlasteneckosť reči slovenskej zákonami uznaná a inauguracionálnymi diplomami štátoprávne zabezpečená bola; 2) zaokrúhlenie stolíc podľa národnosti; 3) aby práva národnej reči dľa zásady rovností medzi národami uhorskými vymerané boly; 4) osvedčenie solidárnosti národnej medzi Slovákmi, Rusínmi, Rumunmi, Srbmi a Horvatmi.

Jediná vážna kontroversia bola ohľadom arrondovania stolíc pod spoločným názvom »Okolia«. Protivníci Daxnerovi na bod 2. boli zčiastky iskrenní, ako Palárik a Dohnány, a zčiastky úkladní, ako Nemessányi, ktorý neskôr cele odpadol, ako i prítomní páni zemani, ktorých národná činnosť cele zavŕšená bola pod lipami, a mimo líp počala sa ich perfídna protiakcia. Márne boly a budú

nádeje na sliatie ich s národom, pokým nepríde vis major, ktorá ich k tomu prinúti.

Daxner mal hlbokú pravdu. Bez arrondovania, bez čisto politickej moci vne arrondissementu, jeden zlý úradník môže urobiť efemernou celú trebárs zaprisahanú rovnoprávnosť. Palárik mýlil sa a hlavne veril na uhorskú ústavnosť, na svobodu, celý pohrúžený v idealisme a naivnosť, Nemessányi vedel, od čoho muchy dochnú. Bol odmenený neskôr. Item, Daxnerov návrh bol prijatý a uzavreto niesť ho — pred snem. V tomto uzavretí dľa mienky mnohých väzela slabina celej krásnej politickej udalosti sväto-martinskej. Ukázalo sa to! Vyslanstvo prišlo do Pešti — a nemohlo snem najsť. Konečne stala sa mu tá satyra, ktorá často prenasleduje nezkúsených politikov, že vyslanstvo prijímal neslušne — Koloman Tisza, vodca opposície, ako podpredseda snemovne.

Moyses pri shromaždení a utvorení »Memoranduma« nemal činnej účasti, on umne a profilakticky šetril svoju osobu na čas, v ktorom ona dodá viac váhy slovenským snahám; no potom celým svojím účinkovaním prikryl všetky uzavretia a, ako uvidíme, umožnil, že ony dostaly sa pred trón, keď u snemu ani len vyslyšania nenašly.

Memorandum bolo hotové — a vznášalo sa vo vzduchu, medzitým čo po celom slovenskom kraji úrady počaly natískať obciam protesty proti shromaždeniu sväto-martinskému. Kto má v rukách organisovanú politickú moc, nasbiera dosť protestov, aby slnko v lete nesvietilo a v zime aby sňah nepadal. Nie tak týmito vynútenými protestami, ako inými politickými okolnosťami »Memorandum«, majúce dodnes programmnú cenu, dosiaľ ničím nezamenené a nevyzdvihnuté, neprišlo do života. No na slovenskom národnom shromaždení narodila sa dôležitá inštitúcia *Matice Slovenskej,* s ktorou už nerozlučne spojené je meno Štefana Moysesa až do smrti.

Myšlienka sama, utvoriť Maticu Slovenskú, propagovaná bola ešte v júni 1851 Jánom Kollárom, K. Kuzmánym, M. Steffkom, D. Lichardom a J. Záborským vo Viedni, no ich námahy u vlády nemaly úspechu.

Shromaždenie martinské, príležitosťou ktorého počalo sa i sbierať na Maticu, keď Ján Čipkay prvý venoval nádejnému ústavu 1000 zl., poverilo založením Matice »stály národný výbor«, ktorý vyslal zpomedzi seba užší výbor, záležajúci z Jána Francisciho, Jána Gottčára, V. Paulinyho-Tótha a Jána Palárika. Stanovy boly vypracované, išlo o určení sídla a o potvrdenie. Špatné diela v tomto ohľade, odohravšie sa v Brezne, nejdem pripomínať. Umelým nátlakom previedol komissár Zvolenskej stolice, Andrej Havas, že mesto Brezno už vyslovené prijatie Matice do lona svojho odoprelo. Turč. Sv. Martin na riadnom mestskom valnom shromaždení dňa 21. apríla 1862 ochotne prijal sídlo Matice a s radosťou osvedčil privítať ju vo svojom lone. Taká je historia martinského národného centralisovania. Sjazd a Matica, ktorým dal Martin útulok, pozdvihly skromné mestečko na historický význam.

No diela nestály dobre: Memorandum snemom nepovšimnuté, ba veľkopansky odvrhnuté čibukujúcim Tiszom, stanovy Matice podané, ale nepotvrdené, kraj protestami naplnený, terror pestovaný všetkými úradmi — a nikde záštitníka, nikde obhajcu a kliesniteľa cesty, ktorá by viedla z tohoto ťažkého položenia.

Povstala síce myšlienka deputácie pred trón — ale sama nemala príťažlivosti. Nezdar deputácie peštianskej zronil mnohých. Tu vystúpil v pravý čas Štefan Moyses. On osvedčil sa, že podujme slovenskej deputácii nielen cestu k trónu prekliesniť, ale že ju sám povedie. Toto odhodlanie sa Moysesa zatriaslo celým národom, ako iskra. Nádejami zazelenaly sa kraje naše. Príhlasov k deputácii ihneď bolo dosť. Prvé hymny počaly zuneť v ústrety »slovenskému biskupovi«. Jeden hymnist spieva: »Mužu Boží, opri vážnu hlavu pokojne na hruď slávneho ľudu, a vďaku jeho posväť slzou radosti; ústa rodoľubé hlasmi pobožnosti pozdnému potomstvu budú opakovať tvoju slávu«.

Teda deputácia bola zorganisovaná. Už koncom novembra, píšu z Viedne P. V., prišli niekoľkí členovia z Turca. V pondelok dňa 2. decembra dorazil sám

Moyses, na stanici hlučne vítaný členami vyslanstva. Na druhý deň prijímal biskup členov, neznámych dal si predstaviť, a obrátil sa k ním krásnou rečou, ktorá mnohým až teraz vyjavila, čo to za »biskup«, čo za muž, ktorý ich viesť má! Popoludní o 4. hodine (3. decembra) bola porada četných členov deputácie, ktorá trvala 10 hodín. Na nej ustanovil sa definitívny text »Prosbopisu Slovákov«, ku ktorému pridané boly dve prílohy: »Memorandum« a operát, ako by dala sa na Slovensku najlepšie uskutočniť želaná národná rovnoprávnosť. Okrem toho sám biskup Moyses mal oddať pod vlastným menom prípis na osobu Jeho veličenstva.

Dňa 11. decembra Moyses dostal na kroky svoje, urobené cieľom audiencie, uspokojiteľnú odpoveď. Audiencia určená bola na 12. decembra o 10. hodine predpoludním, a z ohromného počtu vyslancov pred Jeho veličenstvo pripustení boli okrem biskupa: kanonik Tomáš Cherven, arcidekan Ján Országh, superintendent Karol Kuzmány, farár dr. Jozef Miloslav Hurban, Ján Francisci, Vilém Pauliny a Fraňo Blaho.

Deputácia bola blahosklonne prijatá. Moyses vo svojom slávnostnom prívete predovšetkým konštatoval, že otcovská pečlivosť Jeho veličenstva k ochrane nemaďarských národností viac ráz, menovite dňa 21. júla [1]) najmilostivejšie vyslovená, žiaducím úspechom koruno-

---

[1]) Tu je, rozumie sa, kráľovský reškript na snemovú adressu, datovaný 21. júla 1861. Passus, na ktorý odvoláva sa Moyses, znie: »Čo týka sa ostatných čiastok zákona z r. 1848, snemu známo bude, že zákony tieto, vo viacej záhlaviach s jasným obsahom pragmatickej sankcie sa nesrovnávajúc, ani so stanoviska právneho obstáť nemôžu, a že zákony tieto *nielen práva našich ostatných krajín, ale veľkú čiastku pod korunou uhorskou žijúcich národov v ich národných záujmoch urážajú, miestnym národným pomerom v uhorskej krajine nezodpovedajú.*" A ďalej hovorí kráľ v reškripte: »Za potrebné držíme snem vyzvať, aby alebo na základe našich kráľovských predlôh, alebo následkom návrhu o *takom zákone* rokoval, ktorý by *práva národností nemaďarských obyvateľov nášho kráľovstva uhorského určite a zretedlne formulované obsahoval, ohľadom vyvinovania reči a národnosti, ako i vzhľadom na ich pomery k verejnej administrácii.*« Toto sú slová Jeho veličenstva cisára a kráľa Fraňa Jozefa I.

vaná nebola. »O mnoho bolastnejšie dotýka sa najvernejších nemaďarských národov Uhorska«, pokračoval doslovne, »že kráľ. uhorská námestná rada 20. a 21. oktobra t. r. nariadenia vydala, z ktorých prvé hrozí nemaďarským národným školám uvedením maďarskej reči, druhým ale, ačkoľvek v odpore s dvoma 5. oktobra vydanými, ale v platnosti nepodržanými výnosami kráľ. uhorskej dvornej kancellárie, maďarská reč, ako výlučne vyučovacia reč vo všetkých katolíckych gymnásiach, bez všetkého ohľadu na jazykové pomery, uvedená je.« Potom Moyses vyložil, do akého nebezpečenstva je tým uvalené jediné gymnásium jeho diecese.

Poneváč sa dozvedel, že jeho súkmenovci, prislúchajúci ku vždy nezlomne vernému, vyše 2 millionov počitujúcemu národu slovenskému, proti prechmatom ultra-maďarismu, prevyšujúcim i mieru v časoch pred rokom 1848, jedine od Najvyššieho prestolu výdatnú pomoc očakávajú, pripojil sa bez váhania k nim. »Ako zlomok týchto mužov stojíme teda teraz pred najjasnejším obličajom Vaším, aby v smysle častejšie opakovaných najmilostivejších prejavov, menovite ale najvyššieho, dňa 21. júla t. r. uhorskému krajinskému snemu vydaného reškriptu, *národné práva najvernejšieho slovenského národa určite formulované a primeranými inštitúciami trvanlive zabezpečené boly.*" S tým oddal biskup prosbopis slovenskej deputácie s prílohou do nemčiny preloženého »Memoranda« a svoj vlastný prípis, ktorý dôkladne rozoberiem. Odpoveď Jeho veličenstva znela:

»Teší ma, že vás ako tlumočníkov smýšľania môjho, vo všetkých ťažkých okolnosťach časových verného a loyálneho národa slovenského (slawisch) z uhorských čiastok tu vidím. Sťažnosti a prosby vaše vezmem do povahy, a podľa možnosti ohľad brať na ne budem. Čo sa školských záležitostí týče, spomenuté nariadenia, ako sami udávate, *proti mojej vôli sa staly*, a tu čím skôr nariadim, aby sa tomu odpomohlo. I v inom ohľade prosby a žaloby dám preskúmať, a budem hľadeť, aby

sa im podľa možnosti vyhovelo. Opakujem, že ma tešilo vás videť.«

Prosbopis Slovákov, datovaný 6. decembra 1861, uverejnený v I. ročníku 78. čísle »Pešťbudínskych Vedomostí«, od dňa 13. decembra 1861, je in nuce historia utrpenia Slovákov a spolu všetkých námah popredných synov národa odstrániť neshody. Spomína sa deputácia roku 1843, shromaždenie v Lipt. Sv Mikuláši dňa 10. mája 1848, sľub Jeho veličenstva roku 1849 v Olomúci daný na prosbu slovenského národa, prosbopisy od 12. apríla a 17. septembra 1849, podané skrze dôverníctvo, a konečne požiadavky shromaždením sv.-martinským formulované a obsažené v »Memorandume«. Petitum má štyri punkty: 1) Ustanovenie Okolia zo stolíc: Prešporskej, Nitrianskej, Tekovskej, Trenčianskej, Hontianskej, Zvolenskej, Turčianskej, Oravskej, Liptovskej, Novohradskej, Gemerskej, Spišskej, Šarišskej, Abaujskej a Tornianskej; 2) dištrikt tento má byť integrujúcou časťou Uhorska; 3) v ňom má byť panujúcou rečou pri poradách a správe slovenská, až na výnimky; 4) nad školami má slovenský národ disponovať v smysle všeobecného školského riadu.

Prepamätný je osobný prípis samého Moysesa, súčasne oddaný Jeho veličenstvu. Podávam z neho hlavné veci, upozorňujúc čitateľov, že tento akt u nás málo známy, hádam najvypuklejšie zobrazuje velikú postavu Moysesovu, a dá poňať, aká veľká bola jeho láska k národu slovenskému.

»Nepochybná historická pravda je,« hovorí Moyses pred trónom, »že kráľovstvo uhorské nebolo Štefanom Svätým založené *na nejakej zvláštnej národnosti,* ale na kresťanskom náboženstve a na zákonoch, prijatých od predkresťanských národov. Inkunábule tohoto kráľovstva nič nevedia o uprednostnení maďarského ľudu... Pri vlastnom založení kráľovstva pod Štefanom mali prevažný, historia hovorí, že výlučný vplyv Italci, Nemci, Slaviani. Štefan hovorí výslovne o urovnoprávnenosti všetkých jazykov. Časti krajiny, najvyššie hodnosti ríše majú dodnes slavianske pomenovania. Po christianiso-

vaní žily všetky kmeny svorne, bez najmenšieho predpočítania Maďarov. Nemci a Slaviani mali občas takú prevahu, že Maďari hľadali ochranu u snemu. I vtedy vyslovil snem celkovitú rovnoprávnosť, bez dania prednosti Maďarom. To nevadilo, že Maďari boli cele alebo čiastočne vylúčení z magistrátov viacerých municípií na základe privilegií. Tak bolo i v meste Budíne. Osemsto rokov používaná latinita bola príhodná zamedziť žiarlivosť jednotlivých kmenov. To uznaly municípia a bránily latinitu proti germanisátorským snahám Jozefa II. Ale práve snahy tohoto monarcha zobudily národné pohyby v Uhorsku. U Slovákov len literárne, u Maďarov i v štátnom ohľade.

Nemaďarskí obyvatelia nemajú nič proti tomu, keď Maďari na svojej vlastnej pôde vyvíňujú svoj jazyk. I v štátnom živote sú hotoví dať prednosť maďarčine vo vyšších správnych sférach v hraniciach zákonov, ale želajú si pre vlastný jazyk toľko svobodného pohybu v cirkvi, škole, miestnej, municipálnej správe, ako je potrebno ku ochrane ľudských a občianskych práv.

Maďari nechcú do ohľadu brať tieto spravedlivé, neodcudziteľné nároky, ale upotrebujú všetky prostriedky moci, *aby menovite slovenskému ľudu cestu ku vzdelanosti zahatili, a aby slovenský ľud v mravne a národne nepovedomom stave slúžil ako materiál a korisť budúcej maďarisácii.*

Nedivím sa, že od 20. okt. pred. roku stoličné výbory a magistráty terrorisujú nevinný slovenský ľud.

Ale boľastne dotýka sa podpísaneho, že i samo kr. námestníctvo dopúšťa sa nespravedlnosti.

Vzdor jasnému zneniu Vašeho vlastnoručného prípisu od 20. okt. 1860 na uhorského kancellára, v ktorom žiada sa ochrana rozličných národností, ohrožuje kr. uh. námestníctvo intimátom od 20. okt. 1861 čísl. 61.917 všetky slovenské a nemecké katolícke školy uvedením do nich maďarčiny.

Mne sverená diecésa má 13 čisto nemeckých, 93 čisto slovenské, 4 slovensko-nemecké fary, ale *ani jednu maďarskú!* Či zahrozené uh. námestníctvom

uvedenie maďarčiny, i tak následkom zlých pomerov v ľudových školách na nízkom stupni stojaciu výchovu nesníži na nullu, bez toho, že by zamýšľané maďarisovanie ľudu docielené bolo?

Vzdor tomu, že kr. dvorná kancellária výnosom od 5. oktobra 1861 č. 13.583 uhorské námestníctvo vážne napomenula, pri terajšom provisornom sriadení katolíckych gymnásií uspokojiť nároky nemaďarských národností, práve stala sa pravá protiva toho, intimátom, upraveným na direktorov, dňa 21. okt. 1861, a menovite na gymnásium baňsko-bystrické.

Stranníctvo vysvitá aj z toho, že kvalifikovaných professorov, dávno slúžiacich, ale nepriznávajúcich sa ultra-maďarským tendenciam, udržujú pri malých platoch, kdežto ľudí problematických s najmenšou kvalifikáciou honorujú najvyšším platom, jestli len priznávajú sa k ultra-maďarismu.

Nemaďarské obyvateľstvo vystavené je od stoličných úradníkov všemožným sekatúram. Prípisy len po maďarsky dostáva, proti výstupkom a prechmatom úradov nenachádza ochrany ani u stolice ani u námestníctva. Ono je oddané schválne ohlúpnutiu, lebo mu berú všetky prostriedky vzdelávania, tak že musí klesnúť ku zhovädeniu, na hanbu krajinskej historie, predchádzajúcej dnešný terrorismus. A v Pešti na sneme s veľkou ostentáciou mlátia prázdne frásy o rovnoprávnosti, aby nadobudli si nezaslúžený chýr o svojej svobodomyseľnosti.

»Ako prirodzený obranca duchovných majetkov národa, ku ktorému som Bohom a vôľou Vášho veličenstva postavený za biskupa, opovažujem sa, odvolávajúc sa na neodcudziteľné práva mojich diecesánov, na ich zásluhy zadovážené tak v časoch mieru, ako vo vojne pred nepriateľom, odvolávajúc sa na posledných 25 rokov krajinskej historie; spoliehajúc sa na svätosť najvyššieho cisárskeho a kráľovského slova — utiekať sa s dôverou k stupňom najvyššieho cisárskeho a kráľovského trónu s bezhraničnou dôverou, najponíženejšie prosiac: aby Vaše cis. kráľ. veličenstvo nariadiť ráčilo, že by v smysle najvyššieho reškriptu, upraveného dňa

21. júla 1861 roku na uhorský zemský snem, národnostné práva verných nemaďarských národov, ako ohľadom na vývin ich jazykov a národností, tak aj ohľadom ich administratívnych pomerov, určite a jasne formulované, a účinne i trvalo zabezpečené boly. Vášho cis. kráľ. apoštolského veličenstva najvernejší poddaný a najponíženejší kaplán Štefan Moyses, biskup baňsko-bystrický. Viedeň, 5. decembra 1861.«

Toto je prvý krok Moysesov vo vlasti, ktorým octnul sa v borbe kultúrno-politickej určito na strane národov nemaďarských vôbec a svojho slovenského národa zvlášte.. Klassický prolog tohoto historického dokumentu, vydaného tlačou Karlom Kuzmánym, roku 1862 vo Viedni u K. Goriška, ruší celú theoriu maďarisácie v ohľade historickom, ethickom i politickom. Výbojný maďarismus razom tratí pod sebou pôdu, ktorú si nafantasoval, keď všetko čo bolo a je uhorské, pomenoval maďarským, a utvoril a posteriori akýsi maďarský štát, ktorého nikdy nebolo. Prvý raz bola tu silno a neodolateľne prizvukovaná antikultúrnosť maďarisácie, ktorú hrdinský prelát rovno do očú kráľovi stigmatisoval slovami: *že vedie k večnej nevedomosti a zhovädeniu* (zur immerwährenden Unwissenheit und Verthierung) nemaďarské národy! Horlenie proroka zuní z týchto smelých ale sväto pravdivých slov, proroka, ktorý neštíti sa i kráľa upomenúť na vlastné kráľovské slová, ktoré sú zopakované v petitume jeho prosbopisu.

A neostal čin Moysesov bez ozveny na Slovensku. Ako nádych skorého jara, rozohrial duch Moysesov zastydlé kraje naše. Literárne orgány obživly a plnily sa pragmaticky písanými článkami: Daxnerovými, Dusarovými, Radlinského, Palárika, Francisciho. Moyses stal sa predmetom úcty a lásky. Už za jeho pobytu viedeňského (do 27. dec. 1861) slovenské študentstvo i meštiansvo pod vedením Gust. Kordoša vyjavilo mu slávnostnou deputáciou vďaku: Na ceste domov v Pešti, kde pobavil sa, pozdravilo ho slovenské peštianske meštianstvo, mládež a členovia evanj. cirkve, čo vyslanstvo, peknou rečou dňa 1. jan. 1862. Moyses im od-

povedal, prízvukujúc: »aby vzbudzovali a rozširovali ducha národného medzi sebou.« K nemu sypaly sa adressy dôvery a súhlasu zo všetkých strán, ačkoľvek ľudí, podpisavších, úrady stíhaly a všemožne prenasledovaly. Prvú adressu poslalo Moysesovi duchovenstvo turčianske dňa 23. decembra 1861 (18 podpisov), nasledovali: bohoslovci nitrianski, professori a vrchní semináru b.-bystrického (tri krále 1862), národovci stolice Nitrianskej (17. jan. 1862); kňazia okresu b.- bystrického (7. jan. 1862. 20 podpisov); kňazstvo trenčiansko-nitrianskeho Považia (24. jan. 1862); obce turčianskeho državia (Kláštor, Slovany, Lazany, Ležiachovo, Valča, Slov. Pravno, Socovce, Stránka, Moškovec, Ondrašová (15. jan. 33 podpisov predstavených obcí); obec Podhradie (20. dec.); obec Konské (1. jan.); mestečko Sučany (8. jan.); obec Štiavnička (9. jan.); obec Kľačany (9. jan.). Liptovský Sv. Mikuláš, Vrbica, Vrbický Hušták 129 podpisov, všetko od obcí s pečeťami; Slov. Ľupča, duchovenstvo okresu novo-baňského; Svätý Martin (12. jan.); Blatnica, Karlová a Laskár (16. jan.); Jahodníky (19. jan.); Horná, Dolná Mičiná, Môlča, Čerín, Čačín, Závada, Jergalov, Motičky, Štubňa. Potom magistrát svob. priv. mesta Slovenskej Ľupče (9. jan.); obec Ulica ľupčianska; mládež prešovská (19. jan. 25 podpisov); Svätý Michal (8. jan.) vyše 80 podpisov z celého Liptova; obce Pribylina, Kokava (24 podpisy); seminár v Podhradí; obce Selce a Šalková (28 podpisov); Očová (24. jan.); Kláštor (15. jan.); Špania dolina (24. jan. 55 podpisov); Breznica na Hrone; obce Osrblie, mesto Mošovce (29. jan. 158 podpisov); mesto Kremnica (29. jan.); obec Malacky (24. jan.); mnoho obcí z trenčianskeho Považia (105 podpisov); obce Badín, Garamsek, Lukavica, Sámpor, Bečov, všetko s rychtármi a predstavenými; obec Bacúch (28. febr.); obce Oslany, Čerenčany, Veľký Uherec, Bystričany, Horno-Kameňany, Dolno-Kameňany, Radobnice (vyše 200 podpisov, všade rychtári a predstavení); obce Mengušovce, Gerlachová, Štolska (vyše 100 podpisov); z Báčky adressa a 300 podpisov, medzi nimi i Srbi; Baňská Bystrica (14 febr. 42 podpisy); obec Ústa

(Orava); Mýto (u Brezna); Hrabušice, Ščavník, Hranovnica (58 podpisov); Veľké Jasovce, Kuzmice, Terany (vyše 50 podpisov); Ungvár (5. marca, po rusky, 50 podpisov, medzi nimi 4 rumunské); Trnovec (6. apríla 49 podpisov); obce Filipov, Gašpero, Beňuš, Puobiš, Bravacov, Podholia, Srnko; bystrická prăparandia (25. marca); obce Východná, Hybbe, Važec, Štrba, Dovalovo a Vavrišovo (27. marca 90 podpisov); obce Malý Hnilec, Markušovce, Teplička, Veľký Hnilec, Čaca, Veľká Revúca (magistrát, 5. mája 1862); obce Hronec, Zámostie (66 podpisov); Predajná, Nemecká, Jasená; obce Bojna, Solčany, Malé Dvorany, Veľké Dvorany, Tovarník, Blešovce (5. apríla 1862 50 podpisov). Údal som adressy len po marec, ale tak sa tiahla záplava adries celý rok 1862 a 1863 až do júna. Pripomínam, že sú to všetko adressy obšírne, vyrážajúce oduševnenie a úctu. To len dôkazom, že pohyb Moysesom zvírený nebol vrtochom »podajedných buričov«, ale bol opravdu hlboký, spontánny a živo zasahujúci do národa. Mnohé z adries týchto sú celé veľké elaboráty, dokazujúce hlboké porozumenie toho, o čo vlastne išlo v tento osudný čas. Všetky bez rozdielu sú písané tónom vrelým, a zaslúžia, aby boly zvečnené historikom slovenského kultúrnonárodného pohybu pamätných čias na počiatku rokov šesťdesiatych.

No ani nepriatelia nemlčali. Vystúpenie Moysesovo zobudilo maďarský furór, ktorý najsilnejšie ozval sa v úradných novinách »Sürgöny«. Tam pod fingovaným menom »Felső-vidéki« dňa 22. decembra 1861 bol článok, udajne z Baňskej Bystrice písaný, ale neomylne fabrikovaný v Pešti. »Pešťbudínske Vedomosti« odvetily naň za čerstva. No i sám biskup uctil »Sürgöny« s odvetou, ktorú tento i uverejnil dňa 28. decembra. Nápady maďarského listu už dnes nemajú pražiadneho záujmu, no spomíname ich len k vôli Moysesovej odpovedi, ktorá zase len vrhá naňho svetlo, pre slovenskú dušu príjemné. Zase vidíme pred sebou jemného, duchaplného diplomata, ostrého dialektika, víťaza mysli, polemika, ktorý smrteľne raní protivníka, bez toho, že by

sa značne namáhal. Svätý Georg tak ubíja ostrou kopiou šiarkana elegantným, rytierskym pohybom krásneho tela, sediac nenútene a strojno na plašiacom sa koni, sám tichý a opanujúci pod sebou šľachetné zviera, ktoré ho rujným skokom vznáša do výše. Napadnutý bol Moyses »Sürgönyom« pre obranu škôl a národa slovenského pred Jeho veličenstvom. Dnes už nápad Žida od »Sürgönyu« nemá aktuálnosti, ani speciálne údery Moysesovej sväto-jurskej kopie do pažeráka zmije, no pre nás treba zaznamenať niektoré sady z dlhého polemického článku, lebo ony sú črtami k obrazu jeho osoby. Keď už vecne a ticho, opierajúc sa o zákony a nariadenia, Moyses obránil svoju školskú politiku a potrebnosť slovenčiny na gymnásiach, jestvujúcich na území slovenskom, uznal za dobré odpovedať i na posmešné poznámky »Sürgönyu« ohľadom Moysesovho slovenstva: »Nízkym insinuáciam sa s indignáciou čistého svedomia oproti postaviť musím. Ja nejdem za žiadnymi zatratenia hodnými cieľami, *a hľadám len blaho môjho ubohého, a jako vôbec známo, potlačeného národa, a síce po poctivej ceste.* Že maďarský národ a jeho reč nielen že nie nenávidím, ale si ich vážim, čo už týmito maďarskými riadkami dosvedčujem, ačkoľvek som sa nikdy v školách po maďarsky neučil, ani nikdy medzi Maďarmi nebýval... I potlačovanie môjho slovenského národa nepokladám za vinu tak vlastnému maďarskému národu, jako viac *odrodilým jednotlivcom z nášho národa pošlým, ktorí i v tomto ohľade všeobecný charakter renegátov nezatajujú.*" A ďalej, napadnutý pre to, že postavil sa na čelo slovenskej deputácie pred Jeho veličenstvo 12. decembra, odpovedá: »Ja som tento krok spoločne s niektorými výtečnejšími jednotlivcami môjho úbohého národu úplným právom urobil, a *urobím to i budúcne*... Som pevne presvedčený, že my vzhľadom na našu vzdelanosť a naše politické i sociálne postavenie k zastúpeniu slovenského národu o mnoho viac oprávnení sme, nežli dopisovateľom spomínaní obecní Slováci, od ktorých sa pošťastilo skrze terrorismus chýrne protesty proti sväto-martinskému

Memorandumu vynútiť.« Tak hovorí Moyses pred širokým vládno-maďarským obecenstvom »Sürgönyu«, a nie snáď len medzi svojimi. Taký dôkaz podáva nám i im do ruky, že on stotožňuje sa s politicko-kultúrnym programmom, vloženým do »Memoranduma«, a cíti sa úplne solidárnym s mužmi, ktorí ho utvorili v pamätné dni 6. a 7. júna 1861 v Turčianskom Sv. Martine!!

Také prejavy Moysesove, spojené s jeho oduševňujúcou a do extáse privádzajúcou osobnosťou roku 1862 a 1863 urobily ho centrom všetkých národných myšlienok. Časopisy z toho obdobia plnia sa ním, ako vozduch vychádzajúcim slnkom. Lenže slnko nenie vinné, keď jeho blesky nepravidelne zachytávajú zem. Tak i pri všetkej fenomenálnej koncentrácii slovenských umov i sŕdc v ňom, biograf dnešný je prečasto vo veľkom pomykove, lebo nachádza celé obdobia bez reálnych zvestí o Moysesovi... Tak málo zachytilo sa, a mnohé nie úplne a verne. Hora, razom vyrastlá pred očima Slovákov, bola priveľká a priblízka, než by boli mohli dôkladne zvečniť jej útvary a kontúry. No nielen on, ale mnohí slovenskí mužovia pred ním, s ním a po ňom pracujúci, čakajú na biografa... A postavy ich, vytiesnené dennou vravou, bľadnú...

Návrat Moysesov ad lares, osypaný kvietím všenárodnej lásky a horúceho uznania, nie menej bol počiatkom bezčíselných nápadov, intríg a upodozrievaní. »Sürgönyov« ešte pomerne slušný, ale úplne Moysesovou obranou zničený pochod, bol iba signálom z Pešti, aby guerilla pohla sa a vyslala svoju zákernícku maffiu proti smelému biskupovi. Na čele tohoto pohybu bola sama námestná rada. Jej bolo strašne nepríjemné, že baňsko-bystrický biskup pred samého kráľa niesol uzavretia jej povereníctva, vyslaného vypracovať návrh na reorganisáciu katolíckych gymnásií, ktorým sa uvádzala maďarčina do gymnásií od prvej triedy počnúc. Jedinú výnimku robil návrh s rumunským belénešským gymnásiumom. Návrh tento bol summum lží a krútenia macchiavellistického. Medziiným tam stojí, že proti maďarčine protestovalo iba 6 direktorov proti 48 nepro-

testujúcim. Protest zadali: Levoča, Prešporok, Štiavnica, Beléneš, Budín a Skalica. Ďalej, že na gymnásiach je 66% Maďarov, 25% Nemcov, 4% Rumunov, 8% Slovákov, 2% Rusov a o 3% Srbov — teda — maďarčina je cele oprávnená byť výlučne vyučovacou rečou! Možno si predstaviť niečo diabolsky lživejšieho a perfidnejšieho?

Námestnej rade nemohlo byť príjemné, keď sa jej vyzradilo, ako neváži si nariadenia dvornej kancellárie, a vzdor žiadosti biskupovej od 10. decembra 1860. roku, vzdor úradného návrhu učiteľského sboru baňsko-bystrického gymnásia od 16. septembra 1861, nezákonne a proti vôli kráľovej slovenčinu a nemčinu cele z gymnásia vylúčila prípisom od 18. septembra pod č. 58.228. Nemilé jej to bolo: i počala proti biskupovi boj, pravda len officiósny, najviac používajúc jako nástroj Antona Radvanského, neúradného síce, ale plnoprávneho agenta revolucionársko-maďarónskej kliky peštianskej. Vymenovaný za hlavného župana hneď po vydaní oktobrového diplomu, úradoval za 8 mesiacov, s nastúpením nového provisoriuma bol síce shodený s tejto hodnosti, ale neprestal byť veľkým nepriateľom všetkého slovenského, a tak i biskupa Moysesa a jeho tvorieb. O tomto jeho neúradnom síce, ale vzdor provisoriumu, z Pešti podporovanom účinkovaní niektoré svetlo dostať možno z listín znamenitého a Slovákom priaznivého miestneho kommandanta baňsko-bystrického, majora Rudolfa Jakobsa z Herminenthalu. Prv než prejdeme ku kapitole, ktorá pojednávať bude o Moysesovej činnosti okolo »Matice Slovenskej«, potrebno je prehovoriť o tej spoločensko-politickej pôde, na ktorej prišlo Moysesovi pracovať.

Všelijakými politickými chybami, a menovite hlavnou chybou Viedne, opportunismom a strachom, vtrhly do Uhorska pomery, ktoré protivily sa všetkému rozumnému, len nie šíreniu sa podvratných snáh, čeliacich k maďarisácii Uhorska. So zavedením provisoriuma málo dobrého prišlo. Tak i v Baňskej Bystrici vzdor výnimečnému stavu bola mocná klika, ktorá vedela si podmaniť »verejnú mienku«. Mala i organisáciu. Pod menom

»Curia« jestvojal tajný spolok, s cieľom revolucionárnym, ktorý hľadel do svojich krážov pritiahnuť nielen meštianstvo baňsko-bystrické, ale i okolie. V tomto tajnom spolku, ktorého vodcom bol akýsi dr. Krall, boli medzi inými komorski úradníci Herzog, Petrogalli, Stängel a Ferschin, inženier-eléve Riedel a s nimi meštianski synkovia Jozef, Gustáv a Robert Buschmann, Adam Móri, Pavel a Rudolf Heritz; s nimi sympatisovali ešte Hudoba, Wissnieg, najmladši Sumrák, Vischer, Banner, bývalý apatekár Straka, Strakonický. Oni nazývali sa »curialistami« a mali spojenie s veľmi mnohými ľuďmi, mali kassu, »čestných« členov, jedným slovom tvorili v istom smysle štát v štáte. Táto Curia-Cotteria popri iných cieľoch vytkla si za úlohu znevážiť pred obecenstvom osobu baňsko-bystického biskupa a všetkých kanonikov a kňazov, ktorí išli za jeho intenciami. V prostriedkoch páni »curialisti« a ich privrženci neboli vyberační: nadávky, posmechy, unižovanie a podzemné podrývanie každej auktority. Curialisti bez rozdielu náboženstva rozširovali učenie, že evanjelické cirkve treba unirovať a maďarisovať, proti katolíckej cirkvi a dynastii chovali sa s najväčším opovržením. Keď Plošic v Selciach dal posviacať oltárny obraz svätého Cyrilla a Methoda, »Curia« rozposlala agentov po dedinách, ktorí štvali ľud proti týmto »novým svätým« a menovali ich posmešne »Cilchert a Machold«, teda menami profánnymi a v okolí známymi. Slovenské snahy »Curia« persiflovala a najohavnejšími titulami znevažovala.

S protináboženskou činnosťou tajného spolku »Curia« parallelne išla podvratná, maďarisátorská z pekného kaštieľa v Radvani. Tam sídlil Anton Radvanský a mal v rukách všetky tajné nite protislovenskej a protibiskupskej intrigy. Najprv všetko išlo tajne, no roku 1863 Anton Radvanský na »Jamke« na Urpíne usporiadal príležitosťou evanjelického majálesu celý antislovenský a antidynastický konventikul, podporovaný »Curialistami«, ktorí ta prišli na čele so svojím majstrom dr. Krallom. Tam rečnilo sa za Maďarov, za maďarsko-poľské priateľstvo a nadávalo sa na Moysesa a Slovákov.

Keď katolícke gymnásium malo majáles v Tajovej, Radvanský s »curialistami« vývinul velikú agitáciu po Bystrici, aby žiaden mešťan na majáles nešiel, ktorý bude navštívený biskupom a officierskym sborom baňskobystrickej garnisony. Pravda, agitácia podarila sa len čiastočne. Biskup Moyses bol na štvorke v Tajovej a zábava bola čisto slovenská, oduševnivšia celý kraj.

Radvanský ešte i vlastnú ženu poslal do boja. Na majálesi opatrovne, ktorej bola protektorkou, vydržiavanom na meštianskej strelnici, zjavili sa i mnohí »curialisti« a premenili detskú zábavu na politický meeting, ktorého ostrie bolo obrátené proti Slovákom.

Radvanskému pomáhal celou silou kráľovský komissár Havas, bývalý mešťanosta kremnický a baňskobystrický, ktorý svoj úrad biedne zastával, a preto hľadel si pomôcť vlastenčením. On celého pol roka nebol v úrade a dal si do Kremnice posielať úradné listiny, pri čom sa raz stalo, že hajdúch celý sväzok listín po ceste ztratil. Tento »nepriateľ slovenského ľudu«, dľa zprávy majora Jakobsa, bozkal biskupovi Moysesovi v Svätom Kríži verejne ruku, čo ho nehatilo po Bystrici roznášať o ňom chýry, že biskup dostal dorgatorium z Pešti pre svoje slovenské smýšľanie. A od takého človeka dal sa informovať sám námestník v Budíne! K veľkému zadiveniu, toho samého Havasa nachádzame v sozname zakladateľov Matice Slovenskej, a síce so 120 zlatými. (Pešť. Vedom. 1863. číslo 101.)

K nepriateľom Moysesovým patril ešte I. vicišpán Takáč, ktorý bol 1860. roku slúžnym v Brezne, potom pod autonomiou v disponibilite v Baňskej Bystrici. Keď ho Anton Radvanský pod svojím 8-mesačným nadžupanstvom nevymenoval, vyslovil sa: »Maďarismus je tisíchlavá hydra, treba jej naraz hrdlo odťať,« ale čo vicišpán obrátil kepienok a stal sa prenasledovateľom Slovákov, trebárs rodený Slovák, a menovite prenasledoval Adama Kardoša preto, že bol s matičnou deputáciou vo Viedni. K menším bôžkom slovákožrútov patril stoličný kassír Lešťák, rodák z Oravy, ale zúrivý maďarón, a advokát Ján Kollár, ktorý obžalovaný pre akési

obrazenie súdu, bránil sa tým, že ho prenasledujú preto, že nedrží s Martinom a nenie členom Matice Slovenskej.

Zo všetkého vidno, že Moyses nemal postlané na ružiach a že okrúžený bol zarputilým nepriateľstvom. Pravda, on nestaral sa hrube o spomínané politické drobné nápady, ale ako muž širších koncepcií šiel vždy priamo veci na koreň.

Fumigujúc Havasov, Leštákov a Radvanských, vo veľkých veciach školských a národných obracal sa k samému miestodržiteľovi grófovi Moricovi Pálffymu, ktorý zdal sa mať kus citu spravedlnosti oproti Slovákom. Výtečný dokument podávame v knižke tejto: slovenský preklad listu Moysesovho na námestníka.

List tento, datovaný 10. mája 1862, našiel svoju adressu i konečne odpoveď. Lenže pán gróf Pálffy prv, než by bol odpovedal, obrátil sa o informáciu ku kráľ. komissárovi Havasovi, vinníkovi mnohých krívd, na ktoré žaluje sa Moyses. Havas podal zprávu dňa 13. apríla 1862, v ktorej umýva sa: že vraj otázku o prijatí Matice v Brezne znovu pojednávali, pri čom väčšina (38 hlasov proti 9) hlasovala za neprijatie. Známo, že to bola iba podlá machinácia samého Havasa. Pálffy teda odpovedal Moysesovi dto 1. júna 1862 (vo výťahu):

Usilujete sa v celku v liste svojom brániť slovenský národ pred krivdami. Ani ja, ani vy nemáme pravotiť sa s minulosťou: naša úloha je na našich miestach napomáhať otcovské namerenie Jeho veličenstva. Ale pri všestrannej najlepšej vôli pomery nedovoľujú vždy diela, ktoré sú želateľné a potrebné, v celej dokonalosti realisovať. Hlavný smer vášho listu je známy z prosby, prednesenej pred trónom v decembri. Už som oznámil Vašej dôstojnosti, že na rozkaz Jeho veličenstva pojednáva sa o tejto veci, a na základe pojednávania predostrú sa návrhy na spomoženie; teda môžem len sľúbiť, že očakávané rozhodnutie bude všestranne uvážené; medzitým o rečovej otázke pojednáva sa na základe najvyššieho rozhodnutia od 20. okt. 1860, a vydané je už provisorné nariadenie strany miešaných gymnásií.

Prosím mi oznámiť jednotlivé pády, abych sa mohol postarať o odpomoženie

Na žalobu Moysesovu, že riešenie národnej otázky slovenskej odťahuje sa, tak že už Slovákom vychádza trpelivosť, a on sám hotový je sobrať novú valnú deputáciu pred trón, gróf Pálffy reflektuje náramne vyhýbavo a dvojsmyselno, a dáva znať, že by takýto krok v »terajších« pomeroch mohol vniesť »nesvár medzi rozličné národnosti krajiny«. Riešenie národnostnej otázky treba už teraz hľadať len na ceste zákonodarnej — čo týka sa jednotlivých výstupkov proti Slovákom, že on je hotový im ihneď položiť hrádze. Čo týka sa zamýšľaného odvedenia jednoho evanjelického a jednoho katolíckeho kňaza do Komárna pred vojenský súd — že biskup je zle informovaný, lebo niečo takého by on, Pálffy, netrpel, už z úcty proti kňazskému stavu... (Ale v čom záleží tá zlá informácia, gróf zamlčal.) Na žalobu Moysesovu, že v Pešti, Liptove a inde idú proti evanjelickej slovenskej cirkvi brutálne, čo poukazuje na vôľu vyničiť slovenský ľud, Pálffy jednoducho zapiera faktá, a hovorí, že nikde nič násilníckeho nestalo sa proti evanjelickým cirkvám, a že všetkým cirkevným roztržkám v Pešti vinou je Jozef Podhradský, kňaz pri slovenskej evanjelickej cirkvi peštianskej. V breznianskej otázke Pálffy verí Havasovi — ostatne že už Turčiansky Sv. Martin prijal nádejnú Maticu. Čo týka sa maďarisácie gymnasiálneho professorského personálu a vôbec rečového útisku, potešuje gróf biskupa, že námestníctvo dostalo od gymnásií 70 operátov, a ide sa o nich radiť. Čo týka sa novovymenovaných professorov na gymnásiume baňsko-bystrickom, pýta sa Pálffy, prečo toto vymenovanie poukazuje na prúd Slovákom neprajný? Slovenských kandidátov že niet. Ostatne sľubuje gróf všetky oprávnené nároky národností vziať do povahy a sám osobne prisť do slovenských stolíc a všetko urovnať, ako sa mu to už podarilo u Rumunov v Aradskej a Temešskej stolici. Na konci tohoto »nič nehovoriaceho« listu šľachetný gróf prosí biskupa, aby pomodlil sa za neho a rodinu jeho.

Kto porovná krásny, pragmatický, vážny list Moysesov, nižšie v celosti uverejnený, a túto odpoveď námestníka, musí zbadať, že nedobre smýšľal ešte i tak nestranný, Maďarmi za zradcu vyhlasovaný muž.

Moyses chytil sa s grófom do tuhej polemie listom, datovaným 5. júla 1862 v Svätom Kríži. Ešte raz obracia sa na grófa listom, lebo v metropoli jeho diecesi panujú pochybné pomery, ktoré len bezprostredne jeho excellenciou môžu byť sanované. Biskup nehovoril v liste od 10. mája o storočných krivdách národa slovenského, ale naopak, chválil staré časy, keď boly národnosti uspokojené, ale žaloval sa, že práve v protive s celou historiou krajiny, od nejakého času umele tvoria nové privilegium pre jeden jazyk v takej miere, že tými neodcudziteľné ľudské práva druhých národností sú smrteľne ohrožené. O zamýšľanom odvedení dvoch kňazov nie on, Moyses, ale Pálffy je zle informovaný. Svedok na to je major Rudolf Jakobs, miestny kommandant, ktorý musel zamedziť, aby títo farári v noci z postele neboli vytiahnutí a ihneď do Komárna poslaní. Jeho excellencia by nebola mohla pomôcť už pre čas a diaľku.

Proti evanjelickej cirkvi spáchané násilenstvá ohrožujú prostredne i cirkev katolícku. Lebo keď maďarónsky liberalismus zmakosí cirkev evanjelickú, pôjde i na katolícku. Žaloby sú oprávnené. V Orave dňa 9. a 11. júna na konvente udaly sa smutné scény. Ta prišla deputácia príbovského autonomného konventu, aby oravské cirkve od patentu odhovorila. A keď cirkve o tom počuť nechcely, obvinené boly z búrenia a deputácia *pohrozila im šibenicou.* »Jestli i nehovorim čo katolícky biskup o práve cirkví evanjelických, predsa mi vlasy na hlave dúpkom stávajú, keď považím, že vzdelaní, vplyvní ľudia (menuje Morica Zmeškala) nevinnému, veriacemu a vernému ľudu slovenskému šibeniciami hrozia pre niečo, k čomu je oprávnený najvyššou vôľou Jeho veličenstva, vyjavenou 15. mája 1860. roku.«

Moyses píše ďalej, že je spokojný s prijatím nádejnej Matice do Martina, ale poznamenáva, že Havas

nemal práva už raz donesené uzavretie mesta Brezna rušiť a umele si sostrojiť nezákonnú majoritu.

Dľa slov námestného radcu Danielika od 18. júna, pomery na gymnásiume budú popravené. No čo týka sa vymenovania professorov, teda poznamenáva Moyses, že takých vymenovali, ktorí sú zúriví nepriatelia slovenského národa i jazyka, ako Hódoly, ktorý ani slovensky nevie. Keď to oznámil referentovi námestníckej rady, dostal odpoveď: že znanie slovenčiny nenie potrebné na baňsko-bystrickom gymnásiume. Námestníctvo na jednej strane ide uspokojiť národné požiadavky slovami, a skutkami to znemožňuje. Väčšina vymenovaných professorov patrí k zúrivým nepriateľom Slovákov. Okrem Štepána, Černého a Cebecauera, sú to všetko renegáti, ako: Hódoly, August Lubrich a Georg Sztoczek. V konferencii väčšina učiteľov vyhodila slovenčinu z gymnásia, ba osvedčila sa, že nepodpíše svedectvo, kde by bol kalkul zo slovenčiny!

Žiaci chceli sa privátne učiť po slovensky — i totoim zabránili.

Väčšina professorov spojená je s prepiatymi ľuďmi baňsko-bystrickými a svádza i mládež k nezbedám politickým. Zábavy katolíckeho gymnásia navštevujú dvaja zúriví ľudia, luteráni, ktorým predtým nikdy nenapadlo niečo takého. Väčšina professorov zúri menovite proti slovenčine a hľadí intimát krajinskej vláde od 12. febr. 1862 neplatným urobiť; naviedla mešťanov na monštrósnu petíciu, aby do gymnásia uvedená bola výlučne maďarčina; hlavnými agitátormi sú spomenutí luteráni a professori katolíckeho gymnásia. Väčšina petentov sú akatolíci!

Keď tedy menom monarcha krajinskou vládou vymenovaní professori nariadenia vlády maria, keď v meste, cele slovenskom, sídle stolice čisto slovenskej, v diecesi temer čisto slovenskej, medzi obyvateľstvom i za hraniciami stolice čisto slovenským, kážu a zbroja celé križácke ťaženia proti Slovákom, tichému to národu, keď proti katolíckemu gymnásiumu najviac akatolíci a idioti búria, teda kľúč ku vysvetleniu tohoto brutál-

neho absurduma je len tá rozšírená mienka, že patriotismus pozostáva v nesmiernej opposícii proti vládnym (landesfürstlich) intenciam a nariadeniam. V takýchto pomeroch pravda Slováci, dľa slov monarcha »vo všetkých ťažkých okolnosťach verný a loyálny národ«, musia zdať sa ako malomocenstvom porazení. Tu natíska sa otázka, prečo v meste sídliaci, vládou vymenovaní a širokými plnomocenstvami vystrojení úradníci ani prstom nepohnú proti týmto mesto poburujúcim nešplechám, vzdor tomu, že tunajší miestny kommandant, major Rudolf Jakobs, [1]) energicky o tom písal

[1]) Ku charakteristike tohoto priateľa Moysesovho a čestného, nestranného muža, viac ráz spomínaného, nech slúžia niektoré miesta jeho listu, písaného z Dolného Kubína dňa 28. marca 1864 na direktora baňsko-bystrického gymnásiuma, Martina Čulena. Jakobs bavil sa vtedy v Kubíne ako kommandant oddielu, vyslaného pozorovať haličsko-uhorskú hranicu, lebo medzi maďarskou a poľskou stranou akcie zbadali solidárnosť. »Mein herzliebster, theuerster Freund!« (môj srdečný, drahý priateľ) oslovuje tento čestný Nemec čestného Slováka, a vyhovára sa, že tak bez titulu píše; »no myslím, že svobodná, neumelkovaná reč srdca je najpochopiteľnejšia. Vy dobre viete, že okrem mojej služby usilujem sa dľa mojich slabých síl brániť prenasledovaných Slovákov proti maďarským potlačiteľom, prenasledovateľom a mučiteľom. Sám gróf Pongrácz mi sdelil, že som u maďarónskych autonomistov preto zle zapísaný. To je len dôkazom, že nie som pri nich, ale pri dobrých a loyálnych Slovákoch. Od toho ma nik neodvedie, trebárs oravská autonomná strana na čele s nešľachetnými šľachticami mňa veľmi svádzala s ňou držať. Chválili ma strašne a zvali do rodín ... Mne k vôli nadávali na Pongrácza a stoličných úradníkov. Chceli ma chytiť za slabú stránku. Sú to veľmi múdri páni, ale ja som tiež nie tak hlúpy. Odstúpenie Forgáča vyvolalo medzi »našimi« (unter den Naši, píše Jakobs) radosť. Hodža bol práve v Kubíne a Pongrácz sa s ním spriatelil! Pongrácz gratuloval »našim« k novému dvornému kancellárovi, ktorý má byť priateľom Slovákov. Ja myslím, že slovenská vec poškodila Forgáčovi. Možno, i moja zpráva trochu pomohla: odpis jej poslal som biskupovi Moysesovi. Vašu žalobu na stoličného tyranna čítal som s rozhorčenosťou, no aj H. (Havasovi) udeRí hodina. Pongrácz bežal hneď po páde Forgáča do Turčianskeho Sv. Martina k Dessewffymu, ale ten bol už vo Viedni, zdrapiť niečo. Gratulujem, že ste sa sprostili Hódolyho ... Keď pôjdete do Seliec, pozdravte nášho statného, vysokocteného Plošica. Je už rok, 2. júla, čo sme u neho prežili nezapomenuteľný deň (patriaci do historie Slovenska). Tu je strašné počasie! A tá massa Židov tej najhoršej kategorie, ktorí celý kraj okkupujú a vyciciavajú. Jestli Slováci ne-

stoličnej vrchnosti. Vidno, tu treba nielen dobrá vôľa vlády a jej úradov, ale i súce orgány štátnej moci, menovite statoční predstavení municípií. I z druhých stolíc mohol bych slúžiť podobnými dátami. Odpomoc je možná len tak, keď krajinská vláda v smysle úmyslov Jeho veličenstva oprávneným nárokom každej národnosti dopomôže k platnosti. Prosí teda biskup námestníka, aby dal previesť už vydané veľmi cieľu zodpovedajúce nariadenia vzhľadom na katolícke gymnásium a postaral sa, *aby už raz daná bola vládna koncessia Matici Slovenskej*.

To je krásny list Moysesov, svedčiaci o jeho otcovskej starostlivosti v tak rozmanitých otázkach, týkajúcich sa slovenského ľudu! On má srdce pre oravských a peštianskych Slovákov evanjelického vyznania, pre svojich kňazov a diecesánov, pre mládež, pre zavedené meštianstvo, pre nádejný vedecko-kultúrny ústav, pre ľud slovenský, bývajúci i za hraniciami jeho diecesi a stolice. Krásna

postarajú sa ľud osvietiť, pri dobrom rozume podržať, teda musí stať sa obeťou dvoch nepriateľov, Židov a zemanov; tí poslední i tak už všetko prešachrovali Židom . . . Ale beda, tu ešte i kňazi sú maďaróni, a pritom nízko smýšľajúci a nevzdelaní. Tu treba iných, vzdelaných, čestných ľudí slovenských! *K tomu treba pevná vôľa a vytrvanlivosť. Vy by ste boli muž k tomu, ale škoda, že väčšina i dobrých Slovákov je lenivá a nemá energie premôcť cele normálne ťažkosti s mužnou samodôverou. Moc sa hovorí, málo robí a mysli sa, že vec spraví sa resonovaním.* Je to pohodlné, ale tým sa iba škodí veci pokroku, za ktorú treba rozhodne a vážne pracovať. Ja síce nemám práva miešať sa do slovenskej veci, ale poneváč som jeden z najlepších, najsúcitnejších a najúprimnejších priateľov Slovákov, teda by som *želal Slovákom mužov, majúcich smelosť i dar vynútiť i u vrahov uznanie a rešpekt pred krásnym slovenským národom!* Treba vyvinúť intelligentnosť, energiu, obetivosť v celom národe, potom všetko dobre pôjde; ale keď i tí lepší sa zanedbávajú, teda lepšie časy k Slovákom veľmi pomaly budú sa blížiť! Poneváč sú zemani nepriatelia Slovákov, teda vývin slovenskej národnosti je hlavne v rukách kňazov; keď ti budú znať úlohu, pôjde to i bez aristokracie . . .« List sa končí: »Pozdravenie na Bartoňa a Gotčára, a »Našich« bozkávam! Ale najvrelšie bozkávam Vás, svojho srdečného, nezapomenuteľného priateľa.« Myslím, tento list, len neúplne podaný, musí u každého čestného človeka vynútiť úctu pred mužom, cudzím národnosťou, ale tak spravedlivým a umným.

duša, srdečná dobrota pojí sa s energiou a smelosťou zlo pomenovať pravým menom bez ostýchania. Celý muž a celý kresťan a ideálne dokonalý, veľký syn svojho národa!

Moyses pripomenul, že ani v druhých stoliciach to nevyzerá blažene pod terajšou vládou a námestníctvom grófa Pálffyho. A veru mal pravdu, všade tiskala sa zo zeme mrcha zelina maďarónska, ktorá dnes už zahlušuje po celej krajine česť a poriadnosť. V Orave slabý, rýchlym životom vycivený a zadlžený stoličný prednosta gróf Franc Pongrácz, najprv dosť spravedlivý proti Slovákom, okrúžený tuhými maďarónmi, počal ustupovať autonomistom, menovite dedičnému nadžupanovi Zmeškalovi, ktorého syn Zoltán verejne agitoval proti Slovákom. Katolícke duchovenstvo Oravy, vyšlé z pomaďarčeného seminára a zpod správy spišského biskupa Ladislava Zábojského, národne chladného, bolo z veľkej väčšiny protinárodné. Slovenských ľudí, čo boli v úrade, počali prenasledovať, tak medziiným znamenitého nadslúžneho v Trstenej, Vilčka...

V Turci panoval gróf Dessewffy, veľmi klátivo a v celku nepriaznive Slovákom. Väčšina úradov bola v rukách protivníkov už od počiatku. V hornom okrese bašoval Velič. Statočných rychtárov shadzoval (Mošovce) a kreatúry vymenúval. Pavel Mudroň a Ambro Pivko, advokáti, zažalovali Veliča u kráľ. uh. dvornej kancellárie a žiadali vyšetrovanie — a nebolo z toho nič, ešte ich pokutovali na 270 zl. Dessewffy nanútil 17 obciam naničhodný maďarský miestny lexikon, v ktorom stálo, že celý Turec je maďarský až na obec Ratkovo. Martin nechcel knihu prijať a zaplatiť. Dessewffy dal obci predať obecného býka na licitácii. V Hornom Jasene dal predať rychtárovi kravu z tej samej príčiny. V Liptove bolo to samé. Tam vyznamenával sa v prenasledovaní Slovákov slúžny Tholdt a temer všetci stoliční úradníci. Hlavné prenasledovanie bolo namerené proti Hodžovi, Hudcovi a samostatnejším mešťanom, tak na pr. proti debnárovi Petrovi Bazelovi. Našich všade odstrkovali a nekonečne dráždili. Toľko ku charakteristike stolíc, ne-

ďalekých Zvolenu a Baňskej Bystrici. Na celom Slovensku po krátkej zore počalo mrkať ako v arktických krajoch. No do tohoto mrkania vpadol jeden jasný lúč: Matica Slovenská.

V.

Málo myslel a zkúsil v živote, kto jednu a tú samú, trebárs nielen podobnú, ale cele kongruentnú vec poníma jednako, jednako cení, posudzuje, a jedným ríťom meria v dvoch rozličných okolnostiach. Priamolinajné, porovnávajúce, a teda nespravedlivé, alebo zrovna neprajné posudzovanie veľmi často počúvajú potlačené národy od iných, voľnejších, šťastnejších, trebárs by boly s nimi spojené svätkom krve, svätkom to najužším, najtrvanlivejším, keď príde na konečné lámanie chleba. V mojom dome môže byť veľmi cennou vecou niečo, čo je v druhom cele zbytočné, alebo málo cenné.

Slovenská Matica bola jednoduchým literárno-vzdelavateľným spolkom, nie prvým ani toho mena, ani tých cieľov. Takých spolkov je mnoho, veľmi mnoho, ale predsa ona stojí cele osobitne, a môžme smelo povedať, že samorostle a originálne. Keď u druhých národov literárno-vzdelavateľný, možno o mnoho lepšie zariadený, bohatšie obdarený, pilnejšie a vedeckejšie vedený spolok je iba potrebným, ale nie nevyhnutným žľabom národno-kultúrnej práce, naša Matica bola slovenskému národu omnoho viac, bola mu takmer všetko, na čom mohol zavesiť sa národný cit, národné povedomie, národná hrdosť a nádej; bola výrazom a viditeľným symbolom slovenskej národnosti, teda symbolom celého duchovného života slovenského národa... Áno, uznávam to smelo, to bola Matica; uznávam, že bola viac, než hovorí prvý paragraf stanov, nebárs precísne osnovaný, bola viac len preto, že Slováci nemali ani historickej rozpomienky, ani jediného spoločného orgánu politického alebo národne-spoločenského, nemali nič jednotného, všetkých dohromady slučujúceho, než cez tmu nepove-

domia šťastne zachránené meno Slovák, slovenčina, slovenská reč, slovenskosť. I to je pravým zázrakom!

Hlúposť je, že by boli Maticu zrušili pre *politické*, so stanovami nesúhlasiace diela. Veľmi dobre vedeli v Pešti, že Slovenská Matica a jej úradníci absolútne *nepoliticky žili a robili*. Veď dobre vieme, že o každom ich kroku mali v Pešti lepšiu známosť, než sám výbor, zriedka zasedajúci, a že veľmi hlboko boli presvedčení, že o politisovaní, vytvorenom 2. § matičných stanov, ani reči byť nemôže. Zrušili Maticu preto, že *chcú zrušiť slovenský národ*, a menovite znemožniť, alebo aspoň obťažiť utvorenie niečoho, čo by mohlo byť spoločné pre celý národ... Verím, že proti jedenástim Maticiam (nota bene, píšucim v jedenástich dialektoch) nemala by nič štátna raisona maďarského štátu. Konečne, predpokladám pri tom umných maďarských štátnikov a nie obmedzených stoličných loco-tyránkov.

Národno-politická akcia od 6. a 7. júna 1861, akokoľvek silná tým, že konštatovala faktum existencie slovenského národa, nemala želaného skorého realisovania; no ona bola plodnou v národno-kultúrnom ohľade, keď z nej vyšla praktická, všenárodná, trebárs len výlučne kultúrno-vzdelanostná inštitúcia. Radosť nad týmto šťastne dosiahnutým pobočným cieľom poukazuje na skromnosť, ktorú sotva možno odobriť z čisto politického stanoviska. Slováci svojou skromnosťou posmelili vrahov v dravých chúťkach. Kto málo má a málo chce, i to málo bude mu odňaté, dľa Písma.

Možno, že práve v predošlej hlave opísané smutné úkazy zmáhajúceho sa maďarónstva a to, že ony podporované boly i takými mociami, ktoré maly zastávať utlačené národy, zväčšily radosť v tak veľkej miere.

A radosť bola naozaj veliká, pre priamolinajných, čo aj dobroprajných posudzovateľov temer nepochopiteľná.

Dňa 21. augusta roku 1862 datované je najvyššie rozhodnutie, že stanovy Matice Slovenskej sa potvrdzujú, námestná rada doniesla výnos 9. oktobra, a budínsky mestský magistrát doručil ho Jánovi Franciscimu, ako

predsedovi výboru, dňa 23. oktobra, ktorý uverejnil radostnú zvesť v »Pešťbudínskych Vedomosťach«, ním redigovaných, v utorok dňa 28. oktobra v čísle 86. II. ročníku. Ako vidno, cesta s výšin trónu až po budínsky magistrát bola hodne dlhá, trvala ona celých 63 dní (cesta okolo sveta), v čase, keď už ľudia vozili sa po železniciach a shovárali sa po telegrafe. No ani naši neprenáhlili sa: úradné *Ohlásenie Slovenskej Matice*, podpísané Jánom Franciscim, Jánom Gotčárom, Viliamom Pauliny-Tóthom a Jánom Palárikom dňa 4. novembra, uzrelo svetlo sveta dňa 7. novembra 1862. Traja Jánovia boli pri tom, čo o slovenskosti svedčí.

»Ohlásenie« je vzletné. »Pod bremenom osudného tisícročia, v ktorom národ slovenský po páde Veľkej Moravy vinou — ako nejaká kliatba — v plemeni našom zúriacich nesvárov sial a nežal, mozolil a predsa chudobnel, bohatieril a neoslávil sa, mudroval a zmudrieť predsa nemohol — pod bremenom tohoto tisícročia národ náš slovenský utratil svoje národné povedomie a s ním vytuchol i jeho život národní... Národu, ktorý pred tisícročím, prijatím a rozšírením kresťanstva, zvestoval slavianskemu plemenu večné spasenie, a v lone ktorého zaviazala sa, podstatne prostriedkom jeho jazyka, slovesnosť slavianska, tomuže národu bolo zase po tisícročí súdené, aby kroz svojich národních blahozvestov a vedomcov zvestoval slovanskému plemenu spasenie časné, spasenie národné.«

Keď aj uznáme, že z radostnej ináč príležitosti utvorenia a potvrdenia literárno-vzdelavateľného spolku, čoby ako sľubného, tón »Ohlásenia« je o jednu oktávu privysoký, a možno i nebárs politický, žiaden čestný a umný človek nemôže mu upreť historicko-kultúrnu pravdu. Slováci pred tisíc rokmi, pokresťanení Cyrillom a Methodom, i v nové časy dali mužov prvej veľkosti Slavianstvu a ľudstvu. A tak nebolo neskromne, vznik prvého kultúrneho, čisto slovenského telesa priviesť do spojenia s krásnou rozpomienkou...

Uznávam i to, že stanovy literárno-vzdelavateľného spolku, v mnohom neurčité a nejasne široké, nadto nado-

všetko ešte obstrihané, a ako vyslovuje sa sama zpráva dočasného výboru, kráľ. uhorskou dvornou kancelláriou tak okyptené, že »spolok Matice Slovenskej teraz vyzerá tak, ako driek tela bez rúk a nôh«, predčasné bolo pomenovať »zlatou bullou«, »priepustným listom«, snímajúcim s nás bremeno a väzby nevole, a dávajúcim nám prvý pôžitok svobody.« Pôžitok svobody nemohol byť tak sladký nielen tým, čo uhorská kancellária z pôvodných stanov odňala, ale ani tým, čo k nim pridala, a menovite paragrafom, slušnosť k čestnému národu urážajúcim, paragrafom čisto policajným, dľa ktorého pri valných shromaždeniach spolku čisto kultúrneho nutná je figúra zemepanského komissára. Žiadna akademia nenie k tomu nútená, ani len v Číne...

Slovenská Matica, dľa stanov »jednota milovníkov národa a života slovenského«, mala cieľ v členoch slovenského národa mravnú i umnú vzdelanosť budiť, rozširovať a utvrdzovať: vydávaním a rozširovaním slovenských kníh a umeleckých výtvorov, rozjímaním o literatúre, umení a vede, založením literárnych, umeleckých, vedeckých, prírodozpytných a starožitníckych sbierok a podporovaním národných vedomcov a umelcov.

Ústroj Matice bol komplikovaný a široký. Pre nás bol to šat priširoký, bolo treba doňho ešte len vrásť. Tak dobré matičky šijú šaty pre rýchlo rastúce deti. Zámysel Matice bol veľkolepý, a to, čo chybelo, bolo by sa časom nahradilo opravou stanov a skoncentrovaním síl, trochu na široko rozmetaných.

Dojem potvrdenia stanov Matice bol veľký... Na Slovensku zrazu zakypelo to ako v kotle. Nezdary a biedy, ktoré len nedávno ľudí trápily, razom boly zabudnuté. Účasť na Matici bola naozaj krásna. Prvý soznam členov a príspevkov na Maticu uverejnený bol dňa 11. oktobra 1862 v 90. čísle »Pešťbudínskych Vedomostí«, a na počiatku augusta roku 1863, teda za deväť mesiacov, boli už 984 riadni členovia s podpísaným i složeným kapitálom 94.251 zl. 95 kr.; do toho nie je vpočítaný kapitál hodnoty museálnych darov, ani do 4000 osôb, ktoré sa k Matici menšími-väčšími príspev-

kami prihlásily. Výsledok vyzvania bol teda uspokojujúci. Čo týka sa členov Matice, padá veľmi na váhu, že možno povedať: sám národ zúčastnil sa... Tí, čo u nás na Slovensku majú latifundie, čo majú kurie a najlepšie zeme, nedali na Maticu ani groša a dokázali ostré pozorovanie Jakobsa, že patria k nepriateľom národa slovenského. Zemani, čo pod lipami martinskými dušili sa byť Slovákmi, spomínali: »môj slovenský národ«, vystali celkom. Nesúčastnili sa ani tí, čo majú najviac peňazí, Židia, žijúci a tyjúci z mozoľov ľudu! V celom kapitále matičnom niet ani jednoho židovského krajciara. Peniaze poskladala soľ zeme a jej čestní synovia.

Za členov Matice vstúpilo behom desať mesiacov 24 obcí mestských a dedinských, 4 cirkve, 12 škôl, 9 knižníc, 21 ciech. Duchovenstvo bolo zastúpené 304 osobami, medzi nimi dvaja biskupi, jeden superintendent a jedenásť kanonikov; učiteľstvo bolo zastúpené 120., úradníctvo 98., priemysel 557. osobami; ostatok ide na roľníctvo. Povážte, že to národ utlačený, oberaný všetkými školami o národnosť! Značnú časť výsledku treba pripísať »Pešťbudínskym Vedomostiam« a ich redaktorovi Jánovi Franciscimu.

Vôbec rok 1862 bol dosť šťastný pre slovenskú vec, ktorá už-už bola v dešperátnom stave. Okrem povolenia Slovenskej Matice ešte jedno ovocie priniesla Moysesova krásne prevedená viedeňská cesta a audiencia od 12. decembra 1861.

Zo žalôb Moysesových vieme, že baňsko-bystrické gymnásium nachádzalo sa v r. 1861—1862 v zlej koži. Jedna štvrtina učiteľského sboru boli ľudia bez prípravy a povolania. Professor historie pýtal sa žiakov doslovne: »Welches ist der Ursach von des jetziges Krieges?« No už 24. oktobra 1862 počaly sa blahé premeny. Z vlaňajších maďarónskych kulturträgerov zostal iba jeden. Prišli noví ľudia, pripravení a čestní: Jozef Loos a Emil Černý. Chybel ešte len poriadny direktor, aby bolo odpomoženo aspoň čiastočne žalobám, Moysesom vysloveným pred grófom Pálffym. No, tu hrozby! Že keď prídu ľudia à la Loos a Černý, všetko žiactvo odíde na

školy patriotickejšie... No, stalo sa naopak, na nový rok školský prišlo toľko žiakov, ako nikdy predtým, tak že veľká nová budova nestačila a boly obavy, že na rok už vôbec nestačí. Konečne prišiel i hlavný trumf: dňa 15. novembra ráno o 10. hodine vtiahol Martin Čulen do Baňskej Bystrice, kňaz arcibiskupstva ostrihomského, konsistoriálny radca biskupstva satmárskeho... Vtiahol do mesta, v ktorom bol pred šiestimi rokami professorom, ako direktor katolíckeho gymnásiuma! Pravda, iba vplyvom Moysesovým, ktorý píše o tom Kozáčkovi: »Čulen je na svojom mieste. *Ale ma to stálo veľkých námah, prímluv a písačky, a i vojenskú lesť som musel použiť, aby som ho ta dopratal, lebo na smerodajnom mieste boli veľmi proti nemu, pravda, nespravedlive.*"

Čulen zaujal miesto svoje energicky. Shromaždil stante pede professorov i žiakov do auly a držal im klassicky priamu reč — po slovensky. Mládež bola elektrisovaná, ešte v ten večer improvisovala fakľový pochod a serenádu s muzikou a pozdvihla celé mesto na nohy. Dolná ulica bola plná národom. Ján Cebecauer, žiak VII. triedy, držal mu pri fakliach blýskavú reč, plnú oddanosti a lásky. Čulen odpovedal svojím úsečným spôsobom... mládež i obecenstvo zavolalo na slávu novému direktorovi, ktorý potom s priateľmi strávil utešený večer v novom svojom byte.

To bol úspech nemalý! Professori ihneď chytili sa do literárnej práce: sostaviť slovenské učebníky. Čulen hotovil prírodopis a matematiku, Anton Cebecauer náboženský učebník, Emil Černý slovenskú mluvnicu a skladbu, Karol Černý latinskú chrestomatiu, Floro Červen a Jozef Loos grécku mluvnicu a skladbu, Fraňo Mráz latinskú mluvnicu a skladbu, Štepán zemepis, každý vo svojom obore a všetci dohromady I. a II. čítanku. »Slovenská Matica a slovenské vyššie gymnásium nie sú už fantomy,« tešia sa »Pešťbudínske Vedomosti«, »ale makavé dôkazy toho, že národu, ktorý zná dokázať silu a schopnosť k životu, i kráľ dopraje života a vezme ho pod ochranu zákonitosti.« Dvanásty december 1862,

výročitý deň audiencie, svitnul slávnou zorou nad Slovenskom. Moyses stal sa uholným kameňom nádejnej novej budovy. Baňská Bystrica premenila sa, terror ustúpil všeobecnej radosti a slovenské povedomie šírilo sa každým dňom. Z každej uličky vykukávali pred terrorom zalezení naši slovenskí patrioti. Slovenčina stala sa módou, a ukázalo sa, že ona jestvovala i pod terrorom, ale bola iba zatlačená. Dievčence nosily slovenské trikolóry, všade bolo počuť slovenský spev.

A zase počaly sa sypať Moysesovi adressy a prípisy so všetkých strán. Bolo ich na stá so všetkých kútov Slovenska. Už i zatemnelé väčšie mestá, ako Skalica, Žilina, Brezno, Prievidza, otváraly oči! Ešte i Spiš pohýbal sa.

Moyses bol politik znamenitý. Pocítil van času a preložil biskupské sídlo na čas zo Svätého Kríža do Baňskej Bystrice. Dňa 16. decembra 1862 vtiahol do ohromnej, ale osirelej residencie biskupskej v Lazovnej ulici. Okolo 3. hodiny popoludní vtiahol do mesta. Bolo to triumfálne vtiahnutie, akého Baňská Bystrica ešte nevidela! Mažiare hrmely, zvony zunely, národ vlnil sa uliciami. Mestská vrchnosť, pod vedením mešťanostu Szigethyho, sbor professorov, kapitula, seminár, a konečne i kráľ. komissár Havas vítal ho slávnostne. Večer gymnasiálna mládež urobila fakládu! Hudba hrala pred residenciou, potom spev, reč, na ktorú biskup odpovedal otvoreným oblokom. Prišla i Slovenská Ľupča s fakľami. »Sláva Moysesovi!« bolo heslom celého mesta.

Moyses v reči k mládeži povedal medziiným: »Ja vynasnažil som sa, aby Baňskej Bystrici dostalo sa gymnásiuma, a keď ono klesnúť malo, pozdvihol som ho z prachu, a keď sa nie cieľu primerané vyučovanie zaviedlo, zastúpil a zaujal som sa u vrchností krajinských, ako i u samého kráľa a panovníka, aby vyučovanie stalo sa cieľu primeraným. Teraz len od vás závisí, ako použijete prostriedkov, nám poskytnutých.«

Pri vítaní tomto úradne zastúpené boly: Radvaň, Ľupča, Šalková, Selce, Špania Dolina, Ulmanka, Jakub, Kostiviarska, Badín, Garamsek. Odpoveď biskupova na

vyslanstvo selčianske, vedené notárom J. Bruknerom, bola už cele rozhodne národná.

Na druhý deň prichádzaly pozdravujúce deputácie, medzi nimi národná, 34-členová, ktorá ho vítala ako *prvého vodcu celého slovenského národa.* Národná strana vo Zvolene naozaj po tieto dva dni, 15. a 16. decembra, ukázala silu svoju. Intriga zaliezla do kútov. Hádam nikdy tak dobre nestála slovenská vec — len že to všetko bol iba geniálno osnovaný počiatok. Generál zvíťazil na celej čiare, bolo treba iba dobrého vojska. Ale i vojsko bolo dobré, bolo treba dobrých podveliteľov. Našlo sa ich dosť . No nebolo vytrvalosti, mužného sebavedomia a náležitej obetivosti.

Rok sa končil, a národný orgán veselo obzrel sa nazad vo svojom sylvestrovom čísle: »Radostný a pamätný je rok 1862 pre národ slovenský preto, že dokázal silu, ktorej uznanie nebolo možné odopreť. Mnoho ráz počuli sme, že človek len toľko platí, koľko vládze, a tak je i s národom, a teraz presvedčili sme sa, že národ, keď vládze, i platnosti dochádza.«

Národ vstupoval do cyrillo-methodejského roku 1863. Rok mal byť venovaný tisícročnej pamäti blahoslaveného príchodu solunských bratov k národu nášmu. Zaznamenaný je sriadením Matice Slovenskej a niektorými cirkevno-národnými prejavami. Ale národ náš v tomto roku nedobre musel vzývať svojich svätých záštitníkov! Ešte Hospodin neuznal za dobré trvale shliadnuť na slovenský národ a dopriať mu svobody, ktorá zdala sa tak blízkou. Nerýchle zrejú národy, svobodu musia si náležite zaslúžiť. Moyses bol fenomenálnym zjavom, ale nenašiel ešte pôdu dosť pripravenú. Krstiteľ prišiel, ale národ ešte bál sa vody očisťujúcej...

Moyses vynaložil celú svoju arcipastiersku starosť, aby slávnosť tisícročnej pamiatky pokresťanenia slovenského národa bola dôstojne zasvätená. Ako vždy, i toto krásne dielo nebral polovičato, ale s toho najvyššieho stanoviska. On mal veľkolepý úmysel znovu vzkriesiť význam svätých bratov osvetiteľov, a tak osvietiť ideu národnú s náboženskou, chytiť národ za intímnu stránku

jeho duchovného života. Jestli čo, cyrillo-methodejské plány jeho poukazujú na vysoký vzlet jeho ducha, na ďalekosiahle, pravdivé a posvätné úmysly. On chcel, aby tento jubilárny rok svätený bol jednomyseľne a jednočasne na celom Slovensku! Najdôležitejší moment, ktorý má celý národ skutkom upomenúť na jeho organickú jednotu a duchovnú jednoliatosť, a spolu pripomenúť mu, že nenie sám, ale má spoločný duchovný interess s millionami jednokrevných bratov. Veľká duša, veľká hlava, v ktorej mohla zarodiť sa taká myšlienka! Keby Moyses nič iného nebol urobil, ako priviedol národ na túto blahú myseľ, meno jeho zostalo by nesmrteľné nielen v slovenskom národe, ale i v celom Slavianstve.

Ako hlboko, s historickým citom, chápal cyrillomethodejskú slávnosť biskup náš, dokazuje to, že oči svoje obrátil na Nitru, nekdajšie sídlo Methodovo, ktoré je i dnes sídlom slovenského biskupstva. Následník Methodov v sídle nitrianskom bol biskup Roskoványi, muž učený, zahĺbený do svojich cirkevno-právnych štúdií, muž vznešený a tých najlepších vnuknutí, lenže priveľký kabinetník, ktorý málokedy pozrel zpoza svojho pisacieho stolíka. Na toho teda obrátil sa biskup Moyses, pripomenúc mu, že by nitrianskemu biskupovi najlepšie pristala iniciatíva v tomto bohumilom a pre veriacich tak dôležitom diele. Moyses rozložil učenému prelátovi, ak veľkého dosahu, trebárs čisto cirkevného, je osviežením pamiatky Cyrilla a Methoda. Nielen celá cirkev katolícka, nielen diecesáni slovenského jazyka majú živý záujem na tak veľkom diele, ktoré previedli blahovestovia, ale i samo uhorské kráľovstvo, založené svätým Štefanom na osnove christianisovania. Aby v tejto otázke bola shoda vo všetkých diecesach, radil Roskoványimu, aby obrátil sa na Jeho eminenciu arcibiskupa Scitovského do Ostrihomu... Možno, to bola chyba! Scitovský, rodom Slovák, rád žil vo vysokých svetských sférach a silno klonil sa k politike v smysle maďarskom. Na Roskoványiho otázku dal odpoveď, ktorej obsah neznám, no Moyses, referujúc o tom Kozáč-

kovi, vzdychol v liste svojom od 13. marca 1863: »Gott erbarme dich unser!« Môžme si teda predstaviť, aká to musela byť odpoveď arcibiskupa na biskupa Roskoványiho dotaz, keď náš veliký Moyses zalomil nad ňou rukami. No list Moysesov mal ten úspech, že biskup Augustín Roskoványi na pamiatku roku 1863 urobil diecesánsku základinu 40.000 zl. na meno Cyrilla a Methoda.

No ani to neodstrašilo Moysesa. On vyzval ešte i inýcb bratov svojich, medzi nimi i Ladislava Zábojského, spišského biskupa, ktorý i obežníkom nariadil cirkevné slávnosti od 5. až do 12. júla. V obežníku Zábojský vyzdvihuje zásluhy kňaza moravského Rastislava, ktorý povolal bratov Cyrilla a Methoda, zakladateľov kresťanstva vo Veľkej Morave.

Moyses dňa 14. februára rozposlal zo Svätého Kríža obežník na všetky fary a chrámy svojej diecese, v ňomž nakladá, aby vo všetkých chrámoch odbávaly sa slávnostné služby Božie dňa 14. a 15. marca na pamiatku blahovestov Cyrilla a Methoda. Dňa 15. marca prikazuje kázať vo všetkých chrámoch o živote a účinkovaní apoštolov slavianskych. Spievať sa má Ambrosiánske »Te Deum« a pod sv. omšou modliť sa modlitba k sv. Cyrillovi a Methodovi.

V Baňskej Bystrici svätila sa slávnosť v duchu a dľa intencií Moysesa. Omšu slúžil F. Berlica, kanonik, seminaristi spievali pod ňou *Gospodi pomiluj ny, Jezu Kriste pomiluj ny!* Po omši kázal Ján Skalečka, duchovník seminára. Po kázni sbor chovancov zaspieval slovenské trisagion. Maďarské časopisy vrhly sa na Moysesa, že vraj vymyslel nových svätých!

Pamätne zasvätená bola cyrillo-methodejská slávnosť v Selciach, neďaleko Baňskej Bystrice, kde bol farárom statný Julius Plošic. Táto slávnosť veľkolepou okázalosťou, massou národa a prítomnosťou biskupa Moysesa vychodí z rámu lokálnej cirkevnej udalosti, a má význam širši. Hľa, keď Nitra mlčí, utopená v svetáctve a zahmlená výparami z Párovicc, keď posvätné miesta, na ktorých zdržoval sa Method, mlčia v tupej nemote, dediny naše zahovorily. Konečne, duch nenie

priviazaný ku skale, trebárs oviatej poesiou stariny a rozpomienkou národnou.

Farár Julius Plošic dal vymaľovať obraz Cyrilla a Methoda, ktorým zasvätený je selčiansky chrám. Na 31. mája ustanovil Moyses slávnosť a Plošic pozval na posviacku obrazu biskupa a kresťanov celého okolia. Už 30. mája Selce naplnily sa pútnikami. Služby Božie počaly sa o piatej hodine ráno, processie striedaly sa jedna za druhou, vedené svojimi kňazmi; zbožné spevy nezamĺkaly popri rachote mažiarov a zvonení. Oproti Moysesovi sobral sa celý ľud až po obec Senicu. Biskup prichodil s veľkým sprievodom duchovných, kanonikov a kňazov... Boli i kňazia zo súsedných diecesí. Na hranici chotárnej vítal biskupa Samuel Bodorovský, vtedy hlavný slúžny baňsko-bystrický, v gále, so silným banderiumom koňmo. Menom duchovenstva vítal ho medzibrodský farár Michal Fodor. Biskup sišiel s voza a putoval pešo, sprevádzaný tisícami, k fare, kde ho vítala i hudba Piťova s »Kto za pravdu horí!« Po krátkom oddychu biskup šiel do kostola, pozdravený spevom »Ajhľa, kňaz veliký!« Biskup, v plnom ornáte, posvätil obraz dľa rituálu. Potom počala sa omša pred oltárom, jedinom na Slovensku zasvätenom sv. Cyrillovi a Methodovi. Krásny spev slovenský ozýval sa pod službou. Na graduale zavznelo »Gospodi pomiluj ny«. Poneváč v kostole ani dvadsiata časť prítomných miesta nemala, boly dve kázne u chrámu pod holým nebom. Jednu držal Štefan Závodník s improvisovanej, kvietim ozdobenej kancle, pred kancľou bol uvitý z jedliny stánok pre biskupa. Druhú na cintore povedal Jur Slotta. Oba kazatelia mali zástupy poslucháčov.

Po kázni išlo sa zase do chrámu k omši, pod ktorou spievali staroslovenský »Otčenáš, iže jesi na nebesiech«, pre ľud vytlačený, aby ho mohli všetci veriaci spievať.

Po omši biskup Moyses udelil veriacim plnomocné odpustky a všetkým ctiteľom sv. Cyrilla a Methoda arcipastierske požehnanie.

Hudba zaihrala, mažiare zadurkaly, keď biskup

vkročil do fary. Poneváč fara nemohla poskytnúť miesta toľkým hosťom, stoly boly pripravené vo farskej záhrade. Prostredný stôl, prikrytý pre biskupa, bol utešeno okrášlený kvietim. Veľký koláč, s nápisom »1000-ročný radostník cyrillo-methodejský«, ležal na stole. Slávnosť navštivila baňsko-bystrická garnisona, na čele s majorom Rudolfom Jakobsom. Toasty nechybely. Hodovanie trvalo viac hodín. Slávnosť robila na prítomných zvláštny dojem. Ako by už naozaj mala pretrhnúť sa a rozptýliť tma, ležiaca na národe našom. Taká vysoká, čistá, duše potriasajúca slávnosť, spojujúca nábožnosť s vrelým citom národným, sotva bola slávená od čias Methodových na vysokej Nitre... Ona bola možná jedine pod auspiciami biskupa Moysesa, tak živo upomínajúceho na prvých vierozvestov slovenských.

No Moyses sklonil sa i k peknoduchým zábavám necirkevným: dňa 2. júna 1863 poctil prítomnosťou svojou majáles gymnasiálnej mládeže v Tajove. Mládež biskupa na rukách niesla z koča na miesto zábavy. Dňa 5. júna 1863 zanechal Baňskú Bystricu, ktorú pohýbal do základu, obživil, oduševnil, a za krátkych šesť dní pobytu svojho vrátil sa dňa 5. júna do svojho tuskuluma v Svätom Kríži.

Moysesov príklad predsa neostal bez stopy i v druhých diecesach; spišská zasvätila všade. Z ostrihomskej išly nepočetné púte na Velehrad. Krásne slávnosti boly v Ústí, v Lipnici (Štefan Radlinský), v Zubrici, Pružinej a v ústrednom semināri peštianskom. Slová Moysesovho arcipastierskeho listu k svojmu duchovenstvu: »Napomínajte a učte ľud v kázňach« (dňa 14. a 15. marca), píše biskup, »aby ďakoval Bohu za dobrodenia, ktorých službou Cyrilla a Methoda dostalo sa celej cirkvi Kristovej, krajine uhorskej, *a konečne i celému národu slavianskemu*", maly veľký vplyv na katolícku literatúru toho času.

Dr. Andrejom Radlinským redigovaný časopis »Cyrill a Method« (ročník XIII. 1863) od prvého do posledného čísla naplnený je úvahami o apoštolských bratoch a referátmi o tisícročných slávnosťach na Slovensku, na

Morave, v Ríme, v Čechách, v Horvatsku a Slavonsku, v Gniezdne a Poznani, v Rusku pravoslávnom, v Sasku protestantskom, v Poľsku, pruskom Sliezsku, v Lužici. Tak hľa pohýbal veliký biskup umy slovenské v časoch vážnych a nebezpečných. Nemyslím, že by Moysesova akcia za ideu cyrillo-methodejskú na Slovensku vytratila sa pre všetky budúce časy. Devečka neumrela, ale spí. A keď zase národ pri dobrej príležitosti rozpomenie sa na svojich velikých dobrodincov a osvetiteľov, Moysesova krásna postava vynorí sa súčasne s nimi z polotmy národného pozabývania...

Medzitým sbieralo sa na Maticu. Okrem Petianovskej, vyše osemtisícovej základiny, darov Tomáša Červena, Kozáčka, Tvrdého a Čipkayovej tisícky, z väčších súmm, venovaných Matici, musím pripomenúť veľkodušný dar biskupa Jozefa Juraja Strossmayera, ktorý poslal 1000 zl. na Maticu s prípisom, ktorý človeku dušu rozohrieva. Na konci krásneho listu ľutuje: »da mi izcrpljeni i usahli izvori moji nedopuščaju blagodarnijim se ukazati prama bratji, koju toliko štujem i ljubim. Ako Bog da medjutim života i zdravlja, neče to biti posljedni dar, koga Matica Slovenska dobiva od svoga najiskrenijega privrženika a štovatelja.« List od 12. februára 1863.

Sbieranie na Maticu bola asi hlavná národná akcia dní od 23. oktobra 1862 až po 1. júl 1863, v ktorom dni dočasný výbor vydal slávnostné pozvanie k prvému valnému sriaďujúcemu shromaždeniu »Matice Slovenskej«. Pozvanie konštatuje, že na ohlásenie výboru od 4. novembra 1862 k nádejnému spolku prihlásilo sa toľko členov, složilo sa toľko peňazí, že možno už spolok v smysle potvrdených a vrchnostenskou závierkou opatrených stanov ustrojiť, oživotvoriť a účinkovanie jeho započať. Valné shromaždenie pozýva sa na 4. augusta 1863 do sídelného mesta »Slovenskej Matice«, Turčianskeho Sv. Martina.

Marné boly, sú a budú navždy hádky o tom, prečo Matica Slovenská a s ňou celé koncentrovanie slovenských síl a túžob uskromnilo sa nepatrným mestečkom, horami obkľúčeným, len úzkymi priesmykami svetu prí-

stupným. Po prvé, organický vzrast alebo čo len pohyb národa nejde za hotovými múrami, starými baštami, kráľovskými titulami a výsadami. U nás niektoré staré, historické, kráľovské svobodné mestá zakrnely v kocúrkovatosti, živoria, ba i hynú. Po druhé, všetky pokusy najsť väčšie už hotové centrum boly marné, ako to ukazuje už spomenutý brezniansky škandál. A Brezno nebolo národne zlé a neupovedomené mesto. A po tretie, za Martin bolo niečo, čo volá sa *genius loci*. Tento genius, ktorý nedá sa určiť ani hmatať, toto *imponderabile,* priviedlo bolo už raz do skromného Turca slovenský národ v jeho najlepších, duchovne najsvobodnejších a národne najzrelších synoch v dňoch júnových roku 1861. Či zásluhou, či bez nej, meno Martina dostalo milý zvuk v ušiach každého čestného Slováka, roznášalo sa po krajine i po Slavianstve a mesto to stalo sa vytúženým kúskom slovenského territoria, na ktorom Slovák, tam doma bitý, skrývajúci sa, mohol byť cele svojím, otvoreným, a vedel, že príde medzi svojich. Tu i myšlienka osnovania Matice dostala silný náraz.

A boly i príčiny cele reálne, pri ktorých netreba citovať geniusa miestnosti. Martin bol čisto národným mestom od starodávna; roku 1848 dal národu mnoho dobrovoľníkov i trpiteľov mučenníckych; a vo všetkých neskorších bojoch vydržal vždy do konca, a ani raz nepotkol sa v národnom ohľade. Ináč možno, ale v národnom nikdy! On mohol smelo nabídnuť Matici nielen ohnisko, ale i *ochranu.* Medzitým čo Brezno dalo sa ošudiť jedným Havasom, Baňská Bystrica opanovaná bola abderitskými patriciami, pod ktorých auspiciami dobrodincovi cirkve i mesta, Kuzmánymu, obloky vybíjala uličná háveď, Myjava, desaťtisícová obec, dala sa tyranisovať jednomu rychtárovi Valáškovi a neskôr i bláznivému notárovi Jankovičovi tak, že títo ľudia stali sa tam suverénami, absolutnými pánmi obecného i súkromného majetku, ba i životov; v Turci a Martine nebola možná žiadna agitácia proti veci slovenskej, a tým menej nejaký výsledok takej agitácie. Meštianstvo stálo pri svojich vodcoch, Mudroňovi, Kuzmánym, Jesenskom,

Pivkovi, Horvátovi atď. ako jeden muž, vidiek horný i dolný lnul k nim bezpodmienečne, massa turčianskeho ľudu, pomerne vzdelaná, v celku vedela, o čo ide, a nedala sa použiť ani úradným ani neúradným svodcom. Prízvukujem, že tu nielen sám neveľký Martin, ale celá stolica dávala na celom Slovensku najlepšie garancie, aby nádejný ústav národný mohol v tichosti a bezpečnosti vzniknúť a počať prácu.

To všetko dokázalo sa skvele pri prvom valnom shromaždení dňa 4. augusta 1863. Predihrou k nemu bolo prijatie biskupa Moysesa už na hranici tekovsko-turčianskej. Tam ho očakávaly vyslanstvá: zo stolice, duchovenstvo, a veľké množstvo národných intelligentov na čele sviatočne odenej massy. Menom svetských rečnil vítanku slúžny Toček, menom duchovenstva archidiakon Ján Ország. V Svätom Michale bol obed. Tam Jur Adamovič pozdravil biskupa vrelým toastom. Naladenie bolo tiché, slávnostné a citné, až ľudia slzili radosťou... A teraz ukázalo sa biskupovi divadlo, aké ešte dľa vlastného soznania nevidel, a nemyslel, že slovenský ľud vie takou vďakou odmeniť lásku, raz mu nepochybne preukázanú. Cesta od Sv. Michala až po samý Sv. Martin posiata bola národom sviatočne oblečeným, od rána čakajúcim videť prvého biskupa slovenského. Každé mestečko, každá dedina vyslala vyslanstvá a banderia. Po celej ceste slovenské bielo-modro-červené zástavy vialy, hudby znely a ozývalo sa neprestajné slávovolanie. Starí Turčania očiam neverili, že je toľko ľudu v Turci. Ale bol i celý na tejto ceste od mala do velika. Mošovce, práve pred niekoľkými dňami požiarom navštívené, vyznačily sa okrášlením mesta, slávobránou a krásnou rečou predstaveného. Dievčence sypaly kvety pod koč biskupov. Krásne vítala biskupa Karlová, Príbovce, Košťany... Nikdy cesta od Michala po Martin nevidela toľko slávnostne naladeného, jubilujúceho ľudu. Bol to sviatok pod holým nebom. K povozu biskupskému pripájaly sa na každých krížnych cestách vždy nové a nové vozy, mnohé prišly oproti, tak že už k Martinu tiahol dlhý rad

Na víťaznej bráne v slovenských barvách, bielo-modro-červenej, skvel sa významný nápis: *Štefanovi Moysesovi, biskupu, za jeho vernosť k pravde slovenského národa.* U brány vítal ho Karol Kuzmány. »Celé tisícročie hľadí teraz na vás,« povedal Kuzmány, »i na nás s výšin vrchov týchto, všetky doliny svätých Tatier až po sivý Dunaj hľadia na vás očiami tu prítomného, dospelého pokolenia, a z tváre týchto detí hľadí na vás i nás celá budúcnosť slovenského národa. Idete vykonať skutok, rozhraničný pre celú historiu tohoto národa, pomník minulosti, základ budúcnosti; dvojitú bránu, zátvornú pre krivdu minulých, otvornú pre slávu budúcich vekov!« Tento passus Kuzmányho reči bol verným výrazom naladenia, očakávania a viery Slovákov v tie časy. Nádeje zdaly sa byť oprávnené, veď i sám Strossmayer v pripomenutom už liste písal: »Nádeja je, že i Maďari skôr alebo pozdejšie uvidia, že v ich záujme leží, aby krásny národ slovenský bol i šťastný, čo dotedy byť nemôže, kým jemu jazyk a národnosť v každom ohľade zabezpečené nebudú.« (List J. J. Strossmayera. V Diakovom, 12. februára 1863.) Keď také jasné hlavy s veľkej výšky hľadiace tak dumaly — či haniť našich predákov za ich hymnické výlevy?

Sám vjazd do Martina bol skvelý, a čo chýbalo na luxuse a okázalosti, to nahradily citom sršiace tváre, oči slzami miloty a oduševnenia zalievané. Moyses sostúpil na fare a ihneď prijímal deputácie: dočasný výbor matičný plný pod vedením Jána Francisciho, stolicu Turčiansku (Nemess), úradníctvo, vojsko: Nitru viedol dr. Jozef Miloslav Hurban, Liptov Jurko Matúška, Gemer Štefan Marko Daxner, Zvolen Adam Kardoš, Prešporok J. Galbavý, Trenčín Štefan Závodník, Oravu Samuel Novák, Šariš podžupan Moravčík, Tekov Michal Chrástek atď., konečne sídlo Martin rychtár Koša.

Večer bolo osvetlenie mesta i kraja, lebo na výšinách, okružujúcich Turec, zajagaly sa ohne, navatrené vďačným ľudom, ktorý nemohol brať účasť pri poradách a slávnosťach, sosústrednených bezprostredne okolo osoby Moysesovej... Tisíce národa vlnilo sa uliciami, v hostin-

coch rozšumela sa zábava, vítali sa starí známi, nové známosti sa zakľučovaly, znely Piťove trávnice, oduševnelé toasty hovorily sa, spev zunel mestom... Sviatok lásky, sbratrenia, všenárodnej radosti. Srdce celého Slovenska bilo tu rýchlym tempom... A medzitým, ďaleko od hluku veselia, Moyses s prednými mužmi národa radil sa o dielach, ktoré majú byť zajtra, dňa 4. augusta, osnovou lepšej budúcnosti slovenského národa.

Priebeh prvého valného a sriaďujúceho shromaždenia je základne zvečnený tajomníkom Michalom Chrástkom, týmto znamenitým, ešte ďaleko neoceneným chronistom tohoto pohnutého času, v prvom ročníku »Letopisu«, I. číslo matičných spisov. Viedeň 1864. Tam je i opis služieb Božích v oboch chrámoch s textom kázní: Gočárovej a Brozikovej. Tam sú v krátkosti i reči a priebeh kandidácií. Shromaždenie odbývalo sa v drevenom pavillone, schválne postavenom na námestí pred katolíckym chrámom. Shromaždenie otvoril predseda dočasného výboru vzletnou rečou... Potom oznámil, že práve dostal po zvláštnom kurierovi prípis od námestníka grófa Morica Pálffyho, že Jeho veličenstvo rozhodnutím od 2. augusta Slovenskej Matici udeľuje ako dar tisíc zlatých. Dôkaz najvyššej priazne oduševnil ohromné shromaždenie... (Všetkých prítomných do 6000.) Na to oznámil predseda, že biskup Moyses k oddaným už 100 zlatým ako zakladateľ pripojuje ešte 2200 zlatých. Nasledovalo čítanie obšírnej zprávy, už pod predsedníctvom Moysesovým, potom voľba predsedu. Reč vyvoleného predsedu Moysesa podávame v úplnom znení. Je ona vzácnym dokumentom jeho velikého umu a predovšetkým velikého plamenného srdca. Tak ešte nehovoril k národu slovenskému žiaden z neho pošlý veľmož alebo prelát. Bol to hlas kriesiteľa s výšiny, posiaľ počuli sme len hlasy z nižín. On usiloval sa vyhnúť hodnosťam a vyznačeniam, a volá Boha za svedka, že zdráhal sa prijať i biskupskú hôl. *Ale kde je otázka o službe národu môjmu slovenskému a ochotnosti k službám týmto, ako i k obetám k rozkvetu národa nášho, jakživ som sa neodťahoval, ani sa nejdem, ani nechcem, ani ne-*

budem!... Nad blaho môjho národa nenie mi nič vznešenejšieho, tak i nad priazeň môjho národa nenie mi nič vyššieho, čo by to i hneď bola priazeň celého sveta." Slová tieto ostanú historickými, i keď súdeno bude národu slovenskému žiť v porobe národnej tak dlho, až denervujúci tlak šťastím omámenej maďarskej präpotencie vykynoží v ňom zárodok čestného žitia, pred čím nech ho chráni Boh náš trojjediný; historický v tom smysle, že predsa našiel sa duchovný poctivec, ktorý junáckym odhodlaním vydal mu svedectvo, platiace i tam, kde slová národa nebývajú povšimnuté.

Matica zorganisovala sa pod umným, niektoré vybočenia nežnou, ale silnou rukou do pravidelnej dráhy nazad uvádzajúcim kormidlovaním Moysesovým, ktorý tu dokázal pre Slovákov nové, drahocenné vlastnosti vodcovské.

Obdivujeme, bez všetkého, čo i najmenšieho oslabenia toho slova, úprimne, s hlbokým presvedčením, na česť mužského slova nášho obdivujeme Moysesovu diplomaciu v tomto rozbúrenom mori opravdového oduševnenia, v tejto záplave citu, radostí a skutočné pomery mohutnou vlnou prebíjajúcich svetlých nádejí... On bol i sám vrelý citom a neoblieval zápal studenou sprchou chladnokrevnej reflexie, ale vedel mohutný prúd vpraviť do pevne osnovaného koryta, keď počal pozvoľna schytať ľudí a ich mysle.

Moyses navrhol poslať vyslanstvo z lona už sriadeného spolku pred trón, ktoré by vyjavilo vďaku Jeho veličenstvu za povolenie Matice Slovenskej a za tisíczlatový dar.

Tu bolo shromaždenie prekvapené, keď dr. Hurban vstal a oslovil biskupa: *Vaša excellencia!* Prvý raz bol tak oslovený. Za pobytu jeho v Martine prišla zpráva o jeho vymenovaní kráľom za *skutočného tajného radcu.* Fascinujúcu reč svoju, akú na Slovensku sotva kto bol v stave povedať, zakončil Hurban návrhom, aby založenie Matice dialo sa na pamiatku cyrillo-methodejského krstu

a tisícročného pokresťanenia nášho národa. (»Čiňme všetko vo smysle ukrižovaného Pána Ježiša Krista.«)

Moysesova odveta na tento krásny návrh je dôkazom odôvodnenosti nášho, hore spomenutého obdivu. On radí držať sa stanov, ktoré zabraňujú týkať sa viery a pomerov cirkevných. *Nakoľko však sväti Cyrill a Method boli nielen prví vierozvestovia národa slovenského, lež spolu i tí, ktorí u nás základ položili slavianskemu písemníctvu,* z celého srdca súhlasí s návrhom dr. Hurbana. Tak teda Matica slovenská založená bola *„v tisícročnú pamäť pokresťanenia Slovákov a zavedenia písemnosti slavianskej."*

Valné shromaždenie Matice Slovenskej skončilo sa dôstojne a mohlo len obodriť i v politickom ohľade ľudí slovenských. Povolenie kráľa, v časoch, kde už tisly sa do popredia sily nám strašne neprajné, potom preukázanie milosti peňažným darom, a konečne, čo je hlavné, udelenie skutočného tajného radcovstva Moysesovi, boriacemu sa vo Zvolene za slovenskú vec otvorenosťou heroickou, Moysesovi, idúcemu triumfom do Turčianskeho Sv. Martina, rodiska »Memoranduma«, aby prevzal vedenie Matice Slovenskej, proti ktorej Acheronta hýbaly všetky politické mocnosti Uhorska, — to všetko boly také faktické, srozumiteľné znaky, že ich nebolo možné ináč vysvetľovať, ako že slovenská národná vec vyviňuje sa pravidelným, dosť rýchlym a všetko dobré sľubujúcim postupom.

Jestli len v duši Moysesovej nebola zlovestná predtucha, jestli ostrý um jeho hádam prv než umy iných, neprišiel na logické zakľúčenia, nebárs priaznivé svätej veci národa slovenského, jestli ostré, zkúsené oko jeho, ktoré videlo už toľko stúpajúcich a klesajúcich vĺn v pohybe národov, nespozorovalo temnú škvrnu na slovenskom nebi, pre nás tak jasnom a bezoblačnom, teda dni prvého valného shromaždenia Matice Slovenskej boly preňho kulminovaním jeho života, apogejou celého jeho harmonického bytu. O vnútornom šťastí človeka ťažko súdiť, no všetky zovňajšie príznaky nútia nás k takémuto súdu. Moyses bol v tomto čase ešte neprestarlý, šesť-

desiatšesť-ročný muž, svieži, zdravý až na to, že sa mu už pri písaní ruky triasly; zovňajškom krásny, s milým veľkým, jasným okom, imposantnou priamou postavou, veselej letory, prístupný životným radosťam. Povýšený bol medzi prvých hodnostárov krajiny i ríše, stál pod lúčom kráľovskej milosti. Zanechajúc lásku pobratimských Horvatov, vydobyl si trojnásobnú lásku svojich najbližších, lásku spojenú s oduševnenou oddanosťou a bezhraničnou úctou. V diecesi stala sa mu satisfakcia, že videl pokorených attentátorov na posvätnosť školy, ktorú z dobrej poloviny zachránil pred nábehom nepriateľov slovenského národa. Druhé veľké dielo jeho kultúrne bolo krásne osnované a stálo v mladej, v mnohosľubnej hotovosti. Meno jeho skvelo sa čisto, bezúhonne. V národe svojom stal sa spojivom všetkých snáh, smerov, rozdielov politických i vierovyznanských. Veľkňaz i slovenský veľmož. Delicium et dulce decus gentis slavonicae! Predmet lásky, úcty i zvučnej lýry slovenských básnikov, i tisícich čestne a úprimne myslených adries! Uznaný a slávený najlepšími, najčestnejšími, najzaslúženejšími synami slovenského národa vrátil sa z búrlivej, peknoduchej slávnosti do tichého Kríža, sprevádzaný modlitbami a žehnaním národa. A jestli najvyššie vyznamenanie, ktoré mu mohol dať obezdolený národ slovenský, vyvoliac si ho za predsedu svojho jediného inštitútu, s ktorým disponoval, bola vlastne len služba, ako sám vyslovil sa, nuž veď celý život jeho bol slúžením vyššiemu, nezemnému, ideálnemu.

Po štvrtom auguste znovu obnovil sa prítok adries Moysesovi. Už pohly sa i také mestá a obce, ktoré posiaľ mlčaly: Trnava s mnoho podpismi, medzi nimi nachádza sa veľký priateľ Slovákov tej doby dr. Alois Paikrt, vojenský lekár, teraz generálny štábny lekár, teda najvyšší stupeň vo vojensko-lekárskej hodnosti dosiahnuvší. Skalica rozbehla sa už po druhý raz. Pamätná je monstre-adressa z Turca; datovaná 20. augusta. Tam pod ňou najdete doslovne všetko, čo možno menovať Turcom, jadrom Turca. Nechybí ani jedna obec, nevynímajúc ani naše turčianske nemecké

kolonie: Glaserhaj, Ober-Stuben, Vrícko, Briesťa atď., ktoré sú tam podpísané (na čele rychtári a notári): *po nemecky*, cele správne, a tak ako si to najvýš spravedlivý Moyses želal. On šiel tak ďaleko, že zrušil v nemeckých farnosťach slovenské kázne, ktoré tam boly v úžitku, lebo naši handerbulci lepšie rozumeli slovenčinu než spisovnú nemčinu. Urobil to na základe zásady, každému svoje! Ste Nemci, tedy pestujte svoju nemčinu. Text adressy je silno politický, silno loyálny, vynášajúci hlbokú vďaku a oddanosť monarchovi. Tu Turec znova dokázal, že mu národná popredná missia, tu i tu zaznávaná a ohováraná, nepadla do lona z čistého augustového neba, ani že nebola zadovážená resonirovaním a planou kritikou, ale činnosťou a umným koncentrovaním máss pri dielach a prejavoch národných, hotovosťou slúžiť, obetovať a vystaviť sa v prvej línii! Bárs by v tomto ohľade bolo bývalo viac skutkovej revnivosti a žiarlivosti!

Na Moysesa po malom oddychu vo Svätom Kríži išla nová starosť: valným shromaždením uzavretá a na jeho plecia položená. Mal viesť matičnú deputáciu do Viedne. Už dňa 1. septembra dorazil ta, a počal pracovať všetkými silami, aby audiencia vypadla čím najvýhodnejšie pre slovenskú vec. Dvorné parkety sú síce veľmi klzké, ale k nim vedie cesta veľmi hrblovatá. Ľahko číta sa, audiencia bola, ale medzi tisícmi sotva jeden má pravý pochop o tom, ak prácna to vec, vo verejných záležitosťach, na ktoré upriamené sú oči celého sveta, a pri ktorých križujú sa záujmy a vplyvy tých najmocnejších, previesť zdarne takýto akt. Nejeden horlivý ináč muž hodil by na všetko rukou a išiel ku krbu svojmu.

Vo vyslanstve matičnom okrem Moysesa boli: Karol Kuzmány, superintendent a I. podpredseda Matice, Ján Francisci, kr. uhorský námestný radca, Ján Gotčár, opát a školský radca, Adam Kardoš, prísediaci stoličného súdu, dr. Michal Mudroň, advokát a Ján Čipkay, statkár. Títo prišli do Viedne 5. a 6. septembra.

Audienciu Jeho veličenstvo prijal 10. septembra o 10.

hodine, ako prvú po svojom návrate z Frankfurtu. Moyses v reči svojej poďakoval sa za potvrdenie spolku a tisíczlatový dar. Ale nebol by Moysesom, aby silno neprekročil obyčajnú šablonovitosť audienčnej retoriky. On valné shromaždenie Matice od 4. augusta priamodušne a hrdo pomenoval tak príkladným, bezúhonno slušným, obetivým a nadšeným, akých riedko bolo od časov jestvovania uhorského kráľovstva. Potom vyslovil nádej, že národ slovenský bude šťastne pokračovať vo svojom ďalšom bohumilom vývine v duchu cis. kráľ. diplomu od 20. oktobra 1860 a najvyššieho patentu od 26. februára 1861. Tým dal reči svojej tuho politickú barvu, a audienciu vysoko pozdvihol nad akt obyčajnej aulickej vernopoddanskej manifestácie. To bola reč nie dvoranína, ale obrancu a otca svojho národa pred monarchom.

Odpoveď Jeho veličenstva je známa, no podávam ju v celosti pre mladšie pokolenie, ktorému čo chvíľa neprístupné budú staršie vydania slovenské. Odpoveď znela:

»Teší ma, vás zase videť u mňa a prijať vďaku a oddanosť literárneho spolku »Slovenskej Matice«. Teší ma tým viac, že prvé shromaždenie odbývalo sa s tak príkladným poriadkom a opravdivým zápalom, ako aj všeobecným dosvedčením vernosti ku mne.

»Nádejem sa, že loyálny slovenský národ činným a horlivým dosvedčí sa pri ústavnom užšom pripojení môjho kráľovstva uhorského ku celistvej državе.

»Hotový budem vziať i napotom pod svoju ochranu verný slovenský národ. Ešte raz hovorím: tešilo ma. Povedzte to svojim rodákom.«

Vyslanstvo urobilo potom poklonu u grófa Forgácha, dvorného uhorského kancellára. Moyses rečnil po slovensky, lebo »i kolísky slávneho rodu Forgáchov stály v lone poctivého slovenského národa, i prach jeho predkov tam spočíva.« Takto Moysesom za Slováka passovaný milý gróf Forgách odpovedal v dosť hladkej slovenčine.

Dobrý výsledok tejto audiencie musel mať obodrujúci dojem na Slovákov, ačkoľvek už ukazovaly sa čudné

znaky v krajine samej. Výnimečný stav bol lebavý nad pomyslenie, Slovákom nepriateľská strana mala za sebou mocný agitačný prostriedok: autonomné práva, štátnu samostatnosť Uhorska, a spojila to nerozlučne s maďarisáciou a aristokratickými chúťkami celej solídnym režímom od hrnca odstavenej takzvanej »intelligencie«. Tak Slovákom prichodilo znášať odium všetkých absolutistických a výnimečných akcií viedeňskej vlády, bez faktického podporovania z Viedne, ako sme to videli pri patente evanjelickom. Ľudia, počúvajúci doslovne zákon, bez záštity vyhadzovaní boli vládou nezákonnou, neviditeľnou, ale majúcou moc ich zničiť. Že vraj to boly »Strömungy«, vyhovárali sa vo Viedni Moysesovi na vysokom mieste, »Strömungy«, proti ktorým vo Viedni nevedeli lieku. — Keď na pr. Myjavci boli sa žalovať u arcikňaza Rainera na neznesiteľnú tyranniu rychtára Valáška, postaveného a udržiavaného nitrianskou koteriou, Jeho cis. kráľ. výsosť pokrčil ramenami a riekol: »Wir haben auch hier unsere Valášeks«.

Veľmi pravdive líči štátoprávne a národno-politické pomery, v ktorých pohybovala sa politická i národná činnosť Moysesova, Štefan Marko Daxner v nevydanom ešte dokumente.

Nešťastie Slovákov, rozjíma tento tvrdý um, žiaľ, že v osudné okamihy oddialený od centra, že sme ako národ neprináležali do sféry záujmov a princípov rakúskej politiky. Pred rokom 1848 považovalo sa Rakúsko za štát nemecký — tedy boli sme v princípe materiálom germanisácie. V reichsráte r. 1860 podarilo sa grófovi Széchenyimu príjemnou urobiť tamhore doktrinu o »historickom práve«, o »historicko-politických individualitách«. Následok toho bol oktobrový diplom, t. j. oddanie legálnej moci v Uhorsku do rúk aristokracie maďarskej a maďarstvujúcej, ako repräsentantke historicko-politickej individuálnosti Uhorska, svolanie snemu a uvedenie diplomatičnosti reči maďarskej. Germanisácia oddala úlohu svoju maďarisácii. Schmerling pokúsil sa februárovou ústavou princíp jednoty ríše a s ním nemeckú hegemoniu postaviť nad historické právo Uhorska,

ale spojenou silou Slavianov, Maďarov a opposíciou frakcie veľko-nemeckej padol. S jeho pádom padla i februárová ústava a meravé historické právo *v smysle maďarskej aristokracie* zvíťazilo nad princípom jednoty ríše.

Následok tohoto víťazstva bol vyhlásenie integrity koruny uhorskej, povolanie Sedmohradska i Horvatska na snem peštiansky, uznanie formálnej zákonitosti zákonov z r. 1848 a výhľad na maďarské ministerstvo.

My Slováci, poneváč v Uhorsku len maďarský národ s maďarskou aristokraciou na čele tvoril historicko-politickú individualitu, *vrhnutí sme boli maďarstvu za korisť,* už i preto, aby nami zosilnené maďarstvo pomáhalo Nemcom nivočiť slavianske národy Rakúska. Tak Daxner.

Áno, tak to bolo v hlavnom: to druhé, čo zdalo sa priečiť tejto hroznej politike, ako na príklad platonické milovanie »loyálnych«, »verných« národov, povoľovanie nevinných literárnych spolkov s policajtom Nemessom za chrbtom, lámanie slovenčiny kancellárom Forgáchom, nič neujímalo pravde, že už oktobrovým diplomom boli sme hodení za korisť maďarismu. Dokázalo sa to neskôr.

No tým väčšia sláva, tým jasnejší venec lavrový, premiešaný tŕním, mužovi, ktorý v takýchto hrozných okolnosťach, jemu povedomých a jasných, neopustil za korisť hodených bratov svojich. Neopustil ani potom, keď už sklamanie bolo úplné a ležalo na bielom dni. Uhorsko dodnes nie je nič iné, než na princípe zkazeného, falošného aristokratismu vystavená drevená budova bez národov, teda bez organických členov, bez právnej kontinuity, ba i bez rodového aristokratismu — aristokracia bez aristokratov skutočných, namazaná na dlh vzatým firnajsom liberalismu. Ešte i maďarismus ako národnosť v naše dni ztratil barvu, keď ho pestuje dnes už dotieravo khagal a policia.

Druhé valné shromaždenie povolal Moyses ako predseda na 3. augusta 1864. Vítali ho v Turci ako prvý raz, a cesta bola zas triumfom, Martin vrel tak isto

hosťmi z celého Slovenska. Pisateľ týchto riadkov prvý a posledný raz videl Moysesa a počul jeho zvonivý hlas v stoličnej dvorane, ktorú administrátor stolice gróf E. Dessewfy pre valné shromaždenie prepustil.

Moyses odcestoval z Kríža už 1. augusta, sprevádzaný kanonikom a pokladníkom Matice Tomášom Červenom, Antonom Knoppom a Michalom Chrástkom. Už v Kremnici počala sa oslava milovaného biskupa. Tam bol vítaný opátom a farárom i správcom baní s baníkmi so zažatými kahanci. Streľbou ozývaly sa vrchy kremnické. Turec po druhý raz odel sa v sviatočné rúcho od Piargu po Martin. Na hranici rečnil slúžny Jur Toček a arcidekan Ján Országh. S dlhým radom vozov dorazil Moyses na obed do Štubnianskych Teplíc. Tam ho čakal už administrátor gróf Dessewffy. V Mošovciach, ktoré okrášlily sa ako nevesta, pozdravil ho náčelník banderia Čajka. V Príbovciach bolo banderium pod náčelníkom Dulom, i tam vyznačil sa krásny ľud dŕžavia. Sto panien v bielom kvetami obsypalo biskupa a zaspievaly mu kantátu. Slečna Riznerovská vítala ho krátkym prívetom. V Martine triumfálna brána... tisíce národa a plesanie. Rychtár Andrej Švehla držal slávnostnú reč. Menom výboru matičného Karol Kuzmány skončil dlhú reč svoju: »Pane, učiň mu dobre, lebo miluje národ náš a školu nám postavil!«

Shromaždenie, radostne otvorené a prítomnosťou Moysesovou ožiarené, starosťou policie dostalo malú, vtedy málo pozorovanú, ale pre nás už dnes vážnu treščinu. Vládny komissár Nemess totiž oznámil, že následkom vysokého nariadenia shromaždenie nesmie byť verejné, a jedine vykázaným členom Matice prístupné. To už znamenalo, že sa čosi neľúbi tam hore. No tu zase Moyses dokázal svoju mužnosť: on na to absolútne nereflektoval, a vec zostala tak, bez exekutívy. Ostatne do dvorany turčianskeho stoličného domu nezmestila sa ani tretina prítomných členov. Ale policaj-štát už oznámil svoju prítomnosť.

Všetko, čo dialo sa predtým a potom, všetky slávnosti a do sĺz pohýnajúce scény, všetok ruch opravdu

krásneho obecenstva (lebo do Martina prichodili ľudia dušou rozjarení, spití muštom až hyperidealistického nadšenia, starcovia Simeoni, chcejúci videť spasenie, mužovia, hotoví k obetam, mládež, zapálená krásnym ohňom naivného citu, bojovníci a strádalci zasotených kútov, kde nikto nevidel ich útrapy pre vec národnú, prichodili podýchať aspoň relatívnou svobodou pod krýdlami »povoleného« spolku), všetko to bolo zatienené otvárajúcou rečou Moysesa. Podávame ju nižej v úplnom znení, nakoľko odpis môže byť pomenovaný znením. I tak ona je najväčším retorickým zjavom na Slovensku, bohatom na výtečných rečníkov. Je presná, pravdivá, logická, prostá a previata svätosťou. Slovo za slovom padalo priamo do duše! Nemohol človek vážiť a umom rozberať tok myšlienok (i primladí sme boli k tomu), ale vibrovanie šľachetného citu rečníka prechádzalo do srdca poslucháča, a keď už biedny človek nevedel čo, teda slzy vyhrkly mu z očú, tak že nevidel hustú massu okolo seba, ani svit dňa z oblokov, len počul jemno-silný hlas tohoto velikého človeka, syna slovenskej matičky!! Z jasiel vychodí spása!

Nedivím sa, že po reči pozdvihlo sa shromaždenie ako jeden muž, až stemnela sála, a, ako píše zpravodaj: »slzami urosené shromaždenie« vybúšilo v hromové volanie na slávu, už pod rečou, ba už uprostred reči chceli ho pretrhnúť, aby vyronili city svoje... Nedivím sa zdržanlivému Kuzmánymu, ktorý si mnoho zakladal na svojom chladnom úsudku, že riekol: »toto je slávna, na Slovensku nikdy neslyšaná, *svätá reč,*" že Hodža, zachvátený Moysesom, nazval reč jeho *slovom žalmov a citov slovenských.* To všetko nie sú žiadne prepiatosti, to je tak, to je pravda i dnes, keď nieto príčiny oduševňovať sa, kde si arrogujeme dosť kritického rozumu, aby sme správne a reelne súdiť mohli.

Odhliadnuc od osoby, osobnej prelesti rečníka, krásoty citu, s ktorým bola reč povedaná, ona váži myšlienkami a pravdami, jasno a prosto povedanými. Človeka zmrazí slovo: *„Núdza úbohého národa je nevýslovná! Keby jeden celý národ, hrozným osudom, ne-*

mohol byť vzkriesený zo sna smrti duševnej, žiaducnejšie by bolo, aby všemohúci Boh národ náš z obličaja zeme vyhladil, než aby sme po tisícročnej duševnej porobe ešte i budúcne v podobnom otroctve sebe i človečenstvu na potupu živorili!" Starozákonná, prorocká prísnosť i veleba zuní zo slov týchto! Je to reč Mojžiša, pri pohľade na biedny, zaslepený národ, rozbíjajúceho v svätom hneve dosky zákonov!

To je to, za čo pracovať usilujeme sa, a preto sme slepí pre všetky poľahody a lehoty takzvaných občianskych, krajinských, historicko-politických svobôd a liberalismov! Preto sme chladní ku všetkým slávam a bleskom, i skutočným národo-hospodárskym pokrokom! Lebo ony smrt našu napomáhajú, ony chcú byť hodvabnou posteľou pre našu agoniu. To je to, čo každý cíti, i keď odpadne a stane sa účastníkom privilegií maďarismu a renegátstva. Jestli nikdy, v poslednej hodine musí mu prísť na vyhasínajúci um strašná myšlienka duševnej poroby millionov! Verne hovoril náš Mojžiš: radšej zhynúť, než dušu zatratiť!

Slávne skončilo sa i druhé valné shromaždenie. Pripomenúť treba, že pod auktoritou Moysesa, 18. punktom protokollu na návrh K. Kuzmányho uzákonil a upevnil sa terajší spisovný jazyk slovenský literárny pre všetky spisy matičné, dľa filologických zásad Hodžových a Hattalových. Týmto odrezalo sa raz navždy kolotanie v hlavných princípoch. Spisovná slovenčina prijatá bola všeobecne (i vládou, nakoľko vydáva niečo úradne po slovensky). Moyses tu nevdojak prichádza nám v postave sv. Cyrilla filosofa... aspoň pre náš malý slaviansky kmen.

Ešte v apríli 1864 (dňa 21.) stala sa vážna osobná premena tam hore: gróf Antal Forgách, vplyvom arcikniežaťa Rainera, poďakoval sa, a či lepšie, bol prepustený i s podkancellárom Károlyim, a na ich miesta vymenoval kráľ za uhorského kancellára grófa Hermana Zichyho a za druhého Štefana Priwitzera. Náš orgán premenu kvitoval s tichým uspokojením a nádychom jasnejšej nádeje. Keď už vymenovanie Jána Fran-

cisciho dňa 6. augusta 1863 za skutočného radcu kráľ. uhorskej námestnej rady práve v hluku matičných slávností, počas prvého sriaďujúceho shromaždenia, považovalo sa za »koncessiu, urobenú slovenskému národu«, premena od 21. apríla 1864 ešte viac utvrdila našich v dobrej nálade. »Jeden hlas panuje na Slovensku, a síce: bude lepšie,« písali 17. mája 1864. Z Pešti písali 24. mája: Málokto pozná nového kancellára, a predsa temer každý s nadobyčajnou dôverou očakáva od neho lepšiu budúcnosť. A »Sürgöny«, vládny časopis, písal 9. júna 1864: *„Idea, ktorá rovnoprávnosť národov vo vývine a užívaní reči vystavila za právnu zásadu, založená je na pravde. Zapieranie tejto zásady je tak veľký hriech (bün), ako násilenstvo svedomia, a ako toto, i tamto je obrazenie hodnosti ľudskej.“*

Zichy, na hostine u mešťanostu viedeňského Zelinku, predniesol toast, »že len v spojení Uhorska s Rakúskom vidí oboch blaho. Má nádeju, že zástupcovia Uhorska skoro sedeť budú v rajchsráte pri boku rakúskych vyslancov.« Ako vidno, toto súhlasilo so snahami vtedajších slovenských politikov, ako i so slovami Moysesovými pred kráľom od 10. sept. 1863, »o vnútornom a zovnútornom zosilnení celistvej državy«. Naši teda videli v Zichym muža pevných cieľov po trojročnom vrtkavom vladárení junkera grófa Forgácha. Utvrdení boli v nádejach vymenovaním Jána Francisciho za župana stolice Liptovskej dňa 26. oktobra 1864. V tomto vymenovaní videli už nielen koncessiu slovenskému národu urobenú, ale počiatok praktického prevádzania do skutočného života národnej rovnoprávnosti. Ako ukázalo sa, bolo to len aprílové leto... Bol to experiment, ktorý nemal v sebe zárod trvácnosti, a pri ktorom nebolo čestnej vôle... Nie mne prichodí tu skúmať pravé pohnútky a príčiny tohoto experimentu, zahrávajúceho sa s národami, tu je dôležité, ako hľadel na to Moyses.

Už roku 1862 vyslovil sa, že v Uhorsku u vlády *všetko maďaromaniou dýcha* (Sl. P. XVII., č. 1., str. 52) a ďalej: »Bohužiaľ, politika vôbec drží sa mimo spravedlnosti, zvlášte politika vlády, nevediacej kam z konopí.

Jestli terajšiu vládu rakúsku tá mienka opanovala, *že sa jej problematické položenie s nadvládou živlu maďarského ľahšie zaplácať dá, než so spravedlivosťou naproti nemaďarským živlom krajiny, darmo je nám spravedlivosť našu dokazovať, tým viac, že u Nemca súcit so Slavianom predpokladať nemôžeme.*" »Slaviana nikto tak nenávidí, ako Ňemec, lebo mu nikto toľko krivdy neučinil.« »No z toho nenasleduje,« píše Moyses, »aby sa nepracovalo, *viac pre našu poctivosť, než pre zisk,*" dokladá s resignáciou.

Ešte pessimistickejšie vyslovuje sa Moyses o spomenutej premene aprílovej roku 1864. »Považujem najnovšiu zmenu za vážnu«, píše Kuzmánymu, »budú-li sa ale z tejto múky pre nás koláče piecť? to je iná otázka. Priwitzer (podkancellár, zameniviší Károlyiho) bol niekedy, slúžiac v Rieke, horlivý Kossuthovec. Neskôr ovšem získal si dôveru Bachovu; lež ešte v práve minulom mesiaci apríli, keď námestník kráľovský v známej otázke upokojenia národností, celému sboru námestníckych radcov predložil otázku: sú-li doterajšie opatrenia ohľadom šetrenia nemaďarských národností dostatočné, alebo majú-li sa i ďalšie poriadky v príčine tejto učiniť, Priwitzer prvý hlasoval, že vraj nie je žiadnych nových poriadkov treba. Nuž keď v takom sbore mužov, kde sa veru priatelia Slovákov nepriam hemžili, predsa našlo sa 9 osôb, ktoré pre väčšiu voľnosť nemaďarských národností hlasovaly, a k týmto sa konečne i sám Pálffy pridružil: dosť pochopiteľne objavila sa priazeň Priwitzerova oproti nemaďarským národnosťam. A predsa tento muž má byť, ako zdá sa, svätým duchom Zichyovým. Považujúc tento výjav a iné, ktorých bych na kopy vypočítať mohol, *ja v blízkom čase nepriam dobré veci očakávam.* Môže byť, že sa mýlim, lež moja nedôvera behom nepriaznivých časov a *množstvom do neba volajúcich krivd,* už je natoľko zatvrdnutá, že neuverím, dokiaľ neomakám. Už sme my dosť vyjavili, i slovom i písmom, vedia, čo žiadame a k čomu sme hotoví; tak teda myslím, že by už bol čas, aby oni nám stanovisko deja poskytli.«

Moyses je neunavný túto svoju »zatvrdlú nedôveru« odôvodňovať pri každej príležitosti. V liste od 18. sept. 1864 píše: »Teda už i pod Zichym dalo sa z krajinskej pokladnice 60.000 zl. v prospech maďarského divadla, so sľubom i budúcej každoročnej podpory. Nám nechcú dať ani babky: ale platiť budeme do sytosti, aby sa súložnice niektorých magnátov (boljarov) lepšie zaopatriť mohly. Taká je spravedlivosť sveta tohoto; tak povždy čert podobný zostane diablu.« A na druhom mieste: »V terajšom svete len odbojníci a buriči úctu a vážnosť požívajú.«

Ale veľmi by sme sa mýlili, keby sme mysleli, že Moyses, nedržiac ani vymenovanie jednoho jediného župana už za »makanie«, rovno a určite vyslovujúc svoje »zatvrdlé« pochybnosti v dôvernom liste, ktorý bol písaný in sincero a nepatril vtedy pred verejnosť, hádam ochabol a spustil ruky do lona, že by bol klesol duševne: nie, on naopak radil k činnosti a sám písal neustále, napomínal, radil. Všetko ho zaujímalo, všetko krásne pochopoval: „*Udržanie a dalšie rozvinutie sriadenej superintendencie má pre nás všetkých nekonečnú vážnosť,*“ píše na jednom mieste; »máme sa hýbať a dobývať si našeho práva, už či po vôli vlády, či proti nej,« na druhom; medzitým pracuje a namáha sa o záchranu präparandie, o čistotu aspoň pomernú gymnásia, o utvorenie *hospodárskeho ústavu pre Slovensko*, propagovaného v dvanástich základne písaných článkoch »Pešťb. Vedomostí« od 85. čísla až po 94. 1864. Dňa 9. decembra 1864 vymáha si audienciu u cisára vo Viedni a prednáša súrnu potrebu hospodárskeho ústavu pre Slovensko, »silno obydlené, zle obrobené, a preto nútené posielať synov svojich na zárobky do cudziny na hanbu národa a krajiny, a ohrožené, jestli sa nič neurobí, silnou emigráciou, tak že kraj spustne.« Prijatý bol pekne. »Milostivosť, s jakou som bol prijat, opísať sa nedá.« Odovzdal Jeho veličenstvu písmo v záležitosti hospodárskeho ústavu, ktoré bolo ihneď kráľom poznačené a signované veľkým F, čo znamená v dvornej praxi, že kráľ želá si, aby prosbu mimo radu hore brali a v nej složené žiadosti vyplnili;

bolo ihneď expedované do uh. dvornej kancellárie, ztadiaľto na námestníctvo a odtiaľ do budínskeho štátneho archívu, až sa prach tam nad ním zavrel na večné veky... Tak odmeňujú »loyálne«, v »ťažkých okolnosťach vždy verné« národy, že keď chcú správne učiť sa orať a hnojiť rodnú pôdu, nedopustia to páni, žijúci z mozoľov zanedbaného, o školy oklamávaného ľudu, oklamávaného vzdor kráľovmu signumu.

Moyses videl, že treba mať sa okolo už hotového, okolo škôl a Matice. »Áno, oklamaní sme, zradení sme, ukrivdení sme... Musíme sa tak usporiadať, *aby nás nemohli strovit, jestli nás pohltajú.* Mimo cirkevného poľa máme len lono Matice; tam sa máme shromaždiť s vysúkanými rukávmi, presvedčení, že ani jeden národ ináče nepozdvihnul sa iba svojimi vlastnými silami, a že národ povedomý a dľa povedomia pracujúci konečne potlačiť nemožno. Tak tedy povedomie národné budiť je nateraz našou hlavnou úlohou.« To sú jeho slová. (Slov. Pohľady XVII., soš. 1., str. 184.)

A ako málo klesol duchom náš Moyses, blýskavo a nádherno dokazujú jeho zlaté slová, povedané, keď chystal sa k tretiemu valnému shromaždeniu: »Ohľadom blížiaceho sa valného shromaždenia Matice opätujem môj laňajší výraz: *že ma len smrť alebo ťažká nemoc od podielu na ňom zdržať môže.* Toho úmyslu som bol i pred najnovšími verejnými udalosťmi: tieto ale úmysel môj nielen že nezvrtly, lež ho tým viac upevňujú. Slovák je vo strasťach a neprajných okolnosťach doma, jako ryba vo vode: *kto sa týchto bojí, je odrodilec.*“

Čo Moyses myslí pod najnovšími verejnými udalosťami, neviem — no iste to boly tiene, ktoré padaly napred a ktoré Moyses ostrým okom pozoroval. Iste myslel i pád Zichyho a menovanie grófa Jura Majlátha za kancellára 26. júna 1865, za ktorým nasledoval i grófa Morica Pálffyho a vymenovanie Sennyeyho za tavernika. V Rakúsku padol Schmerling 27. júla a nastúpilo ministerstvo Belcrediho. Moyses už pádom Zichyho bol dostatočne orientovaný. Videl, že zmáha sa deákovský liberalismus, pod ktorým niet pomilovania

pre nemaďarské národy. Rodila sa prekliata theoria o »politickej národnosti«, o »politickom národe«, ktorá potom s dualismom prebila sa do života. »Politický národ«, toto perfídne paradoxon, našlo milosť na vysokom mieste, ako by politika rodila národy a nie národom len slúžiť mala. Oflinkovanie prírody a riadu Božieho... kult jednej rassy a potlačenie ostatných národov, tieto dve nepekné decká už trepotaly sa mocne v živote matky svojej, v restitúcii takzvaného historického práva. Čakalo sa len na porodné babky v osobách Bismarcka a Moltkeho a na slúžku — Klapku...

Moysesa nezostrašily všetky mrákavy, ba ani ďaleké podunievanie hromu. On chystal sa ticho na tretie valné shromaždenie, svolané pozvaním dto. Svätý Kríž 27. júna 1865 na deň 9. augusta tohože roku.

Moyses opustil Sv. Kríž dňa 7. augusta s veľkým prepoštom Tomášom Červenom, tajomníkom Chrástkom, s horvatským spisovateľom Stauduarom a obradníkom biskupským Knoppom. Vítanie cestou bolo to samé, ako pri dvoch predošlých príležitosťach: Kremnica, Piarg, Horná Štubňa, Svätý Michal, Mošovce, Socovce, Príbovce (vystavily bránu s nápisom: »Vitaj, Otče národa!«). Banderia, brány, sviatočne odené devy, reči, spevy a všeobecné oduševnenie. V Štubnianskych Tepliciach bol obed, ktorý je pamätný zdravicou Mudroňovou, majúcou aktualitu. Mudroň v prípitku svojom ďakoval Bohu, že obdaril národ slovenský takým radcom a priateľom, akého má v slávnom slovenskom biskupovi, Jeho excellencii Štefanovi Moysesovi. »Naša radosť je na tento raz dvojnásobná, lebo príchodom Svojím Ste vyvrátili zlé chýry, ktoré nás strašily, že pre politické premeny a mútny tok politického života neprijdete na valné shromaždenie Matice Slovenskej. To boly predsudky a malomyseľnosť bola u tých, ktorí im uverili.« Moyses ihneď vstal, aby odvetil na tento toast. Hovoril: také chýry a predsudky vždy zostanú planými a nepravdivými, *poneváč on, kedykoľvek a v akomkoľvek úrade dokončí časnú púť zemskú, vystúpi z počtu živých ako verný syn národa slovenského.* Hľa, takéto

iskry vedel hádzať Moyses do národa... žiaľ, nechápavého vo veľkej, ohromnej väčšine.

Martin vítal si najvzácnejšieho hosťa svojho s veľkým zápalom. Ľudstva nahrnulo sa do Martina veľká massa. U víťaznej brány rečnil rychtár Švehla a u fary Kuzmány. Na druhý deň večer, 8-ho, bolo slávnostné otvorenie novej matičnej dvorany, vystavenej mestom Martinom, ktoré na tento cieľ predalo veľkú časť mestskej hory, aby malo kde pritúliť Maticu, aby tento krásny spolok nemusel prijímať cudzie, veľmi vrtkavé pohostinstvo. Tento čin mesta Martina, málo komu známy, je už sám dosť veľký, aby bol uznaný od akejkoľvek kritiky. Hrali Palárikove »Obžinky«.

Prítomnosť Moysesova na tri blahé dni zahnala politické a národné starosti a obavy, ktoré tak úzkostlivo počaly svierať hruď mysliacich ľudí. Hľadiac na Moysesa, nebolo možno nezaplesať duchom, sviežim obodrením! Okolo neho kupily sa postavy našich už zvečnelých ľudí typicko-historických: Gotčár, Červen, Kuzmány, Hurban, Pongrác, Samko Chalupka, Andrej Sládkovič, Hyroš, Pauliny, Škultéty, D. Štúr, Zoch, Hodža, Országh, Hroboň atď. Shromaždenie, väčšie než lanské, po celé tri dni zosústredněné bolo »Svetlicou«, ktorá mohla uhostiť všetkých v jednom.

Valné shromaždenie počalo sa službami Božími v oboch chrámoch. V katolíckom slúžil Moyses, v evanjelickom kázal na tento raz dr. Hurban. Do novej sály nahrnulo sa obecenstvo svobodne, lebo zákaz verejnosti vzali nazad v Pešti, čo policajný komissár Nemess, privezený na biskupskom koči, ihneď oznámil. Moysesova otvárajúca reč, podaná v prílohe v celom znení, stojí na tej samej orátorskej i umeleckej výške, ako klassická reč z druhého valného shromaždenia. A čo do hĺbky a sily, možno ju ešte zatemňuje. Lebo jas a duchovná veselosť, ktorou srší reč predchádzajúceho roku, nikdy tak netne do špiku a nervu, ako *osteň bôľu a odtienok sklamania*... Pravda, Moyses, pozerajúc na dosiahnuté trojročné úspechy Matice, teší sa nad mnohým a vypočituje až s úzkostlivou úplnosťou všetky dobré diela

Matice. Ale tu zvrtne. »Núdza úbohého národa nášho je nevyslovná!« opätuje svoje lanské slová, lenže silnejším prízvukom.

»Odstúp od nás podlá zmalátnelosť, chabosť a neplodné ľúbostkárstvo! Spasenie naše je nemožné bez usilovania a vytrvalej pracovitosti! Len sám všemohúci Boh môže z kamenia tvoriť synov Abrahamových!« Potom dedukuje filosoficky silu a inerciu duševnej sily človeka i národa, ktorá je tak neodvislá, že ešte i milosti Božej, ovšem na svoju ujmu, sprotiviť sa môže. Preto hniť môže národ následkom tejto samostatnej inercie a sily, ešte i pod blahoprajnou vládou a navzdor milosti Božej. A potom už keď potrebu samopráce odôvodnil, zavolá nie bez horkosti a bôľu: »Národ môj, spal si tisíc liet, precítni už raz a vzmuž sa... Neukazuj mozole, znám ich, ale to štiepa srdce horkou žalosťou, že z tak mnoho tvrdých mozoľov tak málo úžitku pre teba! Nevyhováraj sa na chudobu pôdy, ani na malý svoj počet. Nie tam väzí príčina tvojich nerestí, ale v nedostatku duchovnej osvety. *Rozptýlený si jako zrnká poľa piesočnatého, ktorými zahráva každý vietor.*" Potom napomína národ poslúchať svojich prirodzených vodcov, ktorí mu hovoria v prirodzenej, jadrnej reči slovenskej!

Ako vidno, slovenský národ nemôže žalovať sa na biedu a chudobu múdrosti apoštolskej .. liala sa mu ona nie potokom, ale riekou z úst Moysesových! Nie na prorokovi je chyba, ale na synoch izraelských!

Na ohnivo, vzletno, známou uchvacujúcou silou prednesený návrh dr. Hurbana, uzavrela sa horúca vďaka za reč a spolu i jej čím najširšie publikovanie.

V ďalšom priebehu zasedania podaná bola nevolaná a nečakaná príležitosť Moysesovi, národu svojmu odokryť novú vlastnosť svoju, novú silu, ktorú on všemožne skrýval pod kňazským rúchom svojím a pod skromnou kresťanskou ústupčivosťou: svoj heroismus, svoju junácku, povedali by sme neslovenskú chrabrosť. Posledný raz bol pred obličajom celého národa: bolo súdeno, aby ho poznal i s tejto strany.

Po zpráve matičnej vládny komissár zastaral sa do dvoch vecí, že stanovy Matice (§ 22. 21) neznajú doživotných členov, a že § 3. nedovoľuje dávať matičné peniaze na alumnea a štipendia. Tretia zádrapka je irrelevantná, preto o nej mlčím.

A tu z Moysesa proroka razom stal sa silný rek. Ak malým bol pred ním »zemepanským komissárom« veličajúci sa policajný orgán, keď Moyses zvlneným hlasom povedal, že po prvé § 22. (21) neznie o hodnostároch alebo úradníkoch, ale len o výborníkoch, následovne na čestné doživotné predsedníctvo Francisciho vzťahovať sa nemôže, a po druhé, *s úžasom som počul od pána komissára* druhé poznamenanie, a pochopiť nemôžem, ako vrchnosť nad týmto najšľachetnejším skutkom Matice Slovenskej pozastaviť sa mohla, ktorý nielen že neodporuje § 3. stanov, ale úplne sa s ním srovnáva (§ 3. d; § 1. a 30.), kde všade o podporách matičných je reč, a práve podpory sú najbytnejšou časťou účinkovania Matice Slovenskej. A poneváč je to Matica *Slovenská,* teda nám je slovenčina smerodajnou rečou, nám nezáleží na tom, ako sa to podporovanie v druhých jazykoch menuje, či štipendium, či dar, či ako: my to po slovensky *podporou* menujeme. Veď keď to zahatia, zmarený je náš cieľ. Peniaze sú prostriedkom vzdelanosti. Keď si týmto prostriedkom nevychováme národných vedomcov a umelcov, kde budú tí, čo posvätia sa uskutočňovaniu zákonných zámerov Matice? Nehovorím len čo biskup, čo predseda Matice Slovenskej, ale ako svobodný občan v svobodnej vlasti, a ako taký mám právo majetok svoj na akýkoľvek poctivý cieľ vynaložiť. Ohradzujem sa proti takému hateniu! Sám kráľ dal nám peniaze, dal nám 1000 zl.«

Keď Moyses veľmi mnoho nového zasial do slovenského života, keď valne rozšíril kruh slovenského myslenia a menovite kruh slovenských činov, tento nový krásny výstup patrí k tým najkrajším jeho novotám... Tak neshováravali sa otcovia naši s rozmanitými »zemepanskými« veličinami, a čoby tie i nosily policajný mundúr. Tak prosto nehľadeli otcovia naši do očí nosičom

polo-barbarského feudalismu, cítiac v duši dedičné následky poddanstva a prikutosti k nesvobodnej hrude, zrosenej potom i krvou... Syn slovenského sedliaka brinkol do tváre urodzenej svrchovanosti svoje slovenské quos ego!

A tak rozlúčil sa Moyses s šľachetno-hnevným posunkom zmiju smrtiaceho Phoiba Apolla s národom svojím, pred ktorý mu už nebolo súdeno viac predstúpiť. Odchádzajúc z Martina, pred farou katolíckou, vyprevádzaný hudbou slovenských javorových husiel, vybozkával, vstupujúc do hyntova, Kuzmányho, Hurbana a Hodžu so slovami *„pobozkajte svojich"*, i unikol Martinu pohostinnému a ním tak ľúbenému, navždy! Hlahol zvonov, svorne zvučiaci s oboch veží martinských, katolíckej i evanjelickej, šiel čistým vozduchom za ním. Milou harmoniou zunely dovedna slievajúce sa hlasy zvonov i modlitieb, vznášajúc sa k nebu a prosiac Boha za smilovanie nad národom slovenským.

* * *

Prišiel rok 1866 a s ním nešťastná vojna, ktorá, dobre a lstivo využitá, oddala všetky národy koruny sväto-štefanskej pod hegemoniu maďarskú. Štefan Daxner ešte 8. augusta 1866, teda hneď po vojne, napísal z Debrecína nasledujúcé profetické riadky, ktoré maly varovať slovenských politikov pred mýlkami: »Dosiaľ ruka božská k našej záhube namerené plány Maďarov porúcala, najpríhodnejší čas je, pod heslom cisárskym slovom toľko ráz zaručenej rovnoprávnosti národnej žiadať: zabezpečenie práv národných, národniu správu, cirkev i školu. Lebo akýkoľvek obrat vezmú veci, či federalismus, či dualismus, či pol toho a pol toho bude smerodajným pri vnútornej organisácii ríše rakúskej, v každom páde isté je, že keby zeme pod korunu sv. štefanskú náležajúce v smysle zákonov z r. 1848, alebo tomu podobným spôsobom v moci aristokracie maďarskej ponechané a v jeden osobitný celok zorganizované boly, teda aristokracia maďarská bude obrom, pri ktorom

by ostatné národy a zeme Rakúska svoj politický význam a časom i svoju politickú existenciu utratiť musely; ba aj bez Horvatska a Sedmohradska, len samé Uhorsko ešte dve pätiny celej ríše bude tvoriť, čoho následok bude, *veliká prevaha v rozhodovaní spoločných záležitostí,* nasledovne nemožnosť vnútornej rovnováhy, a tak in fine finali nepraktičnosť ústavného spoludržania ríše, ergo: *„despotismus s prevážnym vplyvom aristokracie maďarskej.“*

To vyplnilo sa temer doslovne. Možno, sväto-krížsky biskup kongeniálne myslel s drusom svojím a vyhnancom debrecínskym, a tlačený vekom, silno znechutený sklamaniami, [1]) a hlavne v presvedčení, že jeho úloha, Bohom pridelená blíži sa koncu a nastal čas utiahnuť sa *do tej najskrytejšej sakristie,* málo znakov dával o svojom jestvovaní... Márne prezerám dokumenty z rokov 1867 a 1868. Sú podrobnosti, ktoré nepridávajú nové črty k obrazu jeho velikej osobnosti, a nemôžu byť predmetom tejto mojej príležitostnej práce, kusej a na rýchlo napísanej z poverenia našich národných popredných mužov.

On sprevádzal národné pohyby až do konca... bránil i obránil, zakiaľ žil svoje milé tvorby: Maticu, gymnásium i präparandiu, ale do nových pokusov sa nepúšťal, a tak deje, ktoré pomimo neho odohraly sa, nemajú miesta v jeho životopise.

Moyses ešte roku 1864 previedol u rímskej stolice, aby výročný slávnostný sviatok sv. Cyrilla a Methoda určený bol v celej katolíckej cirkvi na deň 5. júla. V ten

---

[1]) Týmto sklamaniam dal silný výraz v liste na Kuzmányho (Slovenské Pohľady, XVII. č. 1. str. 183.) »K záverku vášho milého písma na teraz len toľko: zanechal som Viedeň s plnučičkou kapsou daných najpotešiteľnejších výhľadov, o ktorých žiaducnom úspechu som už tam pochyboval, ba pochybovanie moje bez okolkov i vyjadril, od toho času som sa ale dokonále presvedčil, žeby pre mňa múdrejšie bolo bývalo pod pecou doma sedeť, nežli zdravie a peniaze, nemajúc ani jednoho ani druhého nazbyt, darmo márniť. Úplnejšie bych vám len ústne vypravovať mohol, presvedčen súc, žeby sa vám rozprávka tak hnusila, ako sa mne rozpomienka hnusí. (29. marec 1865.)

deň roku 1869 zomrel v Kristu Pánu. »Pešťbudínske Vedomosti« rozniesly smutný chýr po slovenských stranách na úvodnom mieste smrtným oznamom, utešeno a vzletne napísaným Sasinkom. »Verný ctiteľ,« stojí tam, »svätých apoštolov našich Cyrilla a Methoda, *ich nástupník* v biskupskej hodnosti, ich nasledovateľ v učiteľstve, spisovateľstve a milovaní národa, umiera v tisícročí smrti sv. Cyrilla, umiera vo výročný slavnostný sviatok sv. Cyrilla a Methoda, jeho úsilím na deň 5. júla ustanovený! Slovenský biskup umiera v svätý sviatok svätých slavianskych apoštolov! Večná mu pamäť a sláva v národe!«

* * *

Moyses chystal sa k sviatku cyrillo-methodejskému a k tisícročnej pamiatke smrti sv. Cyrilla, ktorú svätil svet slaviansky († 14. febr. 869), prijímaním oltárnej sviatosti. Cítil sa zle od dlhšieho času, zimnica ho morila, ale ráno 5. júla riekol k lekárovi svojmu: *„dnes cítim sa zvláštne dobre. Dnes je môj slávnostný deň.“* Vernému priateľovi svojmu, Stauduarovi, horvatskému spisovateľovi, ktorý bol s ním v Martine na treťom valnom shromaždení, riekol, aby ho čakal v záhrade k raňajšej prechádzke. Stauduar čakal v záhrade, ale biskup neprichodil. Sobral sa teda preňho. U dvier počul chrápanie, a myslel, že biskup tuho zaspal, ale predsa vošiel do izby. Bolo 10 hodín. Biskup ležal na diváni bez seba. Privolaný lekár pustil mu krv, ale len z pravej ruky vytieklo málo tmavej krve. Chorý dýchal, ale už neprebral sa. O $7^1/_2$ hodine večernej, po slabom vydýchnutí dokonal na porážku srdca v 72. roku veku svojho v Tekovskom Sv. Kríži.

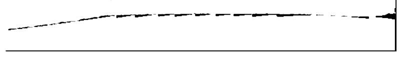
II.

ČRTY Z DOBY MOYSESOVSKEJ.

Napísal

Ján Francisci.

Z príležitosti storočnej pamiatky narodenia slávneho slovenského biskupa, blahej pamäti Štefana Moysesa, nemôžem premeškať, na dôkaz mojej hlbokej úcty a najvrúcnejšej povďačnosti, ale aj k obživeniu medzi živými, a utvrdeniu medzi nasledovať majúcimi pokoleniami národa slovenského pamiatky tohože velikána, poznačiť niektoré deje z jeho života, ktorých bol som svedkom a čiastočne aj spoludejateľom.

Podávam, čo som napochytre mohol vyhrabať z mojej starej pamäti a zo zaprášených tlačených i písaných zápisiek, a podávam to len v takých nedbalkách, — ako som to pri ustavičnom pretrhávaní a mýlení mojím terajším mechanickým zaujatím urobiť mohol. Niektorým zdať sa budem asnáď nedostatočným, niektorým zase priobšírnym, menovite uvedením udalostí, ktoré zdaly sa mi byť potrebnými k objasneniu tehdajšieho položenia našej vlasti a národa slovenského, ako aj snáh a činností biskupa Štefana Moysesa. Ktorým by som nebol po vôli, tých prosím o láskavé prepáčenie.

Životopisný nástin ponechávam iným. A predsa samo sebou pýta sa mi zjavne a popredku vyzdvihnúť tú poznámku, že Štefan Moyses, syn ľudu slovenského, pre vynikavú uspôsobilosť svojej osobnosti, jako v telesnom, tak i v duchovnom ohľade, bol zrodený a povolaný k vysokej hodnosti a k epochálnemu dejstvovaniu na poli katolickej cirkve a v živote národa slovenského.

Biskupom baňsko-bystrickej diecesy stal sa asi v 50—55 roku veku svojho, teda, ako sa hovorí, v najlepšom veku a v úplnej sile telesnej i duchovnej a do

Baňskej Bystrice prišiel r. 1851. Ja vtedy bol som tam mladým, nepatrným dočasným úradníčkom, a ako taký nemohol som mať, ani nemal som žiadneho styku s takým vysokým hodnostárom. Ale po chýre, akú postať zaujímal a akú činnosť vyvinoval v Záhrebe, mal som o ňom vysokú mienku a skladal som v ňom veliké nádeje.

Roku 1853. bol som menovaný a poslaný do Debrecína, ako stoličný I. kommissár, r. 1859. do Veľkého Varadína, ako radca tamejšieho námestníckeho oddiela, a r. 1860. do Budína, ako radca ku kr. námestnej rade.

Ani v tejto dobe nestál som v žiadnom styku s ním a nemal som žiadnej príležitosti pozorovať jeho účinkovanie. Ale to som vedel, že na hospodárskom, cirkevno-administratívnom a vychovávateľskom ustrojovaní do jeho príchodu takrečeno opustenej a zanedbanej svojej diecesi, a na ustrojovaní školstva, veľkú, so značnými obetiami spojenú činnosť vyvinoval. Aj podarilo sa mu menovite povýšenie baňsko-bystrického nižšieho katol. gymnásia na vyššie gymnásium vyprostredkovať, na ňom reč slovenskú za naukosdelnú uviesť a k tomu spôsobnými učebnými silami zaopatriť.

Prišiel takmenovaný oktobrový diplom, t. j. najvyšší prípis od 20. oktobra 1860, ktorým absolutné vladárenie v Uhorsku bolo vyzdvihnuté, a krajinská ústava bola do života uvedená. Následkom toho boly c. kr. námestnícke oddiely [1]) (Statthalterei-Abtheilung) v Pešti, Prešporku, Šoprone, Košiciach a vo Veľ. Varadíne, ako aj srbská Vojvodina vyzdvihnuté a kr. uhor. námestná rada s kr. tavernicusom na čele, ako jediné a najvyššie politické dicasterium v krajine so sídlom

[1]) Tie námestnícke oddiely so svojími dištriktami maly zodpovedať z najvyššieho miesta vypovedanej zásade »rovnoprávnosť všetkých národov«, keď dištrikt prešporský bol by mal byť slovenským, peštiansky maďarským, šopronský nemeckým, košický ruským, veľ. varadínsky rumunským a srbská vojvodina srbskou. Ale tej intencii nezodpovedaly, lebo v nich každá patričná národnosť bola obťažená prídavkom inej národnosti, a vo všetkých bola reč nemecká úradnou.

v Budíne bola do svojho zákonami z r. 1723 a 1790 určite opísaného corporatívného úkolu vnove uvedená.

Následkom toho, ako takmer všetci v absolutnej dobe do úradov prišli úradníci boli alebo do disponibility postavení, alebo pensionovaní, aj ja, ako člen kr. uhor. námestníctva, počiatkom januára r. 1861. prišiel som do disponibility. Ako taký, v porozumení v Pešťbudíne bývajúcimi a aj s prespoľnými slovenskými mužmi, i hneď hlásil som sa, o vtedy ešte potrebnú concessiu k vydávaniu slovenských politických novín, a síce pod menom »Pešťbudínskych Vedomostí«, u peštianskej policie. Concessiu som bez ťažkosti obdržal a dňa 19. marca 1861. začal som vydávať »Pešťbudínske Vedomosti.«

Krajinský snem bol na 2. apríla 1861 do Pešťbudína svolaný a 6. apríla aj otvorený.

I účinkovanie stoličných výborov a zastupitelství v slob. a kr. mestách bolo do života uvedené.

Následkom všetkého toho padly reťaze sputnanosti duchov u jednotlivcov i v súkromnom, i vo verejnom živote. Všetko, akoby uradostené a jakoby opojené radostnou zmenou začalo mysleť, túžiť a s napnutými silami snažiť sa svobodu vydobývať, utvrdzovať a požívať.

Lenže spoluobčania naši Maďari a verejné úrady nadpriadali niť tam, kde r. 1849 bola pretrhnutá. Pri všetkých »bratských« a oduševnených osvedčeniach svobodu a jej užívanie privlastňovali len sebe a zo svobody nemaďarským spoluobčanom tým menej povoľovali.

Prirodzený následok toho bol, že aj v slovenskom národe povstala túžba a potreba, celou silou zasadiť sa za vykonanie takého zákonného stavu a takého ustrojenia pomerov v našej krajine, aby národná rovnoprávnosť zákonnými mierami do života a do štátneho organismu uvedená a poistená bola.

Mestu Turč. Sv. Martinu pripadá tá nezapomenuteľná zásluha, že zavdalo k tomu podnet a príležitosť tým, že v uzavretí svojho meštianstva dňa 9. mája 1861 povolalo všetkých slovenských národovcov na shromaždenie na deň 6. júna 1861 do svojho lona »ku po-

rade a usporiadaniu žiadostí Slovákov na základe svornosti všetkých národností v Uhorskej a na základe celosti celého Uhorska«. — Na uzavretí tom podpísaní sú, okrem rychtára Andreja Košu, 23 úradskí, výborníci a meštania. (Vidz P. b. V. $^{17}/_{6}$ č. 18. Vidz tiež články P. b. V. č. 20., 21. atď. 1861.)

Na toto vyzvanie sišlo sa asi šest tisíc všetkých stavov a povolaní synov národa slovenského do Turč. Sv. Martina a tam ako slovenské národnie shromaždenie 6. a 7. júna pod mojím predsedníctvom zasedajúc, formulovalo žiadosti slovenského národa a vypracovalo ich podľa návrhu blahej pamäti Štefana Marka Daxnera v podobe memoranduma.

Biskup Štefan Moyses na tom národnom shromaždení 6. júna nebol. Ale boli tam: baron Šimon Révay, dedičný župan turčiansky, Martin Szentiványi, župan liptovský a Jozef Justh, snemový vyslanec turč.-sv.-martinského okresu — všetci traja — jako sa hovorilo — z naloženia vlády.

Podstatné požiadavky memorandumu sú:

I. „*Aby osobnosť národa slovenského a vlasteneckosť reči slovenskej zákonom positívnym a inauguralnymi diplomami uznaná, a uznaním tým oproti zlomyseľným útokom nepriateľov svornosti národov zabezpečená bola*“.

II. „*Aby osobnosť naša národná uznatá bola v priestore tom, ktorý ona jako súvislá, nepretržená massa skutočne zaujíma, pod menom horno-uhorského Okolia, so zaokrúhlením stolíc podľa národnosti*“. Keď jestvujúce dištrikty, teda okolia Kumanov a Jazygov, mestá hajdúcke, 10 obcí kopijníkov, 16 miest spišských s provinciou atď. nie sú na ujmu a nebezpečie celosti krajiny, nemohlo by byť ním ani slovenské Okolie.

III. Potrebná je rovná miera, pri vymeriavaní práva reči národov jednej vlasti. Tým cieľom žiadame:

Aby »v Okolí národ náš zosobňujúcom *jedine a výlučne reč slovenská bola žľabom tým, ktorým tok života verejného, občianskeho, cirkevného a školského prúdiť sa má*“ atď. atď.

IV. *„Konečne osvedčujeme, že záujmy národa slovenského ohľadom svobody občianskej sú tie samé, sú jednostajné so záujmami všetkých uhorských, z ohľadu svobody národnej ale so záujmami všetkých doteraz zákonami utlačených národov, menovite: Rusínov, Rumunov, Srbov a Horvatov“.*

Memorandum končí sa osvedčením: »Heslo naše je: *jedna, svobodná konšitucionálna vlasť, a v nej svoboda, rovnosť i bratstvo národov.“*

Že si národné shromaždenie žiadalo, k zabezpečeniu svobody a rovnoprávnosti národnej v podobe, podľa obyvateľstva slovenskej národnosti ustrojeného slovenského Okolia, urobilo to preto, lebo len v takom ústrojstve videlo možnosť svobodného a zabezpečeného požívania a veľadenie slovenskej národnosti.

Čo urobiť s tým memorandumom? o tom boly v podstate dve mienky. Jedni, ako dorozumený s Martinom Szentiványim, županom liptovským a Adolfom Szentiványim snemovým vyslancom, Ján Palárik a Nemessányi, ďalej Ľudovít Dohnányi a iní stavali sa na stanovište prísne konštitucionalné v naivnej a neobmedzenej dôvere v slušnosť, spravedlivosti milovnosť a úprimnosť Maďarov a k panstvu prišlých klík, žiadali, aby memorandum bolo predložené len zasedajúcemu krajinskému snemu; iní, rozhľadenejší, žiadali, aby memorandum bolo predložené i snemu a súčasne i kráľovi. Boli i takí, ktorí dosť nástojčive odporúčali predložiť memorandum len kráľovi. Väčšina rozhodla memorandum predložiť len snemu.

Tak sa aj stalo.

Memorandum snemu oddať bol poverený stály národný výbor ako vyslanstvo. Avšak za vodcov tohoto vyslanectva boli požiadaní pp. barón Šimon Révay, župan turčiansky, Martin Szentiványi, župan liptovský a Jozef Justh, snemový vyslanec sv.-martinského okresu. Oni to — menovite barón Šimon Révay, aj prijali. Ale keď sa u tých pánov, hlásili: Francisci, Dr. Hurban, Závodník, Daxner a Palárik, títo boli prekvapení výhovorkou baróna Š. Révayho, že žiadosť tú vyplniť ne-

môže, neprítomnosťou Martina Szentiványiho v Pešti a nemocou J. Justha. Následkom toho požiadalo vyslanstvo J. Francisciho, aby postavil sa mu na čelo.

I tak ja ako predseda k prevedeniu uzavretí národného shromaždenia, týmže národným shromaždením vyslaného stáleho slovenského národného výboru, na čele celého stáleho národného výboru oddal som memorandum dňa 26. júna, v neprítomnosti predsedu snemu vyslancov Kolomana Ghyczyho, podpredsedovi, Kolomanovi Tiszovi, ktorý nás prijal vo svojej súkromnej hospode, v prítomnosti kohosi iného, s čibukom v ruke. (P b. V. $^{28}/_{6}$ č. 30.)

Zvýšmenovaní piati páni boli i u Fr. Deáka a baróna Jozefa Eötvösa odporúčať žiadosti Slovákov. U posledného stalo sa, že on, bar. Eötvös, spomenul: barón Šim. Révay mi povedal, že sa Francisci obáva, že keď sa my i dorozumieme, Maďari za chrbtom nás a Slovákov spoja sa s Nemcami, — bar. Joz. Eötvös takmer náruživým hlasom vyslovil: »viete, pánovia, jestli vy budete požadovať veci nemožné, teda sa mi spojíme s 36 millionami Nemcov! — Na čo Dr. Hurban odseknul: »Jestli tak, teda Slováci spoja sa so 100 millionami Slovanov«.

Nasledovaly stoličnými úradníkmi všetkým možným terrorismom vynútené a snemom objednané, umele nastrojené protesty proti memorandum, následkom ktorých krajinský snem na podaté mu memorandum nič neodpovedal, ale len toľko vykonal, že v záležitosti národnostnej otázky vyslal isté poverenictvo, ktoré nemaďarským národnostiam neprajný návrh vyhotovilo.

Medzitým nasledovalo najvyšším reskriptom od 21. augusta 1861 rozpustenie krajinského snemu.

Nasledovalo vymenovanie nedávno zomrevšieho gr. Mórica Pálffyho kráľovským námestníkom a vyzdvihnutie corporatívneho úkolu kr. uhor. námestnej rady. Nasledovalo najvyšším vlastnoručným prípisom od 5. novembra 1861 dočasné pristavenie účinlivosti krajinských municipií a rozpustenie ešte stávajúcich výborov stoličných, okresných a obecných zastupiteľství v slob. kr.

mestách. Nasledovalo vyzdvihnutie, alebo odstúpenie hlavných županov z ich úradov a nahradzovanie ich menovanými administrátormi, alebo kráľ. kommissármi pre stolice a kr. slob. mestá a zase skrze týchto ustrojovanie nových stoličných výborov a zastupiteľství v slob. kr. mestách, ako tiež účinkovanie týchto v smysle predošlom, nemaďarským národnostiam neprajnom, alebo práve zúmyselne nepriateľskom, mysleli totiž, že keď nie konštituciálne, teda podľa svojej svevole úradovať smejú a majú.

Nasledovalo námestníckymi nariadeniami od 20. a 21. oktobra 1861 vyhlásenie reči maďarskej za naukosdelnú na všetkých katol. gymnásiach a menovite i na gymnásiach v B. Bystrici a v Levoči, a vymenovanie professorov slovensky neznajúcich a slovenskej výchove mládeže nepriateľských.

A nasledovalo pridelenie vojenským súdom istých v prílohe reskriptu od 5. novembra vyznačených priestupkov a zločinov (vidz P. b. V. č. 69), čím krajina prišla do stavu výnimečného, do stavu obleženia.

Vtedajší vladári ani nepremeškali to proti Slovákom využiť. Medzi iným stalo sa, že zvolenský kommissár, Andrej Havas chcel poslať pred vojenský súd do Komárna, dvoch farárov, jednoho katolíckeho, druhého evanjelického; ale to prekazil vtedajší c. kr. Miestny Commandant b.-bystrický, c. kr. major Rudolf Jakobs von Herminenthal.

Jeden z tých farárov bol Štefan Záhorský, vicearchidiakon a farár hájnický a druhý August H. Krčméry, ev. farár v Garamsegu. Ich vina záležala v tom, že sa za užívanie slovenskej reči zasadzovali, a síce s odvolávaním sa na najvyšší diplom od 20. oktobra 1860 a na najvyšší kráľ. reskript od 21. júla 1861, keď im slúžny Szuchy György a viceišpán Ján Takács, nimi nerozumené maďarské prípisy posielali, a oni žiadali si prípisy v reči im rozumiteľnej, slovenskej. A to im pokladali za búrenie proti vrchnosti. (P. b. V. č. 6 a 17. 1862.)

Medzitým stalo sa, že som ja, ako predseda slo-

venským národným shromaždením vyslaného stáleho národného slovenského výboru, z naloženia tohože shromaždenia mnou vypracovaný návrh stanov Matice Slovenskej s prosbou o povolenie spolku Matice Slovenskej a o potvrdenie stanov, dňa 1. augusta 1861 kr. uhor. námestnej rade predložil. A poneváč sídlo Matice Slovenskej v stanovách udané byť malo a udané nebolo, dostal som stanovy k doplneniu a v niektorých §§ k premeneniu nazpät.

Zastupiteľský sbor sl. kr. mesta Brezna v zasadnutí dňa 28. augusta uzavrel Slovenskú Maticu do svojho lona prijať. Avšak záležitosť tá nasledkom nepriateľských štvaníc prišla 23. oktobra zase na pretras, pri ktorej príležitosti väčšina obecného zastupiteľstva zase vyslovila sa za prijatie Slovenskej Matice.

Pre objasnenie a na dôkaz, ako nepriateľsky úradovali vtedajší noví úradníci, pripomeniem, že napriek tomu, že konštitucionálne zastupiteľstvo sl. kr. mesta Brezna dva razy celkom riadne uzavrelo Slov. Mat. do svojho lona prijať, vymenovaný pre mesto Brezno kr. kommissár, Ondrej Havas, dňa 8. apríla 1862 nový zastupiteľský sbor podľa svojej chuti sostavil, hneď nasledujúceho dňa, t. j. 9. apríla, tomuže záležitosť Matice k novému pojednávaniu predložil a vykonal, že sa ten nový zastupiteľský sbor proti prijatiu Matice Slovenskej vyslovil.

V takej nesnádzi zase mesto Turč. Sv. Martin pomohlo svojím uzavretím od 21. apríla 1862, v ktorom vyslovilo, že sídlo Mat. Slov. s radosťou prijme do svojho lona.

Aspoň tento nástin vtedajšieho položenia krajiny a národa slovenského v nej uznal som za potrebný, aby tým jasnejšie, vypuklejšie a odôvodnenejšie ukázalo sa vystúpenie biskupa Štefana Moysesa z kruhu jeho diecesy na pole celého národa.

Následkom tu vypočítaných a iných mnohých udalostí, celej slovenskej intelligencie a aj v širokých vrstvách ľudu slovenského zmocnilo sa rozochvenie, rozhorčenosť a všeobecné želenie toho, že memorandum nebolo predložené aj kráľovi. Povstala všeobecná túžba a

žiadanie, aby vystrojilo sa k prestolu početné slávnostné vyslanstvo, ktoré by položilo na stupne prestola, s vypočítaním krívd, v národnom ohľade Slovákom i ako jednotlivcom, i ako národu robených, najponíženejšiu prosbu, o ochranu a v život uvedenie rovnoprávnosti národnej. Naliehavé články a dopisy prišly aj pred verejnosť v P. b. Vedomostiach a ku mne, ako predsedovi stáleho národného výboru

Na naliehania ja, ako predseda stáleho slovenského národného výboru odpovedal som v čísle 68. P. b. V., že »nateraz je to zčiastky už pripozde, zčiastky ešte privčas«, ponevâč »Jeho Jasnosť už najvyšším reskriptom, ktorý krajinskému snemu už dňa 21. júla t. r. vydať ráčil, svoju najvyššiu vôľu pred krajinou a svetom vyslovil:« *„aby sa právo národností nemaďarských obyvateľov kráľovstva uhorského, týchto objem, tak ohľadom vyvinovania reči a národnosti, jako i poťahom na ich pomery k verejnej správe určily“*, nasledovne že »za to mám, že Jeho Jasnosť zo svojho otcovského vnuknutia a podľa sviatočného svojho sľubu, bez toho, žeby mu národ slovenský prosbami obťažným byť musel, národné práva slovenského svojho verného národa určí a k oživotvoreniu ich potrebné nariadenia vydať ráči.«

Avšak priznávam sa, že k tejto vyhýbavej odpovedi primaly ma dve obavy. Jedna obava bola, že neberúc iné ťažkosti do ohľadu, už pre vtedajšie nesnadné, obťažné a drahé premávkové pomery, k vyslanstvu neprihlási a nedostaví sa taký počet slovenských mužov, ktorý by národ dôstojne predstavoval a zastupoval. Druhá obava bola tá, že jestli by sa i dostatočný počet ako členov vyslanstva dostavil, nebude na čelo vyslanstva osobnosti takej, ktorá by i svojím vynikavým verejným postavením, i svojími vynikavými osobnými vlastnostiami k takej úlohe uspôsobnená bola.

Pomýšľal som ovšem s vrúcnou túžbou na biskupa Moysesa; ale neosmelil som sa zrovna ho osloviť, lebo do tých čias, z príčin vyššie udaných, nepoznal som jeho smýšľanie v tomto ohľade, a jeho osobnú povahu.

Medzitým moje obavy boly dosť skoro rozptýlené a celé položenie akoby slnečným bleskom objasnené.

Asi v prostred mesiaca novembra (deň nemám zaznačený a nepamätám sa naň) prišiel biskup Moyses do Budína a sosadnul u svojho školského priateľa, už v súkromnosti, vo svojom dome žijúceho advokáta Gombára. Sotva som sa dozvedel o tom, nemeškal som hneď navštíviť ho. Boli sme oba radi, že sme sa osobne sišli. Po krátkom rozhovore prišla reč na vystrojenie vyslanstva k cisárovi a apošt. kráľovi. Ja, ako podstatnú ťažkosť, vyslovil som obavu o získanie dôstojnej osobnosti na čelo vyslanstva. Biskup Moyses na to bez váhania a rozmýšľania odpovedal otázkou: *„A jestli by ja šiel?“* Ja radostne prekvapený nevedel som viac odpovedať, ako: *„Tak by bola deputácia.“* Na to biskup Moyses odhodlaným hlasom vyslovil: *„Ja pôjdem!“*, a ja vo vytržení vyskočil som so sediska, zvučne zvolal som: *„Tak bude deputácia!“*, padnul som na kolená k nohám Moysesa a bozkal som mu ruku, — a on zodvihnul ma, pritiahnul k sebe a vrúcne objal.

Tým bola otázka vystrojenia vyslanstva rozhodnutá, a myslím, že biskup Moyses s tým úmyslom prišiel do Budína, aby túže otázku so mnou k riešeniu priviedol.

Hneď na to oznámil som túto radostnú udalosť našim čelnejším mužom a začal som a začali aj iní účinkovať na čím početnejšom zúčastnení sa na vyslanstve počiatkom decembra vo Viedni sísť sa majúcom, — a síce s výsledkom prajným.

Už 30. novembra prišli do Viedne niektorí mužovia z Turca, a v nasledujúce dni neprišiel ani jeden železničný vlak, ktorým nebolo by prišlo viac členov vyslanstva. Dňa 2. decembra prišiel biskup Moyses a početnými našimi mužmi v nádraží privítaný, sosadnul v hôteli »u Kráľa uhorského« (König von Ungarn).

Na to držaly sa porady, prestolný prosbopis sa vyhotovil, audiencia sa na 12. decembra 10. hodinu predpoludním vykonala, k predstúpeniu pak pred cisára a apoštolského kráľa, a oddaniu prosbopisu, podľa pravidiel dvornej ceremonie vyznačení boli nasledujúci čle-

novia vyslanstva, a síce: biskup Štefan *Moyses*, ako náčelník, potom Tomáš *Cherven*, kanonik, Ján *Országh*, archidiacon, Dr. Karol *Kuzmány*, superintendent, Dr. Jozef Mil. *Hurban*, ev. farár, Ján *Francisci*, kr. nám. radca v disponibilite, Viliam *Pauliny-Tóth*, I. stoličný komissár v dispon. a Fraňo *Blaho*, advokát. Títo i prosbopis podpísali. (Vidz. viedeňský dopis D. od 9. nov. v P. b. V. č. 78.)

Dňa 12. decembra o 10. hod. ráno predstúpili k tomu vyznačení členovia vyslanstva pred Jeho veličenstvo. Biskup Štefan Moyses predniesol v prvom rade, že: »V kráľovstve uhorskom pod smerodajným vplyvom až do najnovšej doby stávajúcich stoličných výborov a magistrátov, ako i posledného krajinského snemu, otcovská pečlivosť Jeho veličenstva k ochrane nemaďarských národností viac ráz, menovite i 21. júla 1861 najmilostivejšie vyslovená, žiadúcim úspechom korunovaná nebola.« — Ďalej že: — »Omnoho boľastnejšie dotýka sa najvernejších nemaďarských národov Uhorska, že kr. uhor. námestná rada 20. a 21. oktobra 1861 nariadenia vydala, v ktorých prvé nemaďarským národným školám hrozí uvedením maďarskej reči; druhým ale, ačkoľvek v odpore s dvoma, dňa 5. tohože mesiaca vydanými, ale bohužiaľ, v platnosti nezadržanými vyneseniami kráľ. uhor. dvornej kancellárie, maďarská reč ako výlučne naukosdelná reč vo vyšších kat. gymnásiach, bez všetkého ohľadu na jazykové pomery, uvedená je.

Poneváč týmito poriadkami vzdelávanie ľudu v b.-bystrickej, ani jednej maďarskej obce nemajúcej diecesi najväčšiemu nebezpečenstvu vystavené je; s druhej ale strany b.-bystrické gymnásium, hlavná to základná škola pre duchovenstvo tejže diecesy do veľmi žalostného zmätku uvedené je: v povedomí nevyhnutnej úradnej povinnosti videl som sa prinúteným, u stupňov Najvyššieho prestolu hľadať výdatnú ochranu pre nábožensko-mravné, do nebezpečenstva uvedené vzdelanie svojich diecesánov.«

V druhom rade pak predniesol biskup Moyses, že: »Poneváč súčasne som sa dozvedel, že mnohí vážnejší,

k vyše dvoch millionov duší počítajúcemu, Vášmu c. kr. apošt. veličenstvu vždy nezlomne vernému slovenskému národu prislúchajúci súkmenovci proti prechmatom ultramaďarismu, ktoré vyšespomenutými poriadkami, tak dobre, ako i vo všetkých možných smeroch, ešte i pred r. 1848 stávajúcu mieru prevyšujúc, na javo sa dávajú, tiež jedine od Najvyššieho prestolu Vášho c. kr. apošt. veličenstva výdatnú pomoc očakávajú a tú vyprosiť sa pripravujú: tým mojim, za tým istým cieľom sa snažiacim súkmenovcom pripojil som sa bez váhania.

Ako zlomok týchto mužov stojíme pred najjasnejším obličajom V. V., s pokornou poníženosťou prosiac: nech ráči Vaše cis. apošt. kráľ. veličenstvo primerané poriadky najmilostivejšie nariadiť, aby v smysle opakovaných najmilostivejších ohlásení, menovite ale najvyššieho, dňa 21. júla t. r. uhorskému snemu vydaného reskriptu, národné práva i najvernejšieho slovenského národa určite formulované a primeranými ustanovizňami trvanlive zabezpečené boly«.

Na to oddal biskup Moyses v č. 78. P. b. V. uverejnený prosbopis, i s dvoma prílohami, a síce s memorandumom a so zovrúbnym operatom, akoby sa rovnoprávnosť slovenského národa v Uhrách najsnadnejšie, bez narušenia krajinskej ústavy a spolu Slovákom najviac bezpečnosti dávajúcim spôsobom previesť mohla a mala.

Prosbopis ten, po dokázaní, že od krajinského snemu vyplnenie žiadostí Slovákov, podľa dosavádnych zkúseností, očakávať nemožno, a po obšírnom historicko-zákonnom odôvodnení, obsahuje prosbu:

1. »Aby Slováci uhorskí, jako staré uhorské zákony, menovite III ae: 25 § 1. a 2. 1608: 13 a. c. 1608: 10, 1609: 44 atď. dopúšťajú, práve tak, jako Srbi, Rusi a Románi za osobitný národ uhorský uznaní, a tie kraje, ktoré tento národ ako nepretrhnutý celok obýva, jako osobitné hornouhorské slovenské Okolie uznané a konštituované boly«.

2. »Aby to Okolie, jako ucelistvujúca čiastka Uhorska, všeobecnému uhorskému snemu a najvyšším uhor-

ským vrchnostiam síce podriadené bolo, ale aby — — osobitným národním zastúpením a jak politickou, tak pravosúdnou správou nadelené bolo«.

3. »Aby poradná a pokonávajúca reč v politickej správe a pri prisluhovaní spravedlnosti v hraniciach tohoto Okolia výlučne reč slovenská bola«.

4. »Aby z ohľadu škôl tohoto Okolia, slovenský národ, v medziach všeobecných školských nariadení, nakladať mohol«.

V záverkę prosí sa:

»Vášho cis. a apošt. kráľ. veličenstva sväté ústavné právo je, také a podobné prosby na základe krajinských zákonov II—7. a II—9. najmilostivejšie vypočúvnuť, a o tom z najvyššej plnomocnosti privilegia udeliť. Prosiac teda o také privilegium, opovažujeme sa spolu návrh takejto písemnosti — — pripojiť«.

Oddal tiež biskup Moyses osobitný, len ním samým podpisaný prosbopis strany ochrany pred maďarisovaním škôl katolickych, ktorý vidz v 1. čísle P. b. Vedom. 1862.

Jeho Veličenstvo prosbopisy prevzal a doslovne odpovedal:

„*Teší ma, že vás ako tlumočníkov smýšľania môjho, vo všetkých ťažkých okolnostiach časových verného a loyálneho sloveuského národa (slawischen Volkes) z uhorských čiastok tu vidím*“.

„*Stížnosti a prosby vaše vezmem do povahy a podľa možnosti na ne ohľad brať budem*“.

„*Čo sa školských záležitostí dotýče, spomenuté nariadenia, jako sami udávate, proti mojej vôli staly sa, a tu čo skôr nariadim, aby sa tomu pomohlo*“.

„*I v inom ohľade prosby a stížnosti mne prednesené dám bedlive preskúmať a budem hľadeť, aby sa im, podľa možnosti vyhovelo*“.

„*Opakujem, že ma tešilo vás videť*“.

Výbor po výsluchu ešte na niektorých vysokých miestach prosby Slovákov porúčal.

Potom sa všetci rozišli, len biskup Moyses ostal ešte vo Viedni. Dňa 28. decembra prišiel biskup Moy-

ses, navracujúc sa z Viedne, do Pešťbudína, kde navštívil kráľ námestníka, grófa Pálffyho a jeho adlatusa Privitzera, ktorým porúčal záležitosti, v ktorých Jeho cis. apošt kráľ. veličenstvu najponíženejšie prosby predložil.

Pri tejto príležitosti predstavilo sa mu vyslanstvo pešťbudínskeho slov. meštianstva a slovenskej mládeže na všeučilišti, aby mu vyslovili najhlbšiu vďaku za jeho vystúpenie. (Vidz všetko toto v 77. a 79. č. P. b. V.)

Ako vidno, biskup Moyses, čo sa jeho dotýče, celkom opatrne, dôsledne, ale spolu aj rozhodne pokračoval. On do tých čias v diecesánskych a školských záležitostiach účinkovavší, pri výsluchu v prvom rade predniesol stížnosti a prosby v školských záležitostiach. Len v druhom rade vyslovil, že »sa dovedel, že mnohí jeho súkmenovci sa pripravujú u prestola vyprosiť výdatnú pomoc, teda že sa tým svojim súkmenovcom bez váhania pripojil«. —

Tak stal sa biskup Moyses celonárodným neunavným dejateľom, ochrancom, borcom.

Vystúpenie biskupa Moysesa a vyslanstva malo účinok, keď aj nie nejaký výdatný, ale predsa.

Na vysvetlenie toho účinku mám biskupom Moysesom mi poslané odpisy troch, v nemeckom jazyku písaných listín, a síce biskupom Moysesom kr. námestníkovi grófovi M. Pálffymu dňa 10. mája 1862 písaný prípis, kr. námestníkom dňa 1. júna 1862 č. 11.679 danú odpoveď a zase biskupom Moysesom kr. námestníkovi dňa 5. júla 1862 poslanú repliku.

Hneď 1. a 3. januára 1862 kr. námestník gróf Pálffy, z vyššieho naloženia vyzval biskupa Moysesa, aby mu predniesol spozorovania v poťahu na záležitosti ním u najvyššieho prestola, ako aj kr. námestníkovi prednesené.

Biskup Moyses odpovedal prípisom od 10. mája 1862. Prípis tento v nemeckom jazyku napísaný, obsahom i formou vynikavý, ja držím za prepamätný, poneváč v ňom ukazuje sa ako v zrkadle celá povaha Moysesovho veľkého ducha, vrelosť, hlboká myseľ, dôsledná, neohrožená a neústupná energia, a menovite aj

vrúcna zaujatosť za všetky záležitosti slovenského národa bez ohľadu na vierovyznanie.

Po prednesení, že tlak na slovenský národ v objeme jeho zkúseností všetkými možnými prostriedkami sa vykonáva, uvádza jednotlivé udalosti. Nielen že je na dennom poriadku, že stoliční úradníci vydávajú maďarsky neznajúcim obciam a jednotlivcom maďarské rozkazy, ale že len b.-bystrickému c. kr. miestnemu Commandu ďakovať možno, že dvaja kňazi, jeden katolík, druhý evanjelik, netaktičnosťou zvolenskej stoličnej vrchnosti neboli poslaní do Komárna pred vojenský súd. Ďalej, že aj to, čo sa teraz (vtedy) v slov. evan. cirkvi v Pešti, v Liptove a inde prevádza, tiež len na vyničenie slovenského národa smeruje. Tiež že pod vplyvom kr. kommissára dve uzavretia zastupiteľstva mesta Brezna o prijatí Slovenskej Matice do svojho lona, boly odvolané. Prejdúc na záležitosti školské, prednáša, že následkom intimatu kr. uhor. dvor. kancellárie od 27. decembra 1861 v prospech uvedenia slovenskej naukosdelnej reči na b.-bystrickom katol. gymnásiume, a bez pochyby i na iných katol. gymnásiách, sa nič nestalo. Také pokračovanie smeruje k ohlupovaniu, znemravneniu a zhovädeniu slovenského národa.

Prechádza potom na otázku národnostného urovnoprávnenia. Obšírnejšie pojednáva o nej a odôvodňuje oprávnenosť požadovania takej rovnoprávnosti. Potom doslovne píše: »Neráčiž Vaša excellencia ani môj terajší, ani moje predošlé kroky v tejto záležitosti prepiatemu horleniu za slovenskú národnosť pripisovať. Ako moje presvedčenie, práve tak zodpovedá aj moje konanie môjmu veku a môjmu úradu. Tamto je nezvratné, toto chlácholiace«.

Kráľ. námestník odpovedal hneď dňa 1. júna 1862 p. č. 11.679 s veľkou šetrnosťou naproti biskupovi Moysesovi, chlácholivým a najochotnejšiu hotovosť vyplniť jeho žiadosti ukazujúcim spôsobom. V podstate písal, že okolnosti nie vždy dovoľujú aj potrebnými ukazujúce sa záležitosti v ich úplnom rozsahu so žiadúcou rýchlosťou uskutočňovať. Že smer Moysesovho prí-

písu je mu z majestátneho, v decembri m. r. skrze slovenské vyslanstvo podaného prosbopisu známy. Že v tých záležitosťach z najvyššieho rozkazu sú pojednávania už v behu, že poťažné návrhy najvyššiemu miestu predložené a na ne očakávané najvyššie rozhodnutia nezúžene prevedené budú. Jestliby sa však v tomto ohľade u súkmenovcov ukazovala nedočkavosť, je kráľ. nám. presvedčený, že biskup Moyses svoj vplyv vynaloží, nielen stávajúcim mýlnym náhľadom oproti dejstvovať, ale aj vyhýbať bude každej príčine, ktorá by v prítomných pomeroch medzi rozličnými národnosťami krajiny nesváry vyvolala. — Konečné rozluštenie národnostnej otázky v budúcnosti vymáhať sa má len cestou zákonodárstva, v prítomnosti pak niet takej krikľavej pohnútky, ktorá by obzvláštnu ochranu Slovákov požadovala, poneváč on (kr. námestník), má i prostriedky i vôľu každé potlačovanie hneď zamedziť.

Prejdúc na jednotlivé ponosy biskupa Moysesa, kr. námestník píše:

1. Že biskup Moyses strany odvedenia dvoch kňazov len pre lásku ku slovenskému národu, bezmála nedobre je poučený, a on — kr. námestník — by to ani nebol dovolil.

2. Že by to, čo sa teraz deje v Pešti, v Liptove a inde proti sloven. evanj. cirkvi, smerovalo k vykynoženiu slovenského národa, tomu on — kr. námestník — prinútený je protirečiť, poneváč na roztržkách v peštianskej slov. evanj. cirkvi príčinou je farár Podhradský; že v Liptove a inde medzi autonomnou a patentálnou cirkvou kňazmi a svetskými prevádza sa zjavná agitácia, následkom čoho on nariadil na základe najvyššieho rozhodnutia od 5. novembra 1861 zaviesť proti patričným vojensko-súdobné vyšetrovanie, výsledok čoho ešte mu je neznámy.

3. Že podozrenie proti kr. kommissárovi v Brezne je bezzákladné, čo dokazuje jeho zpráva od 15. apríla 1862. Ináče že na návrh ním osobne vypočutého radcu kr. uhor. námestnej rady, Francisciho, preloženie spolku

Matice do Turč. Sv. Martina 28. mája najvyššiemu miestu navrhnul a riešenie každú chvíľu očakáva.

A predsa to v tomto bode spomenuté podozrenie nebolo bezzákladné a grófovi Pálffymu ľahostajné, poneváč písal o tom 12. marca 1862 p. č. 6016 kr. uhor. kancellárovi, ktorý mu odpovedal 7. apríla 1862 p. č. 8732 v podstate nasledujúce: Poťažne na prípad, ktorý zavdal príležitosť k predlohe Vašej exeellencie, za primeranejšie držím vyhýbať zásadným hádkam a rozlúštenie jestvujúcich ťažkostí pri zavdanej príležitosti sveriť taktičnosti patričných úradníkov, v tom spôsobe, aby v tejto záležitosti Jeho veličenstvom dňa 20. októbra 1860 vyjadrený úmysel dosiahnutý bol. »Obzvlášte správca Zvolenskej stolice mal by byť upravený, aby slúžnovci tým kňazom, ktorí po maďarsky práve neznajú, úradné sdelenia, na ich žiadosť, v materinskej reči kňazov posielali«.

4. Na ponosu biskupa Moysesa, že posledné vymenovania na b.-bystrické gymnásium dosvedčujú vždy neprajný prúd nárokom slovenským, a že strany naukosdelnej reči na slovenských stranách jestvujúcich gymnásií nedeje sa spravedlivejšie, kr. námestník odpovedá, že intimatom kr. námestnej rady už vo februári stala sa na otáznom gymnásiume niektorá odpomoc. K prevedeniu ďalšieho, že vyžiadaly sa návrhy direkcií všetkých gymnásií, ale kým sa preskúma a zpracuje celý dochádzajúci materiál, k tomu je dlhší čas potrebný. Ináče, poťažne na učiteľov, že je prekážkou tá okolnosť, že je nedostatok na súcich competentoch, poneváč v smysle predpisov len zkúšku složivší môžu byť menovaní za učiteľov.

Asi takú odpoveď dostal som ja od kráľ. námestníka, grófa Pálffyho. Ja som totiž často býval u neho, zčiastky v záležitostiach P. b. Vedomostí, poneváč bývalo, že mi cis. kr. policia veľmi často pristavila poťažné číslo, a tu mi prichodilo chodiť do Pešti k direktorovi policie, vychýrenému Prottmannovi, a jeho nástupcovi, Voráfkovi, a odtiaľ zase do Budína ku grófovi Pálffymu. Chodieval som k nemu tiež v záležitostiach

Slov. Matice. Raz ma kr. námestník gróf Pálffy oslovil: »Ja by chcel Slovákov vymenovať, alebo na vyššom mieste navrhnúť do úradov; navrhnite mi, koho by som mohol.« — Na prvom mieste navrhnul som Štefana Daxnera. *Gróf Pálffy:* »Čím bol, alebo čím je Daxner?« *Ja:* »Daxner bol prísediacim c. kr. súdu v N. Kállove«. *Gróf Pálffy:* »Vidíte, ten nemá potrebný rang. Navrhnite iného«. Ja som potom navrhoval Viliama Pauliny-Tótha, Ľudovíta Thurzu a viacej iných. Gróf Pálffy za každým mi odpovedal, ako o Daxnerovi. Vidíte, ten nemá potrebný rang, potrebnú kvalifikáciu; ja nemôžem ľudí avancírovať dať. Ľutujem, lebo, veď som aj ja Slovák, aj moji poddaní boli Slováci. Ľutujem, ale nemôžem. Vidíte, nemáte súcich ľudí.« A napriek tomu menovaní boli slúžni, okresní sudcovia advokáti atď. na dosť vysoké úrady, keď len boli Maďari, alebo maďaróni.

V záverke pripomína kráľ. námestník, že v najbližšom čase precestuje slovenské stolice a bude mať príležitosť s biskupom Moysesom prehovoriť a najdené ťažkosti, na mieste, podľa možnosti hneď odstrániť.

Na túto odpoveď biskup Moyses podal dňa 5. júla 1862 jemu vlastnou taktičnosťou a energiou napísanú repliku kráľ. námestníkovi grófovi Pálffymu, v ktorej všetky svoje ponosy a žiadosti základne vysvetľoval a odôvodňoval, ktorá avšak bola prevažne polemického obsahu. Na konci prosí: »Račiž Vaša excellencia milostive nariadiť možne čím najrýchlejšie prevedenie už započatého, cieľuprimeraného ustrojenia katolíckych gymnásií a vyprostredkovať povolenie literarného spolku »Matice«.

Pre objasnenie vtedajšieho položenia a udalostí spomínaných v listoch biskupa Moysesa a grófa Pálffyho za potrebné držím krátkymi slovami uviesť nasledujúce doplnky, čoby prísne i neprináležaly k predmetu.

Roku 1859 vydal bol Jeho veličenstvo patent od 1. septembra poťažne na definitivné ustrojenie cirkve evanj. aug. i helvetského vyznania v Uhrách a minister kultu vydal inštrukciu, podľa ktorej malo by byť prevedené to ustrojenie. Smer tej inštrukcie bol previesť ustrojenie

od spodku na hor, tým zabezpečiť práva a vplyv jednotlivých cirkevníkov a zase jednotlivých cirkvi atď. zočivoči svevoli a nadužívaniam zemanstva a panstvo v cirkvi svevoľne prevádzajúcim jednotlivcom a cirkevným svetským pohlavárom.

Spomenuté dielo v podstate vypracoval bol nezapomenuteľný učenec, výtečný znateľ dejepisu a potrieb evanj. a. v. cirkve a vrúcny milovník ľudu slovenského, Dr. Karol Kuzmány. Vypracoval ho bol v prvých rokoch po 1850, vtedy, keď cisárska vláda organisovala Uhorsko vôbec. Ale referent pri cisárskom ministerstve kultu, dvorný radca Zimmermann, sedmohradský Nemec, evanjelík, možno že z vlastnej vôle, možno že z návodu iných, nechal ho ležať, až do r. 1859, keď vo Viedni po porážkach v Italii mysleli, že vydanie toho patentu v nepriateľskom smere proti Viedni rozbúrené mysle a agitácie upokojí a evanjelíkov obojeho vyznania aspoň v najväčšej čiasti pre Viedeň získa a zabezpečí. Pravda, že kňazstvo i luteránske i kalvínske a ľud, bez ohľadu na politickú situáciu, s jasotom prijali patent a začali sa podľa neho organisovať, avšak toto poslednie len u luteránov. Kalvínske kňazstvo bálo sa verejne vystúpiť pre takzvaný »marasztás«, podľa ktorého kňaza, keď našli proti nemu zádrapku, hockedy mohli vysadiť na chotár. Ale zemianstvo u luteránov a prívrženstvo Košuthovských výdobytkov, použilo patent, ako veľmi výdatný prostriedok k agitácii proti Viedni a k zachráneniu svojej svevole na cirkevnom poli.

Medzi kalvínmi, ako rečeno, keď i vrelo hnutie za patent u kňazstva, ale neopovážilo sa vystúpiť na povrch. Tým rapídnejšie a všestrannejšie zjavilo sa u luteránov. Prevažná väčšina cirkví, menovite slovenských sorganisovala sa podľa patentu a ustrojila sa predbežne v jednu superintendenciu pod superintendentom drom Kuzmánym a mnou, ako superintendenciálnym dozorcom.

Nasledovaly agitácie na život a na smrť, trenice, nepokoje, prenasledovania medzi jednotlivcami, medzi jednotlivými cirkvami a v celej ev. a. v. cirkvi medzi jej patentálnou a autonomnou čiastkou, na ktoré čiastky

bola sa rozpadla ev. a. v. cirkev v Uhorsku. Tak dialo sa v slov. ev. cirkvi v Pešti. Farár bránil ústrojnosť patentalnú a jeho nepriateľskí odporníci — i Židia — agitovali proti nemu, až ho naposledy vyhrýzli. V Liptove zase stalo sa, že proti slovenskému vôbec a evanj. cirkevnému výtečníkovi, Michalovi Hodžovi, proti ktorému od mnohých rokov brojilo liptovské zemianstvo, povstala najsurovejšia a brutálna persekucia. Raz menovite idúceho peši z návštevy u Janka Lehockého, farára v Trnovci s mikulášskym professorom Jankom Makovickým, pri Ráztokách prepadli Bela Lehotzky, stoličný csendbiztos a istý Rástokay-Motúz a ubili ich a rozkrvavili, dobre že o život nepripravili. Za dlhší čas obľahli a museli sa liečiť. V nasledujúcu nedeľu, dňa 17. júna 1863, keď Hodža neprišiel do kostola, a pobožný, nedeľnajšie služby Božie valne navštevujúci ľud dozvedel sa o príčine neprítomnosti Hodžovej v kostole, hrnul sa do stoličnej dvorany, tam narastúc idúci asi na 4 tisíc hláv, búrlive žiadal potrestanie vinníkov. Marina, Hodžova oduševnená dcéra, v tom shromaždení vyskočila na stolec, povedala v rozžialení a rozhorčení zápalistu reč, ktorú zakončila, že pomstu prisahá, ak sa jej zranenému otcovi spravedlnosť hneď prisluhovať nebude. Ľud jednohlasne skríknul »pomsta!« (P. b. V. 2. júna 1863.)

Zemianstvo, namiesto pokutovania vinných, použilo tento výstup za poburovanie a dotedy vrtalo proti Hodžovi a jeho rodine, kým nepreviedlo, že Hodža svetskou vrchnosťou prinútený bol vysťahovať sa z Lipt. Sv. Mikuláša a bývať inde. On vyvolil si Tešín a tam v rozžialení a rozhorčení bohužiaľ privčas i skonal.

Čím gróf Pálffy v 2. bode svojho, biskupovi Moysesovi písaného listu prihrozil, to sa i stalo, a síce i proti cirkevným i proti svetským, všetko pre zločin poburovania. Dal totižto u cis. kr. vojenského súdu v Košiciach zapravotiť Eduarda Zsedényiho, dištriktuálneho dozorcu a Lud. Mádayho superintendenta potiského ev. a. v. dištriktu, ktorí boli i odsúdení a uväznení! Tiež dal zapravotiť u peštianskeho c. kr. vojenského súdu, pre

ktorýsi článok v časopise »Hon«, ktorý bol napísal gróf Ferdinand Zichy a vytlačiť dal Móric Jókay, redaktor Honu.

Oba boli odsúdení k väzeniu, a i sedeli v budínskej kasárni, kým neboli omilostení a vypustení. Dal zapravotiť tiež u peštianskeho c. kr. vojenského súdu Vil. Pauliny-Tótha a Jána Bobulu pre brošúru »Jánošík«, na ktorej bol vytlačený Ján Bobula ako pôvodca, a boli obidvaja odsúdení, pôvodne na väzenie po tri mesiace, ale peštiansky miestny veliteľ, general Neuwirth smiernil súd na jeden mesiac. A vskutku i vysedeli oba po jednom mesiaci väzenia, a síce v tých istých izbách budínskej kasárne, v ktorých pred nimi sedeli gróf Ferd. Zichy a Móric Jókay. [1])

Tiež dal zapravotiť i mňa za článok: »Politika *historického práva*", ktorý, ako veľmi mnohé iné neoceniteľné články P. b. Vedomostí, pochádzal z neunavene plodného pera výtečného žurnalistu, pod článkami vždy podpísaného »Dusarova«. Pred vojenským súdom mi povedali, že som zažalovaný za zločin poburovania, ktorý som spáchal vytlačením v P. b. Vedomostiach, článku: »Politika historického práva«. Kto je pôvodca? Ja som odpovedal, že pôvodca chce byť nemenovaným, a zodpovednosť že prijímam ja na seba. Proti obžalobe bránil som sa v podstate tým, že veď v tom článku nikde nevídať, akože ani nebol úmysel poburovania. V článku tom preberajú sa len veci historické a zákonné

[1]) Prečo bol Pauliny-Tóth odsúdený, keď ako pôvodca brošúrky »Jánošík« bol vytlačený Ján Bobula, vysvetlím nasledujúcou skutočnou udalosťou: Raz šiel som dolu vŕškom z Budína do Pešti. Gróf Pálffy ma dohonil a oslovil: »Francisci, čože to zase napísal Pauliny?« *Ja*: Ja neviem Vaša excellencia, čo ráčite mysleť, »Sokola« alebo »Černokňažníka«? Gf *Pálffy*: Niečo inšieho. Janeček, čiže dačo podobného«. *Ja*: Vaša excellencia myslí snáď »Jánošíka«. Gf *Pálffy*: »To, to«. *Ja*: Veď Jánošíka nenapísal Pauliny«. Gf *Pálffy*: »A ktože?« *Ja*: »Nuž Ján Bobula je ako pôvodca vytlačený«. Gf *Pálffy*: »Ale, dajteže pokoj. Čoby dačo takého vedel napísať sprostý murársky palier. (Ján Bobula bol vtedy ešte ako mlaďoch bez fúzov, murárskym palierom v Pešti.) — Ale dal som odsúdiť grófa Ferd. Zichyho, a ten mi je rodina, a dal som odsúdiť Jókayho: dám odsúdiť i Paulinyho a Bobulu«.

z »Pragmatickej sankcie« a iných zákonov uhorského zákonníka »Corpus juris«. — Vojenský súd osvobodil ma zpod obžaloby a dal mi na vedomie prípisom od 28. apríla 1863, že zavedené proti mne trestné vyšetrovanie »aus Abgang des Thatbestandes« pristavil.

Po audiencii 12. decembra 1861 a oddaní Jeho veličenstvu skrze biskupa Moysesa na čele slovenského vyslanstva najponíženejšej prosby Slovákov vo všeobecnosti a druhej, len ním samým podpísanej prosby v záležitosti gymnásií a škôl katolíckych, stalo sa, že v »Sürgöny«i, v ten čas úradnom časopise, dňa 22. dec. 1861 vyšiel biskupa Moysesa urážlive napadujúci, z úradných listín čerpanými dátami naplnený, teda vtedajšou vládou objednaný článok akéhosi, že vraj »horňouhorského« dopisovateľa.

Biskup Moyses odpovedal tiež novinárskym, hneď dňa 24. decembra 1861 napísaným, ním i podpísaným a 31. decembra 1861 v č. 83 P. b. V. v úplnej celosti vytlačeným článkom. Na zavrátenie nápadu biskup Moyses uviedol v úplnom znení svoju obšírnu, veľmi odôvodnenú a základnú mienku, ktorú bol podal 10. decembra 1860 následkom nariadenia kr. uh. nám. rady od 24. novembra 1860 v záležitosti premien a naukosdelnej reči na katolíckych gymnásiach. Na konci pak osvedčuje, že keď jeho nárady a prosby nesplňovaly sa, »žiaden iný liek mu nepozostával, ako obrátiť sa k Najvyššiemu prestolu. Ja som tento krok, spoločne s niektorými výtečnejšími jednotlivcami môjho úbohého národa plným právom urobil, a urobím ho i budúcne«. (Vidz článok Moysesov a úvodný článok P. b. V. 31. dec. č. 83. 1861.)

Ešte je pozoruhodná i odpoveď biskupa Moysesa od 9. febr. 1862 v »Sürgöny«-i v pôvodine a v P. b. V. č. 18. 1862 v preklade uverejnená, na viac článkov Lukáča Mácsayho »Poznamenania na predlohu niekoľko horňovidieckych prositeľov.« — Pripomínam to i pre obsah, i preto, aby slovenské obecenstvo vedelo, že biskup Moyses nedržal niže svojej hodnosti unúvať sa i časopisnými článkami, ku svojej obrane a záujmov národa slovenského. —

Vystúpením biskupa Moysesa bol národ slovenský, ako elektrickou iskrou obživený, sladkými nádejami naplnený a do práce na národnom poli oduševnený, uchvátený. Všetko, menovite duchovenstvo jeho diecesi a aj iných dieces na slovenských stranách s neobmedzenou dôverou túlilo sa k nemu. Neobmedzenej dôvery a povďačnosti adressami obcí, duchovenstva oboch vyznaní, a najrozličnejšieho povolania svetských bol verejne v P. b. Vedomostiach a súkromne osobne v doslovnom znení slova obsypaný. Slovom, biskup Moyses stal sa razom obdivovaným, zvelebovaným a všeobecnou dôverou slovenského národa objatým, akoby nadzemskou aureolou otočeným, ožiareným slovenským velikášom, vodcom, dejateľom, borcom.

Výsledky jeho vystúpenia a námah prichádzaly, opozdene síce, a skromne, ale predsa.

Na poli školstva ja, ako značný výdobytok zaznačujem, že výtečný slovenský paedagog a učenec Martin Čulen, v ten čas direktor gymnásia v Satmáre, bol preložený do B. Bystrice, ako direktor na čelo tamejšieho katol. gymnásia, a že to gymnásium bolo zaopatrené početnými výtečnými slovenskými učiteľskými silami.

Druhý, ale o mnoho vážnejší a dôležitejši výsledok bol, že spolok »Slovenská Matica« bol Jeho cis. apošt. kr. veličenstvom povolený a jeho stanovy boly potvrdené.

A tu predo všetkým vyzdvihnúť mi prichodí, že uholným základným kameňom Slovenskej Matice bola tá tisícka, ktorú Janko Čipkay breznianský mešťan a statkár, od mladí vrúcny syn a štedrý mecen slovenského národa a jeho pomoci potrebujúcich a zasluhujúcich synov, už počas národnieho shromaždenia 6. júna 1861 k tomu cieľu bol venoval a vo svojom čase i skutočne složil.

Záležitosť Slovenskej Matice vyvinovala sa nasledovne:

Slovenské národnie shromaždenia 6. júna 1861 uzavrelo založiť a ustrojiť literarný spolok Slovenskej Matice. Previesť tú úlohu sverilo k prevedeniu uzavretí shromaždenia zo svojho lona vyslanému stálemu slo-

venskému národniemu výboru. Tento výbor preniesol tú úlohu zo svojho lona označenému odboru ad hoc, ktorý záležal z nasledujúcich, v Pesti a Budíne bývajúcich štyroch členov, a síce: Jána Francisciho, ako predseda, Jána Gotčára, Viléma Pauliny-Tótha a Jána Palárika. Odbor ad hoc dostal i vrchnosťami prijaté pomenovanie: »Dočasný výbor Slovenskej Matice«.

S vypracovaním stanov pre Slovenskú Maticu poveril dočasný výbor mňa. Ja som ten návrh výpracoval a dočasný výbor ho prijal. A poneváč podľa zákonov spolkovitosti bolo treba v stanovách udať sídelné mesto spolku, vyjednával som s vynikajúcimi mešťanmi svob. kr. baňs. mesta Brezna, či by mesto Brezno bolo ochotné prijať Slovenskú Maticu do svojho lona. A keď som dostal prajnú odpoveď, vložil som do stanov, že sídlo Slovenskej Matice bude svob. kr. a baňs. mesto Brezno. I predložil som menom označeného dočasného výboru dňa 1. augusta 1861 stanovy Matice kr. uhors. námestnej rade s prosbou o vykovanie najvyššieho povolenia spolku Slovenskej Matice a potvrdenie jej stanov.

Kr. námestná rada poslala tú prosbu, na mienku poťažne na prijatie Slovenskej Matice do svojho lona, predstavenstvu mesta Brezna. Zastupiteľstvo mesta Brezna vyslovilo sa 28. augusta 1861, za prijatie Slovenskej Matice. Nasledovaly tam búrlivé zasednutia volenej obce, v ktorých uzavretie od 28. augusta bolo hneď odvolané, hneď potvrdené, menovite pod predsedníctvom novovymenovaného kr. kommissára pre mesto Brezno, Ondreja Havasa, dňa 15. januára 1862 vydržiavané zasednutie volenej obce vyslovilo sa po druhý raz zákonným spôsobom za prijatie Slovenskej Matice.

V domnení, že už niet žiadnej prekážky, predložil som 8. februára 1862 kr. námestnej rade prepracované, poťažne doplnené stanovy.

Avšak mimo nazdania stalo sa inak. Ten samý kr. kommissár Andrej Havas 8. apríla 1862 podľa svojej, Matici nepriateľskej mienky ustrojil v meste Brezne nové

zastupiteľstvo mesta a hneď na druhý deň 9. apríla predložil tomu novému zastupiteľstvu otázku Slovenskej Matice k novému pojednávaniu a riešeniu. A toto zasednutie uzavrelo Slovenskú Maticu neprijať do lona mesta Brezna. Kr. kommissár Andrej Havas pak predložil toto uzavretie dňa 13. apríla 1862 kr. nám. rade.

Avšak, ako som už predtým rozpovedal, v takejto trapnej nesnádzi vypomohlo mesto Turč. Sv. Martin uzavretím od 21. apríla 1862, v ktorom osvedčuje, že sídlo Slovenskej Matice s najväčšou ochotou a radosťou príjme do svojho lona.

I mesto Lipt. Sv. Mikuláš uzavrelo, ale už pripozde, len 26. jula 1862, aby Slovenská Matica v Lipt. Sv. Mikuláši ubytovaná bola. a »v páde tom, jestliby L. Sv. Mikuláš tak šťastlivý bol, žeby výbor Slovenskú Maticu tam umiestiť ráčil, dáva mestečko pre samý spolok matičný hospodu a miestnosť zo troch izieb pozostávajúcu na dva roky zdarma; ba čo viac: pod týmato dvoma rokmi, mestečko naše, vedľa učiniť sa mohúcej smluvy s Maticou, hotové bude vystaviť i zvláštnu, spolku primeranú miestnosť a príležitosť.«

Uzavretie mesta Turč. Sv. Martina od 21. apríla nepremeškal som hneď a hneď predložiť kr. námestníkovi grófovi Pálffymu s prosbou, aby posledne uvedené, Slov. Matici neprajné uzavretie breznianskeho mestského zastupiteľstva nepokladal za prekážku povolenia Slov. Matice, ale aby na základe uzavretia mesta Turč. Sv. Martina vykonal jej najvyššie povolenie a potvrdenie jej už predložených stanov.

Kr. námestník gr. Pálffy, ako v hore uvedenom, biskupovi Moysesovi dňa 1. júna 1862. písanom liste osvedčil, že na tento môj návrh preloženie sídla Slov. Matice do Turč. Sv. Martina hneď 28. mája 1862. na najvyššom mieste odporúčal.

A vskutku cestou budínskeho mestského magistrátu prípisom od 22. oktobra 1862 doručené mi bolo vynesenie kr. uhor. námestnej rady od 9. oktobra 1862 s jedným pri vysok. kr. uhor. dvornej kancellarii vyhotoveným odpisom, skrze Jeho cis, apošt. kráľ. veli-

čenstvo najvyšším riešením od 21. augusta 1862 potvrdených stanov, s naložením: do stanov vniesť namiesto mesto Brezno, mesto Turčiansky Sv. Martin ako sídlo spolku, a stanovy podľa poslanej mi od kr. uhor. dvornej kancellárie osnovy vyhotoviť a vo dvoch primerkoch vnove predložiť.

Žiadané premeny stanov, okrem premenenia sídla Slov. Matice, záležaly podstatne v tom: aby Slov. Maticou sosbieraná základina v páde rozpustenia alebo rozídenia sa spolku nemenovala sa »Základina slovenského národa«, ale »Základina Slovenskej Matice«, a nadobudnúť sa majúci dom nemenoval sa »Dom slovenského národa«, ale »Dom Slovenskej Matice«. Ďalej aby vystaly všetky tie paragrafy, v ktorých bola formulovaná, okrem ústrednej ústrojnosti, i vidiecka ústrojnosť, t. j. ústrojnosť okresov so správcami na čele a s právom vydržiavať občasne vidiecke shromaždenia členov Matice, pod predsedníctvom a riadením vidieckych správcov. Podobne vynechať sa malo i to ustanovenie, že Slovenská Matica môže vydržiavať svoje valné shromaždenia nielen v sídle spolku, ale i kdekoľvek inde, kde to valné shromaždenie určí. Naposledy vnesený mal byť §, ktorým určuje sa pre spolok Slovenskej Matice zemepanský kommissár.

Vidno z týchto premien, že pre Slovákov nič nemalo byť povolené, čo by menovalo sa národným a slovenský národ za národ uznávalo, ani nič dovolené, čo bolo by oprávnené medzi Slovákmi vyvinúť rozsiahlejšiu a intensívnejšiu činnosť národnú.

Takto premenené stanovy predložil som ja menom dočasného výboru kr. námestníkovi grófovi Pálffymu dňa 31. oktobra 1862 cieľom vnesenia na ne potvrdzujúcej záverky, s prosbou o dovolenie vydať vyzvanie ku vstúpeniu do spolku Slovenskej Matice a zavedeniu sbierok pre túže Maticu.

Toto dovolenie mi kráľ. námestník vydal dňa 1. novembra 1862 p. č. 20.298/pres.

Hneď na to, a síce 4. novembra 1862, dočasný výbor vydal a rozposlal tlačené „*Ohlásenie Slovenskej Matice*“, v ktorom bolo vyzvanie k prihláseniu sa za

členov a k posielaniu ich členovských príspevkov. Príspevky maly byť posielané mne a opatrovať ich mali Jozef Viktorín a pre b.-bystrické okolie k tomu pozdejšie určený Michal Chrástek, ako dočasní pokladníci.

Kým sa členovia prihlasovali a svoje príspevky posielali, doručené mi boly cestou magistrátu mesta Budína dňa 8. júna 1863 potvrdzujúcou záverkou opatrené stanovy. Táto záverka v doslovnom preklade zneje: Číslo 38.441. Prítomné stanovy slovenského literárneho spolku Slovenská Matica zvaného, na základe dňa 21. augusta 1862, toho samého mesiaca a roku milostivým kr. dvorným nariadením pod číslom 14.002 sdeleného Najvyššieho riešenia Jeho cis. apoštolského kráľovského veličenstva, týmto potvrdzujú sa. Dané v Budíne dňa 31. mája r. 1863. Štefan Privitzer v. r.«

Už 1. mája 1863 v čísle 35. »Pešťb. Ved.« mohol som v mojom radostnom uveličení nad dovtedajšími prihlasmi a príspevkami napísať článok: »50.000 a Slovenská Matica«.

Prihlasy a príspevky prichádzaly a množily sa v radostnej miere. Dočasný výbor uznal príhlasy a príspevky už za dostatočné k tomu, aby svolať sa mohlo sriaďujúce valné shromaždenie, i podal 1. júna 1863 kráľ. námestníkovi prosbu o dovolenie k vydržiavaniu dňa 4. a nasledujúcich dňoch augusta 1863 v Turčianskom Sv. Martine prvého a sriaďujúceho valného shromaždenia Slovenskej Matice. To dovolenie sdelené mi bolo cestou magistrátu mesta Budína prípisom od 15. júna 1863. Po obdržaní ktorého dočasný výbor vydal v čísle 53. od 1. júla 1863 »Pešťb. Vedomostí« pozvanie do tohože valného shromaždenia.

K doplneniu úplného opisu príprav pre tento dotedy nebývalý slovenský národný sviatok ešte pripomínam, že vtedajší administrátor Turčianskej stolice gróf Egyd Dessewffy 15. júna 1863 pod č. 2669 mi sdelil, že za zemepanského kommissára pre tože shromaždenie vymenoval Šimona Nemessa, vtedajšieho podžupana Turčianskej stolice, — spolu žiadal, aby som mu predložil programm pojednávať sa majúcich predmetov.

Ten programm podal som mu 20. júla 1863.

Dňa 3. augusta zo všetkých slovenských strán hrnulo sa množstvo členov Matice a ctiteľov biskupa Moysesa do Martina. A prišiel i túžobne očakávaný biskup Moyses. Na hranici tekovsko-turčianskej pozdravilo ho úradníctvo a duchovenstvo Turčianskej stolice, v Mošovcach, Príbovciach a iných obciach národ domáci i súsedný. Do Martina vtiahnul, po boku majúc Michala Chrástka, sprevádzaný početným banderiumom jazdcov, na svojej štvorke, pri hučaní zvonov, strelbe z mažiarov, hudbe a nekonečným volaním »sláva!« cez slávnostnú bránu, pri ktorej privítalo ho martinské predstavenstvo a meštianstvo, menom ktorých pozdravil ho Dr. Karol Kuzmányi oduševneou rečou — a sosadnul v katolíckej fare. Sotva sosadnul, pozdravil ho Ján Francisci — s dočasným výborom Matice. Nasledovaly poklony stoličného úradníctva, vojska, financie atď. veľmi početné vyslanstvá členov Matice, takmer so všetkých slovenských stolíc, pod vedením Dr. J. M Hurbana, Štefana Daxnera, Jura Matúšku, Štefana Závodníka, Adama Kardoša, Jána Moravčíka atď.

Večer bolo mesto bohato osvetlené a porada u biskupa Moysesa.

Pred poradou medzi vlniacim sa uliciami národom vyhľadal ma úradný sluha a doručil mi preradostnú zvesť od Jeho excellencie kr. námestníka grófa Pálffyho, že „*Jeho cis. a apošt. kráľovské veličenstvo z vlastnej pokladnice na Slovenskú Maticu 1000 zl. r. č. najmilostivejšie obetovať ráčil.*“

Svitnul deň 4. augusta. O 7. hod. ráno biskup Moyses slúžil pri assistencii kanonika Tomáša Chervena a farára Munkayho sv. omšu. Po omši opát Ján Gotčár z kazatelne povedal dojímavú, príležitosti primeranú reč. O 8. hodine hrnul sa národ do evanj. chrámu, kde Dr. Karol Kuzmány od oltára konal slávnosti primerané odbrady, a farár Andrej Brózik, povedal slávnostnú reč. Potom hrnul sa národ do shromaždenia Slovenskej Matice.

K tejto príležitosti, keď v celom Martine nebolo

k prijatiu tak početného shromaždenia dostatočnej miestnosti, mesto Turčiansky Sv. Martin dalo postaviť na námestí pred stoličným domom z dreva priestranú, dočasnú miestnosť.

Biskup Moyses prišiel v sprievode duchovenstva a svetských výtečníkov, pozdravený hlučným volaním mu na slávu. Mnou poslané vyslanstvo priviedlo i zemepanského komissára, podžupana Šimona Nemessa, ktorý prijdúc, postavil sa za vrch stola, k môjmu pravému boku a ja predstavil som ho, ako takého, shromaždeniu

Po skončenej srdečnej reči zemepanského kommissára vstal som ja, a ako predseda dočasného matičného výboru, pozdravil som shromaždených a vyhlásil shromaždenie za otvorené. Keď v tejto reči vyslovil som, obrátený k biskupovi Moysesovi: »so všetkou úctou a radosťou naplneným srdcom pozdravujem Vás, Osvietený, asnáď o pár hodín Najosvietenejší pane,« pretrhnul ma hromovitý výbuch radosti shromaždenia, lebo už súkromne vedelo sa, že Jeho veličenstvo ráčil biskupa Moysesa vymenovať skutočným tajným radcom. Potom sdelil som, že Jeho veličenstvo Slovenskej Matici 1000 zlatých najmilostivejšie udeliť ráčil a že biskup Moyses ku daným už 100 zl. ešte dva vyvazovacie úpisy po 1000 zl. obetoval.

Nasledovalo čítanie mojej zprávy ako dočasného predsedu Slovenskej Matice.

Avšak, abych nebol i zpravodajcom i predsedom v jednej osobe, poprosil som biskupa Moysesa, aby prevzal dočasné predsedníctvo. Čo keď sa stalo, čítal som svoju zprávu. A tu zase povstal taký, ako predošlý výbuch radosti, keď som rozobalil v modrom zamate zaviazaný a s pečiatkovým odznakom Slovenskej Matice, t. j. na troch vŕškoch dvojatým krížom v bielmodro-červených barvách, mojou manželkou umele a skvostne vyšívaný exemplár potvrdených stanov Slovenskej Matice, a pozdvihnúc ho do vysoka, nadšeným zvučným hlasom povedal: »Toto je naša zlatá bulla, náš priepustný list, náš občiansky diplom« atď.

Po dokončenom čítaní zprávy položil som na stôl

a oddal som všetko do tých čias sosbierané hotové a nádejné t. j. podpísané imanie Slovenskej Matice, súhrnom *94.251 zl. 95 kr.*

I vyzval som shromaždenie, aby prikročilo k ustrojeniu spolku Slovenskej Matice, predovšetkým aby si vyvolilo predsedu a iných hodnostárov a v stanovách určených úradníkov a výbor. Ale nemohol som dokončiť vetu, lebo shromaždenie búrlive volalo: »Za predsedu prosíme Jeho excellenciu biskupa Moysesa. Sláva mu!«

Biskup Moyses, požiadaný mnou o to, hneď i prevzal definitívne predsedníctvo a vedenie porád shromaždenia. Pod jeho predsedníctvom zvolení boli: za prvého podpredsedu jednohlasným vyvolaním dr. Karol Kuzmány a za druhého podpredsedu tiež jednohlasne turčiansky archidiakon Ján Országh. Úradníci a výbor boli jednohlasne výkrikom vyvolení na návrhy predsedu podľa doručeného mu programmu.

Po obsadení všetkých hodností, úradníkov a výboru, predseda vyhlásil spolok Slovenskej Matice za ustrojený.

Nato predseda navrhnul, aby toto shromaždenie vystrojilo vyslanstvo k Jeho veličenstvu, poďakovať sa za všetky Slovenskej Matici udelené milosti a dobrodenia. Návrh bol prijatý a ako vyslanstvo pod vedením biskupa Moysesa, ako predsedu označení boli: Ján Francisci, dr. Karol Kuzmány, Ján Gotčár, dr. Michal Mudroň, Adam Kardoš a Ján Čipkay.

Vyššie označené vyslanstvo bolo na audiencii 10. sept. 1863. Pri tejto príležitosti medziiným preriekol biskup Moyses: »Takto k radostnému povedomiu života prebudený mohutným cisárskym slovom, nádeje sa slovenský národ s istotou, že bude nielen šťastne pokračovať vo svojom ďalšom bohumilom vyvinovaní sa, áno i ráznym plnením otcovských úmyslov Vášho cis. kráľ. apoštolského veličenstva, menovite vo smysle dňa 20. okt. 1860 najmilostivejšie vydaného diplomu a najvyššieho patentu od 26. februára 1861 ku vnútornému a vonkajšiemu sosilneniu celistvej državy a kroz to ku zväčšeniu jasnosti slávyplného prestolu Vášho cis. kr. apo-

štolského veličenstva, ako živý a ochotný faktor činne prispievať.«

Vyslanstvo bolo Jeho veličenstvom najmilostivejšie prijaté. V odpovedi na pozdravenie biskupa Moysesa Jeho veličenstvo medziiným vyslovil: »Nádejem sa, že loyálny slovenský národ činným a horlivým dosvedčí sa pri ústavnom užšom pripojení môjho kráľovstva uhorského ku celistvej države.«

Vyslanstvo bolo na poklone i u kr. uhor. dvorného kancellára, grófa Antona Forgącha, kde biskup Moyses prekvapil nielen kr. uhor. kancellára gr. Forgácha, ale i samé vyslanstvo oslovenim ho v slovenskej reči, na ktorú gr. Forgách tiež po slovensky odpovedal. —

Dokončiac nákres povstania a ustrojenia Slovenskej Matice, nemôrem premeškať, kráľ. uhor. námestníkovi, grófovi Móricovi Pálffymu, s povďačnosťou vysloviť uznanie, že záležitosti Slovenskej Matice pri všetkej rozsiahlosti burokratického apparátu s možnou, dobreprajnou rýchlosťou vybavoval a dal vybavovať.

Štvrtý august 1863 bol kulminačným bodom oslavy biskupa Moysesa, i oduševnenosti národa slovenského, i jeho obdržaných alebo spoločnými silami vymožených výdobytkov.

Oduševnenie ešte zvlnilo sa 3. augusta 1864, keď biskup Moyses prišiel na druhé valné shromaždenie Slovenskej Matice do Martina, a 24. novembra 1864, keď som ja, ako vymenovaný župan Liptovskej stolice, vtiahol do Lipt. Sv. Mikuláša. Ale potom išlo všetko vedome, nevedome a prinútene, aby som sa tak vyslovil, dolukopcom.

Charakteristika tej doby je, že viedeňská nemecká vláda chcela Maďarov urobiť povoľnými pre svoje centralisujúce a germanisujúce plány, i ukazovala a popúšťala Nemaďarom isté drobné a nie veľkého významu výhody. Jej tlaku nemohla vyhnúť a sprotiviť sa ani uhor. kráľ. dvorná kancellária. Avšak ani táto nepovolila nič zásadného a konala vyhýbave, neurčite a kúskovate, kdežto kráľ. uhor. námestná rada účinkovala rozhodne v protivnom úmysle a smere.

Audiencia 10. septembra 1863 matičného vyslanstva a tam biskupom Moysesom pripomenutie patentu od 26. februára 1861, a v odpovedi Jeho veličenstvom prízvukovaná nádej, že slovenský národ osvedčí sa pri ústavnom užšom pripojení kráľovstva uhorského ku celistvej države, činí rozhranie i pre nádeje Slovákov. Ja nezazlievam biskupovi Moysesovi, že to vyslovil, ani vyslanstvu Matice, že to dal vysloviť ústami biskupa Moysesa, ani slovenskému národu, jestli sa tak stalo v úmysle a z intencie národa, lebo »politica est sciencia exigentiarum«. Avšak tak myslím, že naše nádeje od tých čias počaly sa mariť. Viedeň očakávala, že biskup Moyses a vôbec slovenský národ zodvihne a vyvinie tuhú akciu za centrálny parlament a za oboslanie Slovákmi centrálnej a jednotnej ríšskej rady. A to sa nestalo. Takým činom Slováci, ako neupotrebiteľný faktor, upadli vo Viedni do nemilosti, a u uhorských konštitucionalistov, u Maďarov a u nepriateľov Slovákov vôbec počítalo sa im to za neodpustiteľný smrteľný hriech.

Ale končím, aby som dokončil, a končím niekoľkými vrúcnymi, ale jednoduchými, neumelými, krátkymi slovami.

Biskup Moyses, ako som na počiatku pripomenul, svojimi vynikavými telesnými i duchovnými vlastnosťami bol zrodený, a teraz dodávam, svojou učenosťou a svojimi zásluhami a zkúsenosťami povolaný k vysokej hodnosti a k epochálnym úlohám na poli katolíckej cirkve medzi Slovákmi a slovenského národa vôbec.

Postavy bol vysokej, mohutnej, vystretej, ale súmernej, telesnej ústrojnosti zdravej, silnej. Duchovne vynikal hlbokou učenosťou, čistým charakterom, nezlomnou a neústupnou silou vôle, a k tomu neunavenou pilnosťou, pracovitosťou. Čo podujal, to do poslednej podrobnosti premyslel a potom do poslednej konsekvencie previedol, alebo prevádzal. K tomu mal i um, i vôľu, i bohatú zkúsenosť vo verejnom účinkovaní, vyhladenú taktičnosť v stykoch s mocnými a milú, zaujímajúcu láskavosť v stykoch každodenných. Z jeho tváre žiarila umnosť, silná vôľa a spolu milá dobrota. Okamžením

dal sa v maličkostiach tu i tu i uchvátiť, a bol i nedočkavým a tvrdošijným. Svojmu slovenskému národu bol celou vrúcnosťou srdca oddaný.

Biskup Štefan Moyses bol vo svojej dobe fenomenálnym Božím požehnaním pre katolícku cirkev medzi Slovákmi a pre národ slovenský.

* * *

Ty duchu zvečnelý, ži zvečnelý vo vďačnej pamiatke Svojho úbohého slovenského národa od vekov do vekov!

Oroduj zaň u najvyššieho prestolu nebeského, ako si orodoval zaň u najvyššieho prestolu zemského.

Oroduj i za mňa nízkeho, ktorý som sa pokúsil perly a drahokamy Tvojho veľkého ducha, Tvojich zásluh, Tvojich námah len zlomkovite a neúplne, bez súvisu, bez súmeru a bez umeleckosti poskladať nie do zlatej, ale len do železnej obruby nášho utrpenia plného národného života.

Oroduj i za odpustenie u ľudí i u Boha mojich slabostí a vedomých i nevedomých previnení.

A keď dnes-zajtrá, z milosti Božej, zase sídeme sa v ríši blažených, pozdvihni ma s podnožia Svojho do Tvojho objatia, ako si ma pozdvihnul 1861. roku v Budíne.

Večná Ti pamäť!

III.

DOKUMENTY.

Matičné reči biskupa a predsedu Štefana Moysesa.

I.

Pri prvom valnom shromaždení 4. augusta 1863.

»Slávne shromaždenie!

Kde je otázka o hodnosťach a vyznačení, ja bývam rád ostatným, lebo nebažím, ani som nikdy nebažil po hodnosťach. Boh mi je svedkom, svedkom mi je a môže byť i vysoká vláda, že i tejto biskupskej hodnosti vyhnúť všemožne som sa usiloval: kde je ale otázka o službe národu môjmu slovenskému a ochotnosti k službám týmto, ako i k obeťam k rozkvetu národa nášho, jakživ som sa neodťahoval, ani sa nejdem, ani nechcem, ani nebudem. Tak teda hodnosť predsedu *Slovenskej Matice* prijímam vo smysle úslužnosti k národu môjmu, ktorého blahu hotový som povždy sa obetovať. A zaiste, ako nad blaho môjho národa nenie mi nič vznešenejšieho, tak ani nad priazeň môjho národa nenie mi nič vyššieho, čo by to ihneď bola priazeň celého sveta. — Dôvere, slávne shromaždenie, ktorú požíva tento nový spolok náš literárny, ustúpiť musí každá iná dôvera, a ja, vyzvaný dôverou národa svojho za predsedu, s radosťou cítim sa byť účastným najvyššej cis. kráľovskej, spolku nášmu dokázanej dôvery. A radosť táto srdca môjho rastie ešte väčšmi, že hodnosť túto a službu predsedy *Matice* našej na vyzvanie ná-

roda svojho prijať môžem v prítomnosti výborného vysokozaslúžilého a od nás hlboko cteného veľkomožného pána kráľ. komissára, ktorého prímenie už dáva výraz jeho šľachetnej povahy, a ktoréhožto, ako i všetkých drahých rodákov svojich láske všemožne sa odporúčam.

Nie tak osobným zásluhám svojim, lež postaveniu svojmu pripisujem, že ma slávne shromaždenie na čelo *Matice* našej postaviť ráčilo. Nedôveroval bych silám svojim, že čestnej úlohe tejto budem môcť zodpovedať, keď bych nebol presvedčený o tom, že máme veľký počet mužov, ktorí chcú a budú za národ náš pracovať a mňa v úrade mojom všemožne podporovať.«

II.

Pri druhom valnom shromaždení 3. augusta 1864.

»Slávne shromaždenie Matice Slovenskej!

Po uplynutí jednoho roku začíname druhú valnú hromadu spolku nášho Matice Slovenskej. Začíname ju v mene všemohúceho Boha; pod spravedlivou a neprekonateľnou záštitou najdobrotivejšieho Zemepána, nežného Otca veškerých národov, prozreteľnosťou božskou Jeho správe sverených; začíname ju v zákonnej prítomnosti zemepánskeho povereníka v blahorodej osobe Jeho veľkomožnosti pána kráľ. radcu a I. podžupana tejto župy Turčianskej, Šimona Nemessa, muža to, ktorého nemenej statočnosť a naproti národu nášmu priaznivosť, ako i ctihodná osoba nám dobre známe sú; začíname ju konečne v lone rodoľubého tohoto mesta Turčianskeho Sv. Martina, ktoré národ náš už pred troma rokami k srdcu svojmu privinulo, pred jedným rokom prvé valné shromaždenie už uzákonenej Matice našej s nevídaným, len neodrodilému Slovanovi vlastným pohostinstvom do lona svojho prijalo, a ktorého rodoľubá obetivosť u vďačného potomstva vo tri vrhy slávne hlásať sa bude, dokiaľ ostatný slovenský jazyk neonemie.

Do oboru spolku nášho, dľa stanov jeho, nepatria

sice ani občianske, ani náboženské záležitosti; ničmenej je spoiok náš opravdive pravý a pevný základ a nevyhnutný prostriedok úspešného účinkovania vo veškerých vrstvách života nášho národného.

Lebo ako belmom zatiahnuté oko ani v hospodárstve, ani v umelectve zreteľne patriť nedovedie: tak i nevedomosťou a predsudkami zatemnený um ani v občianskych, ani v náboženských záležitosťach pravdive a bezpečne súdiť nevládze. — Nevedomec, slepému stroju podobný súc, v pravde nemôže byť ani dobrým kresťanom, ani rozumným hospodárom, ani užitočným občanom, ani verným poddaným, ani obetivým národovcom; a jestli sa takým byť vidí, je to len slepá náhoda: poneváč totiž priaznivé sily naňho účinkujú, lež zvrtne sa ako trstina, akonáhle protivný vetor duť počne; lebo vo svojej duševnej slepote nemá človeku prístojnej samostatnosti. — Slepotu ale duševnú rozjasňovať, nevedomosť zaháňať, predsudky cúdiť je bezprostredný účel Matice našej Slovenskej. Zkadiaľ vidno, že otázka o Matici Slovenskej je totožná s otázkou o hodnosti ľudskej a všestrannom blahobyte veškerého národa slovenského.

Ktokoľvek teda behom prozreteľnosťou božskou ustanovených udalostí je údom slovenského národa; ktokoľvek ako taký, ctihodný prach otcov a dedov svojich hyzdiť za ohavný hriech považuje; ktokoľvek bohumrzkým odrodilstvom poškvrniť sa nechce; ktokoľvek k slovenskému ľudu v pomeroch buďto spoločenských, buďto občianskych, buďto konečne úradných ako človek svedomitý stáť chce; slovom: ktokoľvek s národom slovenským poctive smýšľa: tomu na obstánku, upevnení a rozkvete Matice Slovenskej záležať musí. Zvlášte ale horliť majú o Maticu Slovenskú: vedomcovia a vzdelanci slovenskí, potom takí národovci, ktorým buďto zámožnosť, buďto úradné postavenie výdatnejší vplyv poskytujú; konečne veškeré obecenstvo národa slovenského.

Svetlo to, ktoré budúce cesty národa slovenského ožiariť má, aby tento z otroctva nevedomosti, ktorým nesčíselné veky skľúčený biedne stonal, ba, bohužiaľ, ani nestonal, lež len hlivel, šťastlive vymanený, pravdove

a mnohonásobnými vedomosťami ozbrojený k časnému a večnému blahobytu svojmu bezpečne pokračovať doviedol, — blahonosné to svetlo vychodiť môže len od vedomcov a vzdelancov národných, ktorým v mladosti jejich priaznivé okolnosti, to jest prozreteľnosť božská, z nevyvážiteľných žriedel pravdy v hojnejšej miere čerpať dovolila.

Každý dar Boží nakladá ním obdarovanému povinnosť: tenže dar v obore vlastného vlivu rozširovať. Tým obdarenec stáva sa prostredníkom milosti Božej. Tak na príklad: Apoštolovia Kristoví a iní bezprostrední učedlníci jeho, osvietení živým slovom Syna Božieho, pravdami nebeskými, nepochybovali o povinnosti svojej: tie isté pravdy u všetkých národov sveta, s vynaložením svojich síl, pohodlností, ba i samého života rozširovať. To je povinnosť, to povolanie kresťanského vedomca vôbec a vzdelaného národovca oproti svojim rodákom obzvlášte; lebo kto sa o svojeť nestará, ten vieru zatajil, ba horší je od neveriaceho.

Dľa podstaty človeka, v ktorom telo s dušou, schopnosti a potreby telesné s duševnými úzko, ba nerozdielne spojené sú, vyššie duševné účely mnohokráť len hmotnými prostriedkami, alebo aspoň podmienkami dosiahnuť sa dajú. Tu teda nastáva úkol zámožnejších národovcov, aby, poskytujúc hmotné prostriedky k rozširovaniu osvety vlastného národa, nashromaždili si pokladov, ktoré ani hrdza ani mol nepokazí a zlodeji nevykopú a neukradnú.

Medzi pákami v spoločnosti ľudskej znamenitá je tá, ktorá v úradnej moci záleží. Je tedy ovšem povinnosťou slovenského úradského, ba každého človeka v lone národa slovenského úrad dajaký zastávajúceho, účel Matice Slovenskej dľa okolností podporovať. Však účel Matice Slovenskej záleží v rozširovaní opravdivej, na základe kresťanskom osnovať sa majúcej, teda bohumilej osvety znamenitej čiastky občanov drahej našej vlasti uhorskej a poddaných spoločného nášho apoštolského Zemepána. Takáto ale osveta v pravde nikomu škodiť nemôže: ovšem ale užitočná je ako jednotlivcom, tak i državnému celku; však Matica Slovenská nie je dajaká

pokútna spoločnosť, zaoberajúca sa hriešnymi, nebezpečnými zámerami; lež je spolok, majúci najšľachetnejší účel, a priam preto blahosklonným prostredkovaním najvyšších krajinských právomocností do života vstúpivší; však uholný ten kameň, na ktorom spočíva budova Matice Slovenskej, je najvyššie zemepanské potvrdenie Jeho cisársko-kráľovského apoštolského Veličenstva ku prospechu a zveľadeniu toho istého národa slovenského, o ktorom Jeho Veličenstvo z vysokosti Svojho cisársko-kráľovského prestola vysloviť ráčil, že jeho vo všakových ťažkých časových pomeroch dosvedčenú poddanskú vernosť uznáva. Nemôže sa tedy úradnej povinnosti protiviť to, čo je v sebe dobré a bohumilé; čo je ako jednotlivcom, tak i verejnému životu užitočné; čo je najvyššími krajinskými právomocnosťami sprostredkované; čo je konečne najjasnejším Zemepánom potvrdené.

Lež obzvlášte horliť má o Maticu Slovenskú pospolité obecenstvo národa slovenského. Matica Slovenská, pochopená ako národ slovenský vzdelávajúci ústav vedomcom a vzdelancom národa tohoto nevyhnuteľne potrebná nie je: bo oni, ako takí, už i inými prostriedkami dorazili k účelu tomu, ku ktorému spolok náš smeruje. Pre vedomcov a vzdelancov slovenských je účasť na Matici Slovenskej, buď by si ona v učebných prácach, alebo vo hmotnej podpore záležala, číra obeť, šľachetná síce obeť, ale predsa len obeť, pochádzajúca z horúcej lásky oproti vlastnej krvi, oproti súkmenovcom svojim, nepriazňou minulých vekov do duševnej poroby — najbiednejšieho to na svete otroctva — upadnuvším. Toto biedne otroctvo vyhladiť usilujú sa vedomcovia a vzdelanci slovenskí ochotnou obeťou nielen duševných a hmotných síl svojich, lež mnohokrát i požertvovaním skvelejšieho, vlohám a zásluhám svojim primeranejšieho behu života.

Lež pospolitosť a obecenstvo ľudu slovenského, jeho pozdvihnutie z mrákot nevedomosti, sošľachtenie jeho mravov, hmotná pomoc v jeho nedostatku: teda uľavenie jeho mnohostrannej núdze a tým povýšenie jeho na hodnosť opravdive ľudskú: toto je hlavný účel,

toto bohumilá úloha Matice Slovenskej; ale práve v tomto záleží i mocná pohnútka pre pospolité obecenstvo národa slovenského k horlivej účasti na snahách Matice Slovenskej.

Nože teda, milí rodáci slovenskí! chyťme sa spoločnými silami tak dôležitej práce; zastaň každý mužne miesto svoje a pričiň sa dľa možnosti o zveľatok ubiedeného národa nášho na poli tomto, milosrdenstvom Božím a spravedlivosťou najjasnejšieho Mocnára mu poskytnutom. Nemyslime, že sme už zadosť učinili povinnosti našej národnej, ba ako občianskej, tak i kresťanskej, jestli sme dajaký príspevok do pokladnice spolkovej vložili, alebo súčastnili sa na jeho valnom shromaždení.

Núdza úbohého národa je nevýslovná; potreby sú nesčíselné; tu teda požaduje sa myseľ úprimná a shodná, účinkovanie všestranné a napnutie nepretržené, aby zamedzila sa toľká núdza, aby sa toľkej biede odpomohlo, aby celý národ vzkriesiť sa mohol zo sna smrti duševnej k čulému, človeka dôstojnému životu. Čo keby hrozným osudom stať sa nemalo a nedalo, žiaducnejšie by ovšem bolo, aby všemohúci Boh biedny náš národ z obličaja zeme vyhladil, než aby sme po tisícročnej duševnej porobe ešte i budúcne v podobnom otroctve sebe i celému človečenstvu na potupu živorili.

Lež dôverujme lepšej budúcnosti! Sme síce ešte biedni: no klíčky radostnejšieho vývinu krásne sa ukazujú a nádejne sa zmáhajú. Od pamäti ľudskej nebolo doby, v ktorej Slovensko tak bolo by pokročilo, ako v práve minulých troch rokoch. Keď sme pevný základ takmer z ničoho položiť mohli, Boh dá, že i celú budovu v krásnej podobe vystaviť dovedieme, čo tým dôvernejšie dúfať môžeme, že priaznivý nám smer prítomného času zreteľne zjavuje sa vo vše ďalej rozmáhajúcom sa cite spravedlivosti súsedných národov, v ľudskejšom dychu občianskych zákonov, v blahosklonnosti oproti nám najvyšších krajinských právomocností, v nezvratnej spravedlivosti najjasnejšieho Zemepána, ako i v každodenne šíriacom sa prebudení nášho drahého ná-

roda; v takom položení schádza nám jedine hojné vyplnenie pobožného vzdychania u bratského národa, junáckych totiž Horvatov, v krásnej obyčaji stojacieho: »Bog pomozi k našoj slozi!«

III.

Pri treťom valnom shromaždení 9. augusta 1865.

»Slávne shromaždenie Matice Slovenskej!

Posvätné číslo trojky značiť bude nám i potomstvu prítomnú schôdzku, valné totiž dnešné shromaždenie Matice Slovenskej. Pod štítom uzákonenia zemepánskeho po tretíkráť hrnuli sa so všetkých strán čarokrásneho Tatranska milovníci národa a života slovenského do pohostinného mesta tohoto, aby spojenými silami ducha radili sa a uzavreli, čo videlo by sa im k vytknutému a veľaváženemu a šľachetnému smeru shodno a užitočno.

Poobzerajúc sa na minulosť Matice Slovenskej, na prekonanú tak rečeno čiastku duševno-národnej pôdy našej, nie bez príčiny cítime radostným citom dmúť sa hrudi naše; lebo, — buď večná chvála všemohúcemu Bohu, ktorý nás posilňoval, večné vďaky dedičnému Kráľovi, ktorý nás zaštituje, úprimná a trvanlivá uznalosť prítomnosti i budúcnosti milým národovcom, obetovavším čas a sily svoje na žertveníku národnej osvety, — pokročili sme znamenite!

Vzdor príslovnej chudobe národa nášho shromaždili sme si v krátkom behu dvoch rokov a dakoľko mesiacov majetok povšímnutia hodný a rozmnožujeme ho s ochotnosťou, ohľadom na ťažkosť časov, opravdive podivu hodnou. Tak doviedla Matica naša znášať znamenité útraty na uverejnenie plodov našej mladistvej slovesnosti; podporovať ak verejné naše učebné ústavy, tak i jednotlivých nádejných mladíkov, poruku to lepšej budúcnosti rodu nášho; povzbudzovať výtečníkov našich k prácam národu na česť a užitok slúžiť majúcim; konečne napomáhať potrebou a núdzou skľúčených a po-

ctivých rodákov, poskytovaním peňazí na zákonné úroky.

Mimo peňažitého majetku sosbierano znamenité množstvo všakových pomociek vzdelavateľných, záležiacich v knihách, listinách, minciach a umeleckých výtvoroch; z ktorých predmetov mnohé sú nemalej ceny a významnosti ohľadom na dejiny národa nášho.

No ačpráve stav tento radostný je, predsa ďaleko buď od nás, aby nás nebezpečnou spoľahlivosťou naplňoval.

Opätujem, čo som bol pred rokom vyriekol: »núdza úbohého národa nášho je nevýslovná: potreby jeho sú nesčíselné.«

Ďaleko teda odstúp od nás podlá zmalátnelosť, ochablosť a neplodné ľúbostkárstvo; doteraz dosiahnuté výsledky účinkovania nášho nech nám nebudú podnetom ospanlivosti, lež radšej ostrým ostnom pričinlivosti, dúfajúcim už nie bezzákladne v hojné ovocie mužného usilovania nášho a pevne presvedčeným, že spasenie drahého národa nášho zo tmy nevedomosti a z poroby nerestí, vyplývajúcich nevyhnuteľne z tejto duševnej tmy, závisí hlavne len od neho samého, to jest: od nás, a že spasenie toto bez všestranného nášho usilovania a vytrvalej pracovitosti je naprosto nemožné.

Len sám všemohúci Boh môže z kamenia tvoriť synov Abrahámových.

Pre silu mnohostranne obmedzeného človeka národ bársktorý už vo hmotnom ohľade je tak zrutné bremeno, že ním hocaká vonkajšia sila hýbať tak ľahko nedovedie.

O mnoho slabší vplyv má vonkajšia sila na vnútorné, duševné moci: na rozum a vôľu, na vyvinovanie a sdokonálenie vlôh týchto.

Ako síce s jednej strany hatiť, prekážať, tak ovšem i pomáhať, podporovať môže i vonkajší vliv duševné sily a vlohy: nikdy ale konečne buďto zahatiť, prekaziť, buďto ale zdarne vyvinúť, sdokonáliť bez vnútorného spoluúčinkovania. — Nikdy a nikde nestal sa jednotlivec, tým menej národ nasilu buďto učeným, buďto cnostným. V ohľade tomto duch človeka tak je neod-

vislý, že i milosti Božej, na svoju ovšem ujmu, sprotiviť sa môže.

Nič teda niet istejšieho, než že národ bársktorý buďto hlavne prácou vlastnou, vnútorným prebudením, vlniacim sa vždy priestrannejšími kruhami, všestrannou horlivou usilovnosťou, mužnou a obetivou vytrvalosťou, pod štítom pomoci božskej a priazňou spravedlivej občianskej vlády — z poroby duševnej sa dvíha: buďto ale, zase len hlavne vinou svojou, vlastnou driemavou necitlivosťou, podlou sebeckosťou jednotlivcov, slepou zaťatosťou oproti blahoprajným náradám — navzdor milosti božskej a mnohokrát i priazni spravedlivej občianskej vlády hnije v duševnom otroctve.

Tým zreteľne vyvinuje sa i naša hlavná úloha, splývajúca so všeobecným určením pokolenia ľudského, ktorej nevšímnutie nikdy nemôže sa minúť s najžalostnejšími výsledkami.

Božie ustanovenie plní sa nevyhnutelne, už či na blaho, či na ztratu našu: to závisí od nás, lež plní sa istotne.

Dľa vôle božskej, na príklad, ustanoveno je každému človeku jednúc umrieť. Preto smrti vyhnúť nemožno.

Pravda je síce, že blahoslavení mrtví, ktorí v Hospodinu umierajú; naproti tomu ale, že smrť hriešnikov je najhoršia; lež umrieť je predsa i cnostnému i hriešnikovi.

Podobne: poneváč Boh vyriekol nad prvým človekom, že v potu tvári svojej vyhľadávať má chlieb svoj; poneváč Boh človeka tak stvoril k práci, ako vtáka k lietaniu: určeniu tomuto smrteľník bez vlastnej ujmy zneveriť sa nemôže.

Ovšem ani ten nie, ktorému cudzie mozole majetok zaopatrily; poneváč, jestli práca môže telesné sily vyčerpať, duševné moci soslabiť: zahálka a lenivosť sily ak telesné, tak i duševné neomylne nivočí a zabíja.

Práca teda, usilovnosť, pilnosť a namáhanie je dľa vôle božskej určením ak jednotlivcov, tak i celých národov. Len prácou, ustavičným vyvinovaním a upotrebením ak síl telesných, tak i vlôh duševných sdoko-

nálit a sošlachtit sa dovedú jednotlivci a národy; zaopatrit si môžu opravdivú dôstojnost obrazu Božieho a zaujat počestné miesto v človečenstve.

Ó, keby mi bolo dané volat hlasom zemou zatriasajúceho hromu — ba hlasom trúby anjelskej, otvárat majúcej hroby v den posledný!

Rodu môj, milý národe slovenský! Spal si duševne stá, ba tisíce liet; precítni už niekedy a zmužni; precítni k práci človeka hodnej a sebe užitočnej, — ver mi: nevyhneš práci; bo práca je určenie tvoje, jakožto úda človečenstva, je zákonom, pochodiacim z vôle božskej; — pracovat tedy budě Ti vždy; už či len na úžitok iných, či i na svoj: vol si. Neukazuj mi svoje tvrdé mozole: znám ich! lež práve to štiepa mi srdce horkou žalostou, že z tak mnoho tvrdých mozolov tak málo úžitku pre Teba! Neztažuj si, drahý Rodu môj, na svoju krušnú domovinu; oplýva ona nie len krásami rajskými, lež i poklady nevyvážitelnými; ktoré ale len osvetou rozbystrené oko spatrit a zúžitkovat dovedie. Neodvolávaj sa, Národe môj, na skromné číslo údov Svojich. Nikdy nebol početnejší národ Grékov; skromné a neplodné bolo územie Attiky a ako hovorí výhlasný Chateaubriand: mesto Athénske, ačpráve nevyrovnávajúc sa počtom obyvatelstva s jediným predmestím terajšieho Paríža, predsa v dejinách človečenstva o slávu závodí so svetovládnym Rímom; bo nie z množstva netečných delníkov, lež hlavne zo svornosti, horlivosti a rozumnosti pracovníkov vyplýva zdar činnosti ludskej.

Nie tedy vo vyše spomenutých okolnostach väzí príčina Tvojích nerestí, drahý Rodu môj, lež jedine v nedostatku duševnej osvety. Rozptýlený si ako zrnká pola piesočnatého, ktorými zahráva každý vietor. Sostav sa tedy osvetou duševnou, povedomím národním, obecnomyselnostou, sostav sa týmito bezpečnými prostriedkami v skalu tuhú, vzdorujúcu i treskom hromov i besnote víchrov.

Máš, drahý Rodu môj! vo vzdelancoch svojich vodcov horlivých, obetivých, množiacich sa, buďte Bohu vďaky, so dňa na deň: nezarmucuj ich netečnostou svo-

jou; však snahy jejich, mnohokráte s boleśtnou jejich ujmou spojené, len na dobro Tvoje smerujú. Pomysli, Národe drahý: odkiaľže mal bys pomoci očakávať, jestli nie od svojeti?

Postav sa na bezpečné plecia svojich prirodzených vodcov, by si sa povýšil; otvor ochotne oči svetlu pravdy a užitočných vedomostí, ktoré prednášajú Ti domáci vzdelancovia Tvoji v srozumiteľnej, v prirodzenej Tvojej jadrnej reči; pracuj pilne na národa roli dedičnej.

Boj sa pri tom Boha; buď verný dedičnému Kráľovi, ako si bol od pamäti ľudskej; buď poslušný zákonom občianskym: a ver mi, Národe drahý, že Ti bude, ako Ti nebolo.

Prípis biskupa Moysesa od 10. mája 1862 grófovi Moricovi Pálffymu.

Vaša excellencia! Následkom dňa 1. a 3. januára 1862 na mňa ponížene podpísaného opätne upraveného milostivého vyzvania Vašej excellencie: moje budúce spozorovania v poťahu na záležitosti skrze mňa pri stupňoch cis. kr. prestolu, ako i pred Vašou excellenciou zastupované, uviesť k vysokej vedomosti Vašej excellencie, nemôžem ďalej mlčať, ináče odôvodnil by som to, predpokladanie, že alebo príčiny spravedlivých ponôs mojho slovenského národa už sú odstránené, alebo že ja z akýchkoľvek subjektívnych pohnútok vzdal som sa ďalšieho zastupovania tak málo radostného poskytujúcej záležitosti.

Ako že mi toto posledné moje svedomie, a menovite môj biskupský úrad nedovoľuje a nikdy nedovolí: práve tak, bohužiaľ, nemôžem ani to prvšie potvrdiť.

Nátisk na slovenský národ, (Volk) ako taký, vykonáva sa v najväčšej čiastke v objeme mojej zkúsenosti všetkými možnými prostriedkami. A keď to v tomto

okamžení, ako prirodzená vec, nedeje sa s takým hurtom, ako pred 5. novembrom predošlého roku: teda je bôľ ukrivdených tým hlbší, poneváč im prítomne neprichódí ponosovať sa na úradníkov asnáď vyvolených skrze zagitované stránky, ale na úradníkov vymenovaných menom toho vznešeného panovníka, ktorý rovnoprávnosť všetkým poddaným opätovne slávnostne zvestoval.

Nielen maďarské nariadenia stoličných úradníkov na slovenské, maďarskú reč úplne nevediace obce a jednotlivcov sú na dennom poriadku; ale len obozretnosťou b.- bystrického miestneho Commanda prekazilo sa, že ináče neprekvapujúca netaktičnosť politickej správy Zvolenskej stolice násilným a neodôvodneným odvedením do Komárna dvoch kňazov, z ktorých jeden ku r. kat., druhý k evanj. cirkvi prináleží, a ktorým len láska ku ich slovenskému národu za zločin pokladaná bola, poburujúce pohoršenie nevyvolala. Ináče je na dlani, že i to, čo prítomne podniká sa násilne proti slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Pešti, v Liptove a na iných miestach, smeruje ku zničeniu slovenského národa.

Ačpráve, ako súkmenovca slovenského národa, uvedené prechmaty, obzvlášte prenasledovanie slovenských luteránov, i preto nanajvýš boľastne dotýkajú sa ma, poneváč rozumne pochybovať nemožno, že ten istý duch temnosti, ktorý prítomne náboženskú vieru, a skrze to jediný istý podkladok mravnosti slovenského národa a. v. utopistickej Honi cirkvi obetovať sa vynasnažuje, v prípadnosti nejakého zdaru svojich námah, iste i medzi katolíckym obyvateľstvom Uhorska pokusy robiť bude: predsa prítomne zamýšľam pokorne obrátiť vysokú pozornosť Vašej excellencie len na dva, s mojím biskupským úradom v blízkej spojitosti stojacie predmety, a síce na literárny od lanského roku prosený spolok Matice a na baňsko-bystrické gymnásium.

Ačpráve od $^{20}/_{10}$ 1860 politická správa Zvolenskej stolice ani najskromnejším želaniam slovenského národa prajná nebola: predsa zastupiteľstvo mesta Brezna opätne uzavrelo prijať literárnu spoločnosť »Matice«, ktorej vrchnostenské povolenie každú hodinu sa očakávalo.

Ale v najnovšom čase toto opätované, zákonné uzavretie odvolané bolo pod osobným vplyvom kráľ. kommissára Zvolenskej stolice.

Bože môj! aké všeobecné zhrozenie povstalo by v maďarskom národe, keby čisto maďarskému mestu napadlo loyálnymi prostriedkami vymáhaný vzdelavateľný ústav, ešte prv, ako by do života vstúpil, od seba odstrčiť. Taký skutok je tak veľmi neprirodzený, barbarský, nasledovne poburujúci, že zjaviť sa môže len najpodlejšími intrigami, vyvolaním najnešľachetnejších pohnútok a preto v taký prípad i právom rozhorčený maďarský národ mal by iste celý vzdelaný svet na svojej strane.

Vaša excellencia! Večné zákony spravedlnosti sú pre všetky národy rovnaké, a čo cítili by Maďari v takom predpokladanom prípade, to isté cíťa i Slováci v poťahu na uvedenú brezniansku záležitosť, a síce s omnoho väčšou trpkosťou, poneváč pri svojej úplnej chudobe na vzdelavateľné ústavy, otázny ústav potrebujú. O povahe pohnútok najnovšieho poťažného osvedčenia breznianskeho zastupiteľstva môže vydať svedectvo, medzi iným, i tá okolnosť, že i jednania, ktoré pred 13. rokmi slovenskí mužovia podujali v záujme legitimného kráľovského prestolu s nebezpečenstvom vlastného života a s pozatýmným odobrením Jeho apošt. kráľ. veličenstva, teraz pod auspiciami kráľ. kommissára vykorisťujú sa k upodozrievaniu tých samých mužov, ako i otázneho literárneho ústavu, ktorého sa oni domáhajú.

Poneváč vys. kr. uhor. dvorná kancellaria uznala, že kr. uhor. námestnou radou v mesiaci oktobri v poťahu na katolícké gymnásia vydané provisorné nariadenie udržať sa nemôže a dňa $^{27}/_{12}$ m. r. tože provisorné nariadenie vys. vynesením tohože dvorského dikasteria reformované bolo, vys. kr. uhor. námestná rada dňa $^{12}/_{2}$ t. r. k direkciám označených gymnásií upraveným intimatom, od vys. dikasteria obdržanú úpravu vyvinula a čo treba nariadila.

Tieto vyjadrenia najvyšších politických krajinských vrchností nielen slovenský národ vo všeobecnosti pred-

bežne utíšily, ale menovite i mňa naplnily tou radostnou nádejou, že od teraz b. bystrické gymnásium dostane také ustrojenie, akého postrádať naskrze nemôže, jestliže má, v čom vlastne jeho bezprostredné určenie záleží — stať sa primeranou základnou školou pre kňazských a svetských učiteľov mojej diecesi.

Podľa jasného doslovného znenia toho reformovaného nariadenia mal by na tomže gymnásiume platným byť slovenský jazyk, ako s maďarským rovnoprávny naukosdelný jazyk — a magyarral egyenjogú tannyelv, — nie menej aj riadnym, povinným učebným predmetom — kötelezett rendes tantárgy — naposledy maly by niektoré učebné predmety v tej samej reči byť prednášané.

Poneváč ten istý dikasteriálny intimat k preddloženiu od gymnasiálnych direkcií žiadaných zpráv ustanovil koniec mesiaca februára, mohlo by sa myslet, že dosaváď nastúpil aspoň značný obrat k lepšiemu, tým viac, že od tohoto obratu z veľkej časti závisí upokojenie duchov obyvateľov krajiny.

A predsa až do tohoto okamženia nielen že sa nič nestalo, ale jedine od dňa toho intimatu pre b. bystrické gymnásium nasledovavšie vymenovanie dokazuje spravedlivým nárokom Slovákov ustavične neprajný prúd. Okrem nauky náboženstva, ani jeden jediný predmet neprednáša sa v slovenskej reči, práve tak neužíva sa táto reč ako predmet vyučovania, a k jej naučeniu neupotrebuje sa ani minúta; preto je tak blízke aj predpokladanie, že ani na ostatných na slovenských stranách jestvujúcich gymnásiach nedeje sa nič lepšieho.

Jasná vec je, že také pokračovanie smeruje ku ohlupovaniu, znemravneniu a zhovädeniu slovenského kmena, a preto je nielen nespravedlivé, ale i neslušné.

Nespravedlivé je i podľa prirodzeného práva, ale i podľa osemstoročných positívnych zákonov našej vlasti.

Poneváč, ako každá jednotlivá ľudská osobnosť, už skrze samé jestvovanie má vrodené neodcudziteľné právo na vyvinutie svojich duchovných síl, ktoré od Boha obdržala a ktoré jeho podobnosť so Stvoriteľom podmie-

ňujú: práve tak, ba ešte vo zvýšenej miere má celý národ také neodcudziteľné právo.

Toto právo nikdy nemôže prísť do kollisie s podobnými právami iných, poneváč duchovné majetky bez ohraničenia priestorom nadobývané byť nemôžu, bez toho, žeby niekomu odobrané boly. Avšak toto právo býva zjavne napádané potlačovaním prirodzených, jestvujúcich práve tak, ako aj natískaním neprimeraných prostriedkov.

Že potlačovanie, ba ani podriaďovanie nemaďarských národností osemstoročný dejepis našej vlasti nezná, to vysvitá nielen zo všeobecne známych slov veľamúdreho a svätého zakladateľa uhorského kráľovstva, Svätého Štefana, Decretum I, ale aj z jasného doslovného znenia mnohých nasledujúcich zákonov.

Menovite poťažne na slovenský kmen, je nad všetku pochybnosť povýšené, že krajinské zákony nielen neignorujú ho, ako by teraz radi chceli, aby sa to uverilo, ale uvádzajú ho výslovne ako osobitný, s inými kmenami Uhorska rovnoprávny kmen. Pars III. tit. 25—1608. art. 13—1609. art. 44—1655. art. 34. Medzi zemianstvom vždy bývaly mnohé tisíce maďarský jazyk neznajúcich Slovákov, ako že naproti tomu, najväčšia čiastka maďarského kmenu, ale aj pri iných kmenoch prináležala do triedy politicky neoprávnených poddaných. Áno jasní kráľovia uhorskí, ako pred periodou Habsburgov, tak aj za jej časov, nedržali niže svojej hodnosti slovenským jednotlivcom tak dobre, ako aj municipiam vydávať vlastnoručne podpísané slovenské nariadenia; ako že také dôkazy kráľovského váženia si vždy loyálneho slovenského národa ešte aj dnes nachádzajú sa v početných prímerkoch. Jestli k prednesenému ešte i to uvážime, že Slováci práve tak, ako ostatné kmeny Uhorska, ačpráve v okolnosťach omnoho ťažších, verejné ťarchy znášajú, majetkom a krvou v prospech krajiny daňujú: teda ich urovnoprávnenosť odôvodene ani nemôže byť v pochybnosť uvedená. Z čoho jasne vysvitá, že Slováci skrze trvanlivé prekážanie svojho duševného vyviňovania sa znášajú do neba volajúcu krivdu.

Ale otázne pokračovanie je i nanajvýš neslušné. Slováci sú nielen najstarší obyvatelia krajiny, ale v časiech, keď Maďari prisťahovali sa v spoločenstve s Rusmi a Kumánmi, boli aj najvzdelanejšou čiastkou jej obyvateľstva. Oni mali svoje mestá a hrady, ktoré až podnes majú svoje slovenské mená, mali politickú ústavu, ktorej podstata, ako i pomenovania zachovaly sa za osem storočí v Uhorsku. Súkmenovec Slovákov pokrstil zakladateľa kráľovstva uhorského, druhý doniesol kráľovskú korunu z Ríma, čím spečatené bolo prijatie novozaloženého kráľovstva do europejskej rodiny národov. Dejepis, ako i maďarský jazyk jasne dokazujú, že Slováci boli učiteľmi Maďarov, ako v kresťanskom náboženstve, tak i v roľníctve a v priemysle. Keď teda Maďarov ctilo a im užitočné bolo, že ako chrabrý pastiersky národ oddali sa umeniam pokoja, a skrze to vedeli vyhnúť osudu omnoho mohutnejších Hunnov a Avarov, Slovákom nemožno odoprieť veľký stupeň zaslúžilosti, že svojim krajanom pri dosahovaní vznešeného cieľa tak ochotne a účinne ruku podávali. Pokračovanie teda, ktoré Slovákov v prostried ináče denne a všade rozširujúcej sa duchovnej kultúry, naďalej snaží sa obetovať ľudskú hodnosť ponižujúcej nevedomosti, možno pomenovať len nanajvýš neslušným.

Žiadneho jasnejšie vidiaceho Slováka nemôže potešovať myšlienka, že jeho národ prostriedkom po celej krajine rozšíriť sa majúcej maďarskej reči môže byť zachránený pred nevedomosťou a jej smutnými následkami. Dejepis našej vlastnej vlasti, dejepis malého kniežatstva Korutan, ešte menšieho kniežatstva, vlastne len panstva — Gotše a sto iných krajín zretedlne dokazuje, že je to utopická myšlienka. Vzdelané triedy môžu osvojiť si cudzí jazyk; ale massa národa podrží si svoj prirodzený jazyk, a v záujme celej spoločnosti, nestihne cudzie mluvnice študovať. Preto Slováci i po tisíce rokoch len tak ostanú Slovákmi, ako boli pred tisícročím. Odpadnutie jednotlivcov nepodmieňuje v tomto ohľade žiaden podstatný rozdiel.

V podajedných provinciách europejského Turecka,

početní jednotlivci, áno celé triedy, a síce najmohutnejšie odpadli od národnosti a náboženstva svojich otcov. A teraz po štyristo ročnej nevysloviteľnej biede, jestvujú čiastočne opustená národnosť a kresťanské náboženstvo od svojich trápiteľov ostrejšie ako kedykoľvek predtým oddelené, a z toho pre celú spoločnosť prúdiace sa rozpaky množia sa so dňa na deň.

I našu drahú vlasť očakáva taký osud, jestli nebude prisluhovaná spravedlivosť. Lebo je to skutočnosť, že každému domášnemu národu je národnosť drahšia, ako svoboda, preto nie je ťažko uhádnuť: aké cesty nasledovať bude nikdy nevystávajúca Nemesis.

S druhej strany nároky Slovákov nie sú ani neslušné, alebo práve vlasti nebezpečné. Za jedno za rovnoprávnosť krajinu obývajúcich národov svedčí osemstoročná zkúsenosť niemenej, ako najnovšie jej rušením vyvolané trenice. Ďalej Slováci nežiadajú pre seba ani najmenších výhod na újmu iných národností. Naposledy Slováci žiadajú pre seba len to, čo najvážnejší mužovia Uhorska za najpotrebnejšie uznávali. Slováci nežiadajú ani povyše toho, čo posvätný majestat nášho spravedlivého monarcha slávnostným spôsobom ako nevyhnutné označil, aby totiž národnostné právo nemaďarských národov Uhorska, ako v poťahu na zachovanie ich jazykov a národností, podobne i z ohľadu ich administratívnych pomerov, určite a jasne formulované, účinne a trvanlive poistené boly.

Oproti týmto loyálnym žiadostiam Slovákov je len od jednoho ľudskéhoho veku zjavivšie sa a mnohostranný odpor proti sebe majúce nárokovanie privilegiumu pre jeden jazyk. A toto deje sa v taký čas, v ktorom nemohly udržať sa s Uhorskou monarchiou rovnoveké, do špiku štátneho života vrostené a o krajinu nepopierateľne vysokozaslúžilé privilegia náboženstva, rodu a stavu.

Ináče neráčiž Vaša excellencia ani môjmu prítomnému kroku, ani mojim predtým, v tejto záležitosti urobeným krokom pripisovať prepiaté horlenie za slovenskú národnosť. Ako moje presvedčenie, práve tak i moje konanie zodpovedá môjmu veku a môjmu úradu. Tamto je nezvratné: toto chlácholivé.

Keďže pre dlhé odťahovanie konečného a uspokojúceho rozlúštenia národnostnej otázky i najskromnejším mojim rodákom trpelivosť prechodiť začína, a poneváč mnohí obávajú sa, že jestli so strany Slovákov každá manifestácia za viac mesiacov vystane, to na najvyššom mieste mohli by k ich škode vysvetľovať a platným robiť, — nielen že dostávam od počiatku bežiaceho roku takmer každou poštou adressy dúvery od slovenských korporácií, opatrené početnými podpismi osôb všetkých stavov katolíckeho ako i luteránsko-evanjelického náboženstva; ale od dlhšieho času a mnohostranne ma vyzývajú, aby postavil som sa na čelo omnoho početnejšej deputácie, ako bola tá v mesiaci decembri, a opätne prosil u stupňov najvyššieho prestolu o ochranu slovenskej národnosti.

Tomuto vyzývaniu stále odporujem, a síce s ustavičným poukazovaním nielen na terajšie politické položenie a všeobecne známu milovnosť spravedlivosti Vašej excellencie, ale aj na výslovne mi dané uistenie mocnej ochrany ostatných tak dobre ako menovite aj slovenskej národnosti, ako tiež niemenej milostivého vyzvania: sťažnosti môjho národa Vašej excellencii v známosť uvádzať. Uznávam a nepremeškávam pred mojimi rodákmi osvedčovať: že všetky tieto ohľady bičagovaly by obídenie kompetencie Vašej excellencie v mojich vlastných očiach illoyálnym.

Obraciam sa teda s neohraničenou dôverou k Vašej excellencii, vrúcne prosiac: ráčiž Vaša excellencia môj biedny, loyálny slovenský národ vo všeobecnosti pod svoju mocnú ochranu milostive vziať, ale najbližšie s jednej strany vyprostredkovať úradné povolenie literárneho spolku »Matica«, s druhej strany vykonať možne čím skoršie spravedlivé a cieľuprimerané ustrojenie na slovenských stranách jestvujúcich katolíckych gymnásií.

Ináče a. t. ď.

Vo Sv. Kríži, dňa 10. mája 1862.

Štefan Moyses,
baňsko-bystrický biskup v. r.

Listy, písané dr. Jozefovi Kozáčkovi.

I.

Vysokodôstojný pane opát, kanonik a rytier!
Vysokoctený priateľu!

Opätovne blíži sa milý deň: predzvestovateľ jara, venovaný pamiatke a pocte sv. pestúna Pána a súčasne deň menín Vašej vysokodôstojnosti. Nenie to ani nasledovanie bezcitného zvyku, ani jedine úmysel vykonať zvyčajnú povinnosť, čo núka ma, vzhľadom na tento slávnostný deň, obrátiť sa písomne na Vašu vysokodôstojnosť. Odkedy odlúčení sme väčšími priestorami, cítim tým väčšiu blaženosť v srdci svojom, keď s Vysokodôstojnosťou Vašou možno mi obcovať podľa vôle. Bôh nech dopraje Vám ešte mnohé letá dožiť sviatku menín Vašich v neporušenom zdraví a ráčte aj naďalej zachovať mi svoje vysokoctené priateľstvo.

Pánu miestodržiteľskému radcovi dr. J. Greschnerovi v známej záležitosti vykonal som, čo bolo možné. Nielen hotový som prijať ho do diecesi, ale dal som mu i náležitú úpravu, ako má v záležitosti svojej s výsledkom pokračovať.

Chvála Bohu! Pomery nášho úbohého ľudu počínajú sa trochu jasnejšie vyvinovať. Počas vianočných sviatkov zdržoval som sa šesť týždňov v B. Bystrici. Mesto je síce ešte vždy korisťou predsudkov a nešľachetných náruživostí: avšak gymnásium a školy vôbec — s výnimkou hl. školy pod správou slabého Wachtlera — zodpovedajú úplne svojmu povolaniu. Čulen je tam na pravom mieste. Avšak stálo ma i mnoho námah, odporúčaní, písania, ba aj bojovnej lsti, kým dostal som ho sem; lebo na smerodajnom mieste boli veľmi zaujatí proti nemu — pravda nespravedlive.

O prevedenú reformu vynasnažoval som sa síce nie jedine pre bystrické gymnásium. Vo Viedni, i v Budíne, prisľúbili mi s istotou všetky na území slovenskom nachodiace sa ústavy rovnako reformovať. Výsledok nezodpovedá sľubu. Na ostatných gymnásiach zaviedli jedine vyučovanie reči slovenskej ako obligátneho predmetu. Pravda, môj biskupský úrad nesiaha za hranice

bystrického gymnásia, a s druhej strany pri úplne maďarskom duchu gymnásia spravujúcich kňazov nebolo by malou úlohou, terajšiu ústavu bystrického gymnásia chceť napodobniť.

Aj Matica napreduje s božím požehnaním nad všetko očakávanie. Vaša vysokodôstojnosť veľkodušnou obeťou svojou pre ústav tento urobila nielen dobrý skutok, nielen dokázala, že držiteľ veľkováradského stallumu má prostriedky ku bohumilým obetiam: lež preukázali Ste opätovne a slávnostne, že ste mužom charakteru, a mne prichodí uznať, že vlastnosť túto vážim si ako najvyššiu hodnotu muža. — Nádejem sa, že známe porekadlo: »čo sa vlečie, neutečie«, uskutoční sa aj vzhľadom na p kollegu Lopušného, ktorého bratsky pozdravujem. Úfam, že so svojej strany behom príduceho mesiaca mája bude mi možné venovať Matici 2000 zl.

V záležitosti sviatku tisícročnej rozpomienky na sv. Cyrilla a Methoda obrátil som sa začiatkom tohto roku na p. biskupa nitrianskeho, ako následníka Methodovho. Nezameškal som vyzdvihnúť, aký veľký význam má slávnosť táto nielen vzhľadom na všeobecnú cirkev, menovite našich biskupství, ale zvlášte vzhľadom na založenie kráľovstva Uhorského, pokresťanením podmienené, pre ktorú príčinu slávnosť táto aj v maďarských časopisoch došla súhlasu. Želal som si i v tomto ohľade docieliť jednomyseľnosť, i radil som p. biskupovi: aby dorozumel sa predbežne s Jeho eminenciou metropolitom. Poneváč do 14. februára čakal som bezvýsledne na odpoveď, rozposlal som v mojej diecesi encykliku a nariadil som, čo treba na 15. deň t. mesiaca. Pozdejšie dostal som od p. biskupa z Nitry odpoveď aj s odpisom sem vzťahujúceho sa osvedčenia Jeho eminencie. Bože, smiluj sa nad nami!

Ostatne opätujúc svoje najúprimnejšie želania a odporúčajúc sa do ďalšieho priateľstva vysokodôstojnosti Vašej, zostávam s najväčšou úctou vysokodôstojnosti

vo Sv. Kríži 13. marca 1863

oddaný brat v Kristu

Štefan Moyses,

biskup b.-bystrický v. r.

II.

Vysokodôstojný pane opát, kanonik a rytier!
Vysokoctený priateľu a brat v Kristu!

Chvála Bohu, opätovne blíži sa milý deň — svätému pestúnovi nášho Spasiteľa venovaný! — Deň tento, ako by prvou lastovičkou príjemného jara, je už aj preto každému smrteľníkovi vítaný; dvojnásobne vítaný je on starším, a trojnásobne chorľavým. Ačpráve už i z týchto ohľadov mám dostatočnú príčinu vítať slávnostný deň, slúži mi on k radosti krem toho i preto, že je dňom menín Vašich a poskytuje mi želanej príležitosti k tomu, že možno mi opätovne pár riadkami prísť do styku s vysokodôstojnosťou Vašou.

Kresťan má síce jednomu každému nielen dobré želať, ale dľa možnosti aj dokázať. Avšak je to primerané i božskému i ľudskému zákonu, že láskou svojou vo väčšej miere vinieme sa k tým, ktorí sú toho hodnejší za svoje zvláštne zásluhy o cirkev a človečenstvo, a ktorým preto povinní sme i väčšou mierou lásky, lebo aj s ich strany dostalo sa nám viacej a nepochybných dôkazov lásky.

V tomto smysle môžem prítomne aj vysokodôstojnosť Vašu ubezpečiť, že si Vás, ako máloktorého z mojich známych, vysoko ctím a milujem a preto aj z hlbín srdca svojho želám: aby blížiaci sa deň menín Vašich bol vysokodôstojnosti Vašej dňom všestranného zdaru a Všemohúci vysokodôstojnosť Vašu ešte mnohé roky najhojnejšieho božského požehnania účastným urobil. Sebe ale želám pri príležitosti tejto: aby vysokodôstojnosti Vašej čím skorej možné bolo, mňa svojou mne vždy drahou prítomnosťou potešiť.

Ostatne zostávam s najúprimnejšou úctou Vašej vysokodôstojnosti

Vo Sv. Kríži, 16. marca 1869

najponíženejší sluha a brat v Kristu

Štefan Moyses,
biskup baňsko-bystrický v. r.

Ta v minulosť.... Ač skrytá leží v tôni,
v hmlách ďaleka, už pamäť len i sen:
má svetla viac než prítomnosti deň,
bár v zenite mu zlaté slnko trôni.

Viac svetla má! Jej valné prez záhony —
či hroby sú — jak mnohá pochodeň
plá kvet, ním perál rosných skvúci srieň...
a nad všetkým hviezd nesmrteľných shony.

Čo prítomnosť? Je trudná, tupá, suchá:
púšť rodnou nivou, v smysľach nevoľa,
blen v ústach horký, trápna záha ducha —
To slnko škvarí i keď plápolá;
za dážďom príval, hrobľa výmoľa —
ta v minulosť! — Ó, jak mi srdce búcha!

*

Ta v minulosť! — Deň augustový svitá
v nádhernom jase. A jak jeho lúč
by rozomkol svet, zázračný čo kľúč:
hla života sa vlna obrovitá.

Šum, vrenie, príboj ľudstva — kto ho sčíta?
Húf za húfom jak nekonečná sluč...
V nich jedna túžba: Vodco! veď a uč
pod práporom, čo veje s Tatier štíta —

V tom, Neptuna jak velela by správa,
tíš zvládla morom z kraja do kraja:
bo sišiel s trónu, s výšin Sinaja
sťa Mojžiš raz — Čuj! zákon tiež tak dáva:
Cti Otca-Matku, rod môj, ty aj ja...
a cirkev Slávy budeš večne zdravá!

A zástup, slyšav, Pomazaný Pána
čo hlásal mu ten biskup veliký:
vstal z pokorenia, v plesu výkriky
prepuknul: Spása! spása!... Hossiana!

Len jeden Otec: v nebi; k nemu brána
kde? dals' nám poznať hviezdne chodníky —
A Matka jedna: Sláva; medzníky
jej kráľovstva zem celá zotáčaná! —

A vnukom jeho sťaby Apoštoli
sa hlásia z davu žreci: i mne lán!
chcem vinič sadiť, ľúbu Božej vôli...
Miláček Karol, jak Ján kedys' volí:
otvorte srdcia láskou do korán...
A všetci: stvormež z púšte Kanaán!

Jak Slovenskom sa rozprúdila sila
tá obnovy, tá všemoc vzkriesenia!
Vznikaly divy, božské zjavenia,
jichž prelesť i zášť starú okúzlila.

Na prieloh pustý Vesna vystúpila,
Živena zápät. Ruža plamenná
tej krášli ho, tá zlatom znamená;
za sejbou zplesá hneď i žatva milá.

Tí vence nesú a obrazy krásy,
kde truhla smluvy, v zdobu svetlice;
do stodôl tí zas náklad zlatoklasí —
Tak práca kypí, iskria ducha vtipy...
ó, požehnaný úle Matice!
Ó, naše večne vzkvitajúce lipy!

